

DET LANDØKONOMISKE DRIFTSBUREAU

Landbrugets økonomi i

50 år

1918 - 1968

Bogen er sat med 10 pkt. Garamond
Tryk: KEPE TRYK
I kommission hos
LANDHUSHOLDNINGSSKABETS FORLAG
København 1968

Udvalget for Det landøkonomiske Driftsbureau består af følgende medlemmer:

Gårdejer **Poul la Cour Møller**, valgt af De samv. danske Landboforeninger (formand).

Husmand **Johs. Pedersen**, valgt af De samv. danske Husmandsforeninger.

Gårdejer **C. Christensen**, Ryttergården, Neksø, valgt af De samv. danske Andelsselskaber.

Creditkassedirektør **Helge Clausen**, valgt af Det kgl. danske Landhusholdningsselskab.

Kontorchef **Henning Normann**, valgt af Danmarks Statistik.

Professor **Erik Kristensen**, Den kgl. Veterinær- og Landbohøjskole.

Bureauets leder: Forstander **H. Vitting Andersen**.

Bureauets adresse: Valby Langgade 19, København Valby. Tlf. (01) 30 45 22.

DET LANDØKONOMISKE DRIFTSBUREAU

LANDBRUGETS ØKONOMI

I

50 ÅR

1918 – 1968

FORORD

Da det i år er 50 år siden, at Det landøkonomiske Driftsbureau begyndte som særlig institution, har Bureauets ledelse fundet det betimeligt, at man markerede dette med udgivelsen af et jubilæumsskrift.

Hensigten med skriftet skulle først og fremmest være at give et rids over udviklingen i de 50 år, der har været så rige på begivenheder, omend for manges vedkommende ikke af de særlig eftertragtede værdige. Men på trods heraf har udviklingen gennem det forløbne halve århundrede medført, at landbrugets situation har ændret sig så afgørende på en række områder, at et tilbageblik kan være til nytte for vurderingen af det skete.

Det landøkonomiske Driftsbureau har igennem alle årene udsendt sine »Undersøgelser over landbrugets driftsforhold«, hvori de økonomiske omskiftelser fra det ene år til det andet er registreret. Hensigten med dette skrift er tillige at sammenfatte de enkelte års data til en samlet belysning af de udviklingstendenser, der kan spores bag tallene.

For tallene i øvrigt og for andre supplerende oplysninger, der har muliggjort registrering og analyse af landbrugets økonomi, vil bureauet gerne benytte den givne lejlighed til

at udtale sin tak til såvel de landmænd som til de konsulenter, der så imødekommende har medvirket til fremskaffelse af dette nødvendige grundmateriale årene igennem.

Nærværende skrift er redigeret af undertegnede og udarbejdet sammen med bureauets tidligere leder, forstander Johs. Ridder, der velvilligst har påtaget sig at skrive afsnittet om driftsresultatet i de 50 år.

Endvidere har kontorchef Johs. Jensen medvirket ved udvælgelse og sammenfatning af materialet.

Det anvendte billed- og illustrationsmateriale hidrører fortrinsvis fra billedarkiverne i Landbrugsrådet og ved Landsbladet samt ved B.P.s Nyhedstjeneste. Bureauet udtrykker sin tak for den udviste imødekommenhed fra de pågældendes side.

Det er driftsbureauets håb, at dette skrift må kunne tilgodese ønsket om en kortfattet oversigt over landbrugets økonomiske udvikling fra slutningen af første verdenskrig og frem til i dag.

København Valby i december 1968.

H. Vitting Andersen.

I.

Grundlaget for Det landøkonomiske Driftsbureau

Regnskabsføringens udvikling.

I landbrugets tusindårige historie er det at føre regnskab en forholdsvis ny foreteelse. Det er noget, som først er blevet almindeligt i dette århundrede, hvor den gamle naturaløkonomi i stigende grad er blevet afløst af penge og kreditøkonomien. Regnskabsføringen er således vokset i takt med behovet for at besidde eksakte oplysninger om det økonomiske handlingsforløb.

Det forhold, at man ikke førhen havde særlig mange regnskabsmæssige oplysninger om bedriften er imidlertid ikke ensbetydende med, at man ingen økonomiske overvejelser har gjort sig med henblik på at opnå det bedste driftsresultat og få skaffet sig et overblik over indtægter og udgifter. I den danske stats statistik fra 1847 fremstillet, som det hedder, ved Adolph Frederik Bergsøe, er der anstillet en vurdering af

For at give Læseren en Forestilling om den omtrentlige Indtægt og Udgift ved en Fæstegaard paa circa 6 Tdr. Hartforn eller 50 til 60 Tdr. Land god Jord, meddeles her følgende i en Forsamling af sagkyndige Landmænd paa Forfatterens Anmodning forfattede Overflag.

Indtægt.

40 Tønder Hvede à 5 R^{p}	200 R^{p}
15 Tønder Rug à 4 —	60 —
80 Tønder Byg à 3 —	240 —
75 Tønder Havre à 2 —	150 —
25 Tønder Erter à 4 —	100 —
8 Tønder Biffer à 4 —	30 —
Af 6 Køer	60 —
Af Sviin og Faar	10 —
Huusly og Hauge	20 —
	<hr/>
	870 R^{p}

Udgift.

Skatter og Communeafgifter	80 ₰
Tiendpenge for alle tre Tiender . . .	50 —
Hoveripenge	36 —
Landgilde	45 —
Renten af 900 ₰ til 6 Procent*) . .	54 —
Fødeforn, 12 Tdr. Rug, 1 Td. Hvede	
12 Tdr. Byg og 45 Tdr. Havre .	140 ₰
Sædeforn	60 —
Kjøbmandsregning for Jern, Tjære,	
Salt, Brændeviin o. a. dl.	45 —
Brændsel	10 —
Smaaavgifter til Driften, Slitage og	
Reparationsudgifter	50 —
	570 ₰

*) Indsættningen maa nemlig anses som en Capital, for hvilken Man kjøber sig en Livrente.

Altfaa et Dverskud af 300 ₰ til Klæder, forsaavidt samme ikke forfærdiges i Huset, til Smaating, Fornoielser og til at lægge op. — Her er imidlertid forudsat at Bonden er en flittig, dygtig og med behørig Driftscapital forsynet Mand, der har en Fæstegaard i een af Landets bedre Egne; thi er alt dette ikke Tilfældet, vil Man ikke kunne gjøre Regning paa et saa gunstigt Resultat.

indtægter og udgifter ved en fæstegård på ca. 6 tdr. hartkorn eller 50–60 tdr. land god jord.

Den gjorte opstilling med de dertil hørende kommentarer er som følger:

Det gjorte overslag for denne gennemsnits fæstegård bygger så afgjort på visse regnskabsmæssige oplysninger og erfaringer med hensyn til

udbyttens niveau m. v., og det giver vel i og for sig et ganske godt billede af den tids driftsresultat.

Interessen for regnskabsføring voksede imidlertid betydeligt hen imod det nittende århundredes slutning, og hvordan udviklingen har taget fart og hvorfor, er der gjort nogle betragtninger om i det skrift, der blev udgivet i 1943 i anledning af Det landøkonomiske Driftsbureaus beståen i 25 år. Det hedder heri bl. a.

Anledningen hertil var af noget forskellig art. På Landbohøjskolen gennemførtes under professor Th. R. Segelcke undervisning i bogholderi gennem 27 år indtil hans død i 1902. I disse år var der blandt de landbrugsstuderende enkelte, som fik interesse for regnskabsføringen, til dels gennem deres uddannelse i mejeribrug før studiet ved Landbohøjskolen og dels ved den senere undervisning her under professor Segelcke, der gennem en lang årrække havde været den førende på dette område.

Men en anden anledning til den voksende interesse for regnskabsføringen i den sidste del af det 19de århundrede var vel nok i nogen grad de stærkt nedadgående tider for landbruget, der gjorde det nødvendigt for landmændene i højere grad at interessere sig for regnskabsføringen for derigennem at opnå nogen hjælp under de vanskelige landbrugsforhold. Hertil kom begyndelsen af andelsbevægelsen rundt omkring i landet, der sikkert også for en del vakte interessen for regnskabsføringen.

Af landmænd, som i firserne tog fat på regnskabsarbejdet, kan nævnes proprietær H. Schroll på Fyn og godsforvalter L. P. Lützen på Sjælland, der begge var stærkt regnskabsinteresserede. Særlig interesse vakte proprietær Schrolls regnskabsvejledning, der udkom i flere forskellige udgaver indtil udgangen af århundredet. Den blev også udgivet på svensk og benyttedes i nogen grad i den sydlige del af Sverige. I Jylland var der også en del, som begyndte regnskabsføringen under forskellige former, uden at de dog alle steder blev almindelig bekendt. Større betydning fik

imidlertid det arbejde, som udførtes af landbrugskandidater, der udgik fra professor Segelcke og kom til at virke på landbrugsskoler eller som ledere af praktiske landbrugsbedrifter. Blandt disse kan især fremhæves to landbrugskandidater, som blev forstandere på hver sin landbrugsskole, nemlig H. Iversen, Dragebjerggaard, og S. C. A. Tuxen, Malling. De var hver for sig ivrige regnskabsførere. Det første regnskab blev udgivet af H. Iversen i 1885 og vakte opmærksomhed hist og her. Senere gav det anledning til, at professor Westermann opfordrede Iversen til at skrive om regnskabsføring i Landmandsbogen 1895. H. Iversens regnskabsbøger blev efter hans tidlige død i 1900 på ny udgivet af sønnen, forstander Karsten Iversen, der første gang udgav dem i 1908, hvorefter de senere er udkommet i flere ny udgaver.

Ikke mindre interesseret var i årene før århundredskiftet forstander Tuxen, der virkede i 10 år på Næsgaard, før han på Malling Landbrugsskole udgav sin første regnskabsbog i 1899. Senere udsendte han flere regnskabsbøger og var i mange år en ivrig agitator for regnskabsføringen.

Det anførte viser, at ved overgangen fra det forrige århundrede var interessen for regnskabsføringen stærkt voksende. I de 14 år indtil verdenskrigens begyndelse udkom der yderligere en række regnskabsbøger, hvilket viser, at der i det almindelige landbrug og navnlig fra landbrugsskolernes side var en voksende interesse. De foreliggende regnskabsbøger var dog ret forskelligartede, og det vil føre alt for vidt her at omtale dem hver for sig. Der kan dog være grund til blandt de mange bøger at gøre opmærksom på en velskreven regnskabsvejledning, der fremkom i 1905 fra landinspektør O. Staggemeier efter et ret indgående studium af dobbelt bogholderi og almindeligt landbrugsregnskab. Bogens titel: »Det dobbelte bogholderis teori samt dets anvendelse ved landbrugsregnskaber« viser netop forsøg på at kombinere det almindelige landbrugsregnskab med det dobbelte bogholderi. Bogen er ret udførligt skrevet og viser et forsøg på en mellemform, udarbejdet som et fuldstændigt regnskab, og som blev anerkendende omtalt af den førnævnte proprietær H. Schroll. Bogen vakte vistnok næppe almindelig opmærksomhed, men der var dog enkelte kyndige mænd, der fandt en vis interesse i den, og det gav anledning til udgivelse af et senere landbrugsregnskab. Dette udkom i bogform 1909 og var skrevet af daværende konsulent A. C. Duborg, som havde givet den navnet: »Vejledning i landbrugsregnskabsfø-

ring«, og den blev anvendt i den udvidede kontrolforening på Langeland.

Af de mange andre regnskabsbøger, der udkom i disse år, skal endnu blot nævnes de af konsulent Jes Nielsen, Kolding, udsendte bøger, hvoraf navnlig hans »Regnskabsbog for landmænd«, der udkom i 1911 og er udarbejdet efter kolonnesystemet, har fået en stor udbredelse. Samtidig udkom en anden regnskabsbog, udgivet af gårdejer Niels Nielsen, Vindskovgaard, som afviger fra de forannævnte, idet den er udarbejdet som et rent dobbelt bogholderi for landmænd. Den blev iøvrigt senere udgivet i to bøger af foreningen »Dansk Land« som vejledning i regnskabsføring og var meget velskrevet, men har dog næppe vundet større udbredelse.

Det fremgår således klart af det foran stående, hvordan udviklingen på regnskabsføringsområdet gærer, og interessen er så stor, at der opstår forskellige endda mange forskellige regnskabsformer. Noget som allerede på et tidligt tidspunkt ikke blev betragtet som noget umiddelbart gode.

I 25-års skriftet hedder det herom bl. a.:

Imidlertid blev der under indtrykket af de mange forskellige regnskabsformer af Det kgl. danske Landhusholdningsselskab gjort et forsøg på at samle regnskabsmændene om en vejledning, der kunne finde almindelig tilslutning udefra. Det var daværende medlem af præsidiet, professor Westermann, der tog ideen op, og der nedsattes et udvalg bestående af følgende medlemmer:

Professor T. Westermann (formand),
statskonsulent Axel Appel, Aarhus,
avlsbestyrer H. Conradsen, Lundsgaard,
konsulent A. C. Duborg, Rudkøbing,
forstander H. P. Larsen, Malling,
forpagter Chr. Sonne, Rosenlund, og
forstander S. C. A. Tuxen, Næsgaard.

Blandt alle medlemmerne var der interesse for sagen; men det er dog sandsynligt, at forslagene var ret divergerende, idet ikke mindre end tre af medlemmerne i forvejen stod som udgivere af forskellige regnskabsbøger og derfor selvfølgelig i nogen grad også så forskelligt på spørgsmålet. Dette gav anledning til brydninger, der bl. a. fik forstander Tuxen til at træde tilbage, og han blev i udvalget efterfulgt af professor

Bernhard Bøggild. Forhandlingerne, der afsluttedes i 1913 og omtales i Landhusholdningsselskabets årsberetning 1913/14, førte til det resultat, at man udgav Det kgl. danske Landhusholdningsselskabs prøveregnskab og årsopgørelse samt grundbøgerne: Kassebog, hovedbog, besætningsregnskab og arbejdsregnskab.

Forudsætningen for det store arbejde, som i disse år udførtes for at finde frem til en praktisk og let anvendelig regnskabsform, var den, at de enkelte landmænd selv skulle føre de daglige optegnelser og foretage en mere eller mindre udførlig årsopgørelse. En foreningsmæssig gennemførelse af arbejdet, hvorved kontrollen med de daglige optegnelser og arbejdet med årsafslutningen blev overladt til en lønnet regnskabsfører eller konsulent, var ikke det mål, man stræbte efter, ja, end ikke ønskede at arbejde for; thi en virkelig udbredelse af regnskabsføringen anså man kun for muligt, hvor hver mand selv gennemførte hele arbejdet med sit regnskab.

Den organisatoriske opbygning af regnskabsarbejdet påbegyndtes allerede i det første ti-år af dette århundrede. Fra pionerernes side havde man næppe tænkt sig, at den enkelte landmand skulle bistås med hensyn til regnskabsføringen og opgørelsen af årsregnskabet. I 25-års skriftet kommenteres dette således:

Hvor store resultater, der nåedes af det arbejde, som de her nævnte pionerer og flere udførte, lader sig ikke opgøre i tal; men resultatet stod næppe mål med de forhåbninger, som de særlig regnskabsinteresserede nåede. Mange førtes sikkert ind på at foretage status og føre kassebog, men den virkelige gennemførte regnskabsføring i landbruget med tilhørende driftsøkonomiske beregninger nåede først betydende udbredelse, da man kom ind på at gennemføre denne opgave i foreningsmæssigt samarbejde bistået af en regnskabskonsulent, der havde den fornødne træning og oversigt over problemerne.

Man nåede imidlertid ikke straks frem til den nuværende form for regnskabsarbejdet; thi først gennem arbejdet med detailregnskaber i kontrolforeningerne og ved markbrugskonkurrencer kom man efterhånden ind på en farbar vej for samarbejde til løsning af regnskabsmæssige og driftsøkonomiske opgaver.

Den første kontrolforening, Vejen og omegn, som stiftedes i 1895, tog således ikke blot malkekøernes ydelse og foderforbrug op til under-

søgelse, men søgte samtidig regnskabsmæssigt at belyse økonomien af de enkelte husdyrgrene. Det var bl. a. statskonsulent Fr. Hansens store interesse og arbejde for at få landbrugets produktion og økonomi talmæssigt belyst, der bevirkede denne udformning af kontrolforeningsarbejdet. En anden af de ældste kontrolforeninger bar endog navnet »Forening for kontrol og bogføring på Syd-Samsø«, og i 1907 stiftedes på initiativ af A. C. Duborg »Midtlangelands udvidede kontrolforening«, hvor formålet i virkeligheden var et gennemført regnskab for hele bedriften hos de enkelte medlemmer. Selv om adskillige kontrolforeninger forsøgte at tage lignende opgaver op, blev det dog så godt som udelukkende undersøgelsen af malkekøernes ydelse og foderforbrug, der blev hovedformålet for kontrolforeningerne, medens de øvrige regnskabsmæssige undersøgelser blev taget op af de senere regnskabsforeninger.

En anden kilde til den foreningsmæssigt gennemførte regnskabsføring må søges i markbrugskonkurrencerne. I årene efter århundredskiftet blev disse ret almindelige inden for de lokale landbrugsorganisationer og større provinsielle sammenslutninger. I begyndelsen var det kun en belysning af de enkelte markers og afgrøders ydeevne, man tilstræbte; men efterhånden toges arbejdsforbrug og øvrige omkostninger ved markbruget også op til bedømmelse, og sluttelig udvidedes konkurrencerne til at omfatte en bedømmelse af hele bedriften.

Den første regnskabsforening som stiftedes på Samsø i 1910, havde netop sit udspring i en sådan konkurrence mellem hele landbrug. Hermed syntes den rigtige form for organiseret regnskabsføring at være fundet, og i årene umiddelbart efter 1910 startedes en række regnskabskredse i lokale landboforeninger – Kolding Herreds Landbrugsforening, Kolding Omegns Landboforening, Odense Omegns Landboforening, Københavns Amts Landboforening og Tyrsting-Vrads Herreders Landboforening – hver med sin regnskabskonsulent, der bistod de enkelte medlemmer med kontrol og årsafslutning af regnskaberne. Blandt pionererne i arbejdet som regnskabskonsulenter må nævnes navne som Jes Nielsen, Kolding, A. M. Frederiksen, Samsø, P. K. Thordal, Gentofte, og I. Dokken, Odense, m. fl.

Forslag til plan for oprettelsen af et landbrugsstatistisk bureau.

I.

Bureauets formål.

Bureauet har som hovedformål at fremskaffe pålidelige oplysninger vedrørende landbrugets driftsøkonomi og søge disse oplysninger statistisk bearbejdede og publicerede på en sådan måde, at de kan komme til at udøve den størst mulige nytte.

Ved siden af dette hovedformål bør virksomheden have til opgave også ad anden vej at virke til regnskabsføringens fremme, dels gennem rådgivende og vejledende virksomhed, dels gennem udgivelsen af praktiske regnskabsformularer og eventuelt gennem uddannelsen af regnskabsførere.

De statistiske undersøgelser bør efterhånden omfatte:

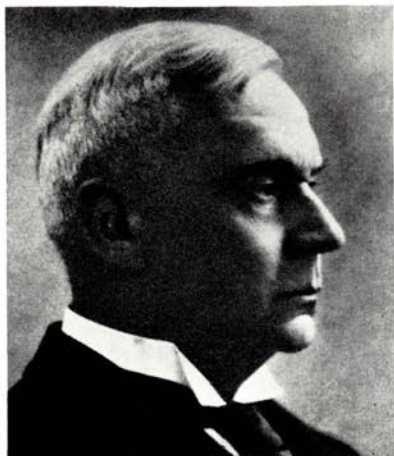
1. *Landbrugets kapitalforhold*, idet der på grundlag af en omhyggelig vurdering af alle kapitaldele foretages en statistisk bearbejdelse af det derved fremkomne materiale til belysning af landbrugskapitalens størrelse og fordeling under forskellige driftsforhold. En statistisk bearbejdelse af materialet til belysning af prioritetsforholdene og landmandens egen kapitalanbringelse i bedriften er af mindre driftsmæssig interesse, men bør dog efterhånden inddrages under undersøgelserne, dels til belysning af disse forholds indflydelse på rentabiliteten, dels som grundlag for en bestemmelse af landmandens nettoindtægt og dennes fordeling.

2. *Landbrugets samlede driftsøkonomi*, hvorunder gøres rede for:

- a. Driftsindtægternes størrelse og fordeling på de forskellige hovedgrene af bedriften.
- b. Driftsudgifternes størrelse og fordeling, idet man søger at bestemme de rene driftsudgifter så nøje som muligt.
- c. Driftsoverskud og forrentningsprocent.

3. *Landmandens nettoindtægt* og dennes sammensætning (forholdet mellem arbejdsindtægt og renteindtægt).

4. *De enkelte driftsgrenes økonomi* belyst ud fra forskellige synspunkter og specificeret i den udstrækning, som grundmaterialet tillader, samt suppleret med statistiske beregninger over en række specielle forhold

Professor T. Westermann.

Forstander Brink Lassen, Tune.

vedrørende landbrugets produktion: Produktionspriser, udnyttelsespriser, arbejdspriser, gødningsudgifter etc.

5. *Husholdningens økonomi*, hvorunder navnlig gøres rede for de anvendte produkters oprindelse og for udgiften ved en normal kostdag.

II.

Virksomhedens organisation og ledelse.

1. *Materialets tilvejebringelse, art og omfang*: Undersøgelserne baseres i hovedsagen på regnskaber fra landbrug i forskellige egne af landet og efterhånden i et sådant omfang, at de forskellige landsdele, forskellige driftstyper og forskellige ejendomsstørrelser bliver repræsenteret.

Regnskaberne tilvejebringes ved samarbejde mellem bureauet og de regnskabsførende landmænd eller landøkonomiske foreninger, der arbejder for regnskabsføringens fremme. Samarbejdet tænkes indledet på den måde, at der, efter at planen er forelagt og i hovedtrækkene godkendt af de organisationer, som må forudsættes at interessere sig for dens gennemførelse, rettes en opfordring til foreninger og enkeltmænd, som allerede er i gang med regnskabsføring, om at stille deres materiale til rådighed for undersøgelserne på følgende betingelser:

- a. Bureauet bestemmer principperne for regnskabsføringen og regnskabsform, medens de enkelte deltagere stilles nogenlunde frit i valget mellem et mere eller mindre omfattende regnskab.
- b. Bureauet påtager sig gratis vejledning ved regnskabs anlæg og gennemførelse, navnlig ved gennemførelsen af den første udførlige status, samt ved årsopgørelsen, medens det egentlige arbejde ved bogføring fuldt ud påhviler de respektive regnskabsførere.
- c. Ved regnskabsårets slutning modtager bureauet de færdige regnskaber, bilagt med det benyttede grundmateriale, hvorefter regnskaberne underkastes et omhyggeligt eftersyn, og eventuelle uklarheder eller fejl søges rettet ved forhandling med den pågældende regnskabsfører.
- d. For opnåelsen af den størst mulige ensartethed og sikkerhed i regnskabsføringen foranstalter bureauet hvert år undervisningsmøder eller kursus for regnskabsførere, hvor den benyttede regnskabsform gennemgås, og de vanskeligste punkter ved regnskabs gennemførelse drøftes.

Undervisningen ved disse kursus er gratis, ligesom bureauet refunderer deltagerne deres rejseudgifter og leverer undervisningsmaterialet gratis.

- e. Som vederlag for bureauets ret til regnskabsmaterialets benyttelse leveres de nødvendige regnskabsbøger og skemaer gratis til deltagerne i undersøgelserne, ligesom hver deltager modtager et gratis eksemplar af beretningen om undersøgelsesresultaterne.
- f. Ved regnskabs bearbejdelse og offentliggørelse overholdes en streng anonymitet.

2. *Materialets bearbejdelse og publikation.* Det modtagne materiale gennemgås kritisk og sigtes efter endt gennemsyn således, at kun de pålidelige regnskaber benyttes til statistisk brug.

Efterhånden som materialets omfang tillader det, foretages en gruppering efter forskellige inddelingshensyn: Ejendommens størrelse og beliggenhed, jordens beskaffenhed og kulturtilstand (produktivitet), arealets benyttelse, besætningens størrelse, art og benyttelse, bruttoproduktionens størrelse etc., og de enkelte forholds indflydelse på den samlede rentabilitet såvel som på en række driftsøkonomiske enkeltspørgsmål belyses som antydet under angivelsen af bureauets formål.

Forstander J. C. Overgaard.

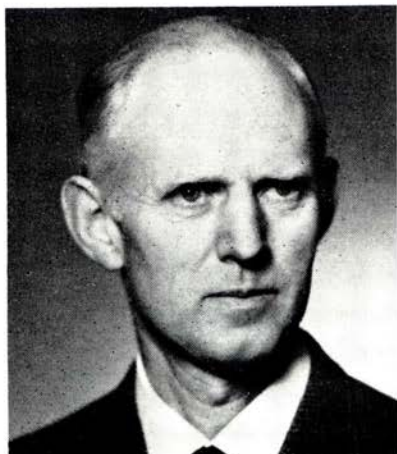
Proprietær H. J. Petersen.

Den nærmere plan for materialets bearbejdelse udarbejdes hvert år af bureauets leder under særligt hensyn til materialets art og omfang. De bearbejdede resultater samles og publiceres i en årlig beretning, der ligesom arbejdsplanen forelægges for og godkendes af et sagkyndigt udvalg på 3–5 medlemmer, valgt af de i sagens gennemførelse interesserede organisationer og institutioner.

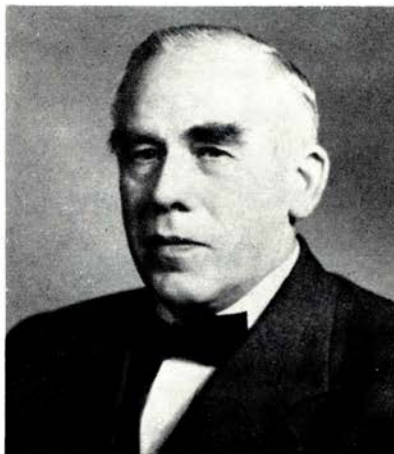
3. *Bureauets ledelse.* Bureauet sorterer under ovennævnte udvalg, hvis størrelse og sammensætning fastsættes ved nærmere forhandling mellem de interesserede organisationer og institutioner.

Den daglige ledelse af arbejdet overdrages til en landbrugsfaglig og bogholderiteknisk uddannet mand, der økonomisk stilles således, at hans arbejde ved bureauet kan blive hans hovedvirksomhed. Bureauets leder, der tillige organiserer og leder samarbejdet med de lokale foreninger og regnskabsførere, har det tekniske ansvar for arbejdets udførelse og bår af den grund stilles nogenlunde frit såvel ved valget af regnskabsform som i henseende til materialets bearbejdelse, idet der dog på begge områder forudsættes forhandling med ovennævnte udvalg.

De nærmere regler for bureauets organisation og ledelse træffes af udvalget, som foreslås valgt, så snart planen i hovedtrækkene er godkendt af de interesserede organisationer og institutioner.

Gårdejer P. la Cour Møller.

Forstander K. Møller.

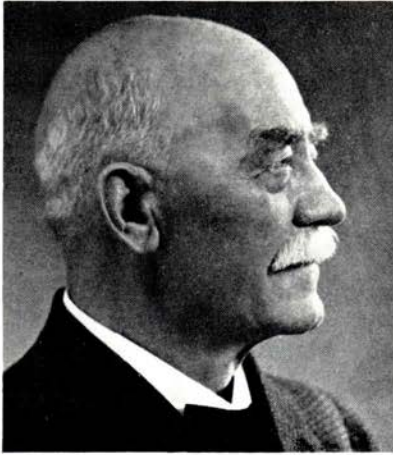
Centralinstitut for driftsøkonomiske undersøgelser.

Samtidig med, at forhandlingerne om en ensartet regnskabsform, som foran nævnt bragte, professor T. Westermann i forslag, at man oprettede et centralinstitut for driftsøkonomiske undersøgelser. Professor T. Westermann bragte spørgsmålet frem i Landhusholdningsselskabet, og professor O. H. Larsen blev i maj 1914 af selskabet anmodet om at udarbejde et forslag til plan for et landbrugsstatistisk bureau.

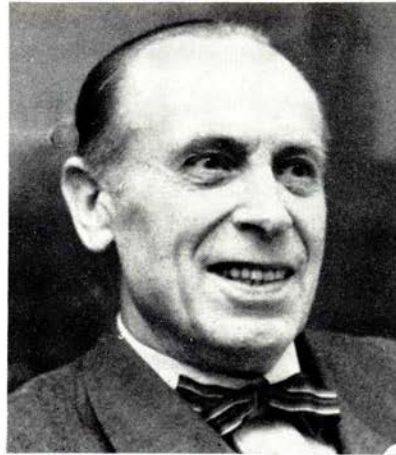
Dette forslag blev afleveret i efteråret 1914. Og efter at spørgsmålet var blevet behandlet i en snævrere kreds, som det hedder, blev det taget op til drøftelse på et møde mellem repræsentanter for de større landbrugsorganisationer i november 1915. I mødet deltog repræsentanter for De samvirkende danske Landboforeninger, De samvirkende danske Husmandsforeninger og Andelsudvalget, og som særlig indbudt departementschef Adolph Jensen fra Det statistiske Departement og professor O. H. Larsen fra Landbohøjskolen.

Da det viste sig, at der var bred interesse for at få oprettet et landøkonomisk driftsbureau, blev der givet tilslutning til påbegyndelse af arbejdet, og Udvalget vedrørende Det landøkonomiske Driftsbureau blev nedsat, og det kom til at bestå af følgende medlemmer:

Professor *T. Westermann* (formand), valgt af Landhusholdningsselskabet,

Professor O. H. Larsen.

Konsulent Ivar Dokken.

Forstander *J. Brink Lassen*, Tune, valgt af De samvirkende danske Landboforeninger,
Husmand *R. Jensen Vandman*, valgt af De samvirkende danske Husmandsforeninger,
Statskonsulent *Fr. Hansen*, Askov, valgt af Andelsudvalget,
Kontorchef *Henrik Pedersen*, København, valgt af Det statistiske Departement,
Professor *O. H. Larsen*, valgt af de forannævnte repræsentanter.

Efter indbydelse fra Landhusholdningsselskabet afholdtes det første udvalgsmøde den 31. maj 1916, hvor professor Westermann gav forskellige oplysninger om mødet den 15. maj og meddelte, at forstander *J. C. Overgaard*, Ladelund, var gået ind på at overtage ledelsen af bureauet, foreløbig for 2 år. Det vedtoges herefter at nedsætte et underudvalg, bestående af forstander Overgaard, forstander Brink Lassen og professor O. H. Larsen, der straks påbegyndte det foreløbige arbejde ved bureauets oprettelse.

For at arbejdet kunne blive etableret under de mest hensigtsmæssige rammer kontaktede *J. C. Overgaard* regnskabsforeningerne og foretog en rejse til Sverige og Norge for nærmere at undersøge, hvordan man havde grebet arbejdet an her, idet det dog var velkendt, at inspirationen udgik fra professor Laurs institut i Schweiz.

Efter disse nærmere undersøgelser indkaldtes der til et møde i slutningen af marts 1917, hvortil der blev indbudt regnskabskonsulenter fra de dele af landet, hvor der i forvejen var oprettet selvstændige regnskabsforeninger.

Arbejdet var på det tidspunkt allerede i gang i flere landsdele, vistnok efter ret forskellige retningslinier; i hvert fald refereres der fra mødet, at der gjorde sig ret afvigende opfattelser gældende fra de enkelte kredse. Men det refereredes også, at det under forhandlingerne lykkedes forstander J. C. Overgaard at få de enkelte deltagere, der havde påbegyndt regnskaber fra 1916–17, til at acceptere en nogenlunde ensartet fremgangsmåde ved opgørelsen.

Planen for regnskabsføringen kom til at se således ud:

- I. *Regnskabsåret* ønskes påbegyndt om foråret, hvor beholdningerne er små, og af hensyn til de mere detaljerede markregnskaber anbefales at begynde 1. april eller 1. maj.
- II. I afsnittet om *regnskabs form og omfang* gøres rede for de to forskellige regnskabsformer, »A« og »B«, idet A-regnskaberne har en samlet konto for landbrugets indtægter og udgifter, medens der i B-regnskabet er mulighed for en mere eller mindre detaljeret opgørelse af regnskaberne med konti for de enkelte driftsgrene, eventuelt også en opdeling af markbruget.
- III. *Formueregnskabet* viser en status for ejendommens værdi (aktiver) og gældens størrelse (passiver) samt nettoformuen fra år til år i de fem år, som formueregnskabsbogen giver plads for.
- IV. *Kasseregnskabet* føres med fordeling mellem forskellige konti. I et anført eksempel er der medtaget 19 forskellige konti, hvoraf markbruget dog er ført under ét, medens der er særlige konti for de enkelte hovedgrupper af husdyr. Efter omstændighederne kan kontienes antal imidlertid forøges.
- V. *Vare-, arbejds- og markregnskab*. Ved bogføring »A« føres en arbejdsliste, hvor arbejdskraften fordeles mellem »Landbruget«, »Husholdningen«, »Privat« og »Andre erhverv«. Ved bogføring »B« indgår en arbejdsdagbog i stedet for den simple arbejdsliste, og der gøres nærmere rede for arbejdskraftens anvendelse. For markarbejdets vedkommende kan også foretages en fordeling mellem de enkelte afgrøder.

Forstander Jobs, Ridder.

Kontorchef Helge Larsen.

- VI. Til *besætningsregnskaberne* anbefales f. eks. Landhusholdnings-selskabets besætningsregnskabsbog, hvor man i årets løb kan notere de anvendte fodermængder i kg og derefter ved opgørelsen foretage omregningen til foderenheder efter samme skala som i kontrolforeningerne.
- VII. *Årsopgørelsen* foretages både for regnskabsform »A« og »B« efter det dobbelte bogholderies principper. Ved opgørelsen af A-regnskaberne omfatter kontofortegnelsen i alt 13 konti i hovedbogen, og i B-regnskabet stiger antallet af konti efter omstændighederne til i alt mellem 20 og 30, eftersom markbruget og husdyrholdet er delt i flere eller færre konti.

Den pågældende vejledning, der blev betegnet »Plan og regler for landbrugsregnskabsføringen«, blev udsendt til ca. en snes regnskabskredse i de forskellige egne af landet, hvor man var i gang med regnskabsføringen, og for 1917–18 kunne der tilstilles bureauet 235 regnskaber fra i alt 17 kredse.

For det foregående års vedkommende havde Udvalget for Det land-økonomiske Driftsbureau imidlertid allerede vedtaget at rette henvendelse til de regnskabsforeninger, som var gået med til et samarbejde, om i løbet af eftersommeren at indsende de afsluttede regnskaber fra 1916–

17 for at få mulighed for udarbejdelse af en oversigt over driftsresultatet også for dette regnskabsår.

Der indkom i alt 75 anvendelige regnskaber fra 6 kredse på Sjælland og Fyn og fra Jylland og Samsø. Forstander J. C. Overgaard bearbejdede materialet sammen med konsulent Ivar Dokken, der var blevet ansat som bureauets daglige medarbejder fra 1. april 1918.

Først i september måned 1918 fremkom da bureauets første beretning under titlen »Undersøgelser over landbrugets driftsforhold I«.

Som foran omtalt førtes der allerede i det første år forhandlinger mellem det nyoprettede landøkonomiske driftsbureau og de lokale regnskabskonsulenter med henblik på at nå frem til ensartede metoder og retningslinier. Disse forhandlinger har udfældet sig i en tradition, således at der regelmæssigt har været ført forhandlinger mellem bureauet og konsulenterne. Drøftelserne kom efterhånden til at finde sted som sektionsmøder under de årlige konsulentmøder. Endvidere kan det nævnes, at der i næsten 45 af bureauets 50-årige beståen har været nedsat et udvalg af repræsentanter for konsulenterne og bureauet, der stiller forslag om vurderingspriser for det pågældende år.

EDB-teknikken i landbrugets regnskabsføring.

På trods af den nære kontakt mellem økonomikonsulenterne og Det landøkonomiske Driftsbureau og en i og for sig tilfredsstillende koordinering af arbejdet med regnskabernes udnyttelse til statistiske og analytiske formål har udviklingen medført, at man i realiteten står med mange forskellige regnskabsformer. Der findes vel omkring 40 forskellige bøger beregnet til årsopgørelsen, hvilket er ensbetydende med vanskeligheder i sammenligningsmæssig forstand, og når en landmand flytter fra en kreds til en anden, sker det ofte, at der tages et helt nyt system i brug efter flytningen. Endvidere er det særdeles upraktisk med de mange forskellige regnskabsformer, der benyttes ved udarbejdelsen af et regnskab beregnet som grundlag for indkomstskattefastsættelsen. Det hænder ikke sjældent, at de samme ligningsmyndigheder må gøre sig fortrolig med en 5-6 forskellige systemer, og hos de overordnede myndigheder bliver problemet naturligvis tilsvarende større, specielt i Ligningsdirektoratet og Landsskatteretten, der jo virker for hele landet.

Forstander H. Viting Andersen,

Kontorchef M. Jensen.

For at råde bod på denne næsten efterhånden babyloniske forvirring har der adskillige gange igennem de senere år været taget initiativ til en drøftelse med henblik på at standardisere og rationalisere regnskabsføringen på den måde, at man fik udarbejdet en opgørelsesform, der så skulle godkendes og bruges over hele landet. Desværre er de bestræbelser, som man i og for sig har været enige om at støtte, ikke kronedes med held, fordi området af gode grunde har været så omtåleligt at bevæge sig på.

Med teknikkens udvikling, og for så vidt den økonomiske også, foreligger der imidlertid i disse år en overgangsfase til anvendelse af elektronisk databehandling ved opgørelse af landbrugsregnskaberne. De første opgørelser blev allerede foretaget i midten af 1950'erne på foranledning af Foreningen af jyske Landboforeningers regnskabsudvalg under konsulent A. Søby, Århus. Der er efter denne tid arbejdet videre med spørgsmålet ikke blot det ene sted, men flere steder, og eftersom denne situation kunne indebære og sandsynligvis ville indebære, at der blev tale om udarbejdelse af flere systemer, blev der fra de interesserede parter taget et initiativ til, at der afholdes et møde ud fra et udtalt ønske om at finde frem til en ensartet opgørelse og præsentation af landbrugsregnskaber ved overgang til EDB-behandling. Mødet blev holdt på for-

anledning af De samvirkende danske Landboforeninger og De samvirkende danske Husmandsforeninger den 7. december 1966. Dette møde blev ledet af formanden for Udvalget for Det landøkonomiske Driftsbureau, gårdejer Poul la Cour Møller, og det resulterede i nedsættelse af et udvalg, som fik til opgave at undersøge og vurdere eksisterende EDB-systemer samt at udarbejde en indstilling om, hvilke eller hvilket af disse der måtte anses for mest hensigtsmæssigt i forbindelse med de landøkonomiske foreningers regnskabsarbejde.

Udvalgets sammensætning blev følgende:

Forstander H. Vitting Andersen, København (formand),

Konsulent E. Vestergaard Jensen, Århus,

Konsulent E. Baunbæk Knudsen, Hee,

Konsulent P. Larsen, Roskilde,

Konsulent P. J. Hansen, Høruphav,

Direktør B. Ravnløkke, Landbrugets EDB-central, Århus, og

Afdelingsleder Aage Knudsen, A/S Regnecentralen, Århus.

Repræsentanten for Landbrugets EDB-centraler blev under udvalgets arbejde erstattet af konsulent B. Nørgaard, Landbrugets EDB-centraler, Århus.

Kontorchef Johs. M. Jensen, Det landøkonomiske Driftsbureau, virkede som sekretær for udvalget.

Udvalget koncentrerede sit arbejde om drøftelse af kontoplan, opgørelsesmetoder og præsentation af opgørelsen. I forbindelse med opgørelsesmetoder og præsentation omfattede drøftelserne såvel den driftsøkonomiske som den skattemæssige opgørelse.

Det nedsatte udvalg arbejdede et halvt års tid med spørgsmålet og afgav betænkning i løbet af juni måned.

Hvad angår benyttelsen af samme kontoplan gav dette spørgsmål ingen anledning til diskussion, eftersom man i forvejen benyttede sig af den plan, som man tidligere fra alle interesserede parter har godkendt og accepteret at benytte.

I udvalget var man også enige om, at den årsopgørelse, der forelægges landmanden i udskrift efter EDB-opgørelsen, skal fremtræde såvel som en driftsøkonomisk som en skattemæssig opgørelse, klart adskilt, således at der i virkeligheden bliver tale om opgørelse af to regnskaber pr. ejendom, nemlig et driftsregnskab og et skatteregnskab. Fra udvalgets side

ønskede man at henstille til de landøkonomiske foreninger at kræve begge sæt opgørelser afleveret til landmanden.

Hvad angår selve de muligheder, der ligger i kontoplanen for en stærk specifikation af de enkelte poster, var der enighed om, at disse muligheder skulle bevares, således at den enkelte landmand eller konsulent blev frit stillet med hensyn til specifikationsgraden, men udvalget gik ind for, at der fastsættes visse minimumskrav til udskrift af den driftsøkonomiske og den skattemæssige opgørelse såvel med hensyn til det antal hovedkonti, der indgår i udskriften, som med hensyn til det antal poster (beløb), som indgår i de enkelte hovedkonti. På grundlag heraf foreslog udvalget med undtagelse af et enkelt medlem, at udskriften af regnskabet mindst skal indeholde følgende hovedkonti, og det blev endvidere foreslået, at de nævnte konti altid udskrives i den nævnte rækkefølge.

1. Status (primo og ultimo udskrevet ved siden af hinanden).
2. Landbrugets konto.
3. Husholdnings-konto.
4. Bilens konto.
5. Privat konto.
6. Tabs- og vindings-konto.
7. Formue-konto.

Regnskabsopstillingen findes som bilag til dette skrift.

Hvad angår indberetningerne til Det landøkonomiske Driftsbureau og de provinsielle sammenslutninger var man enige om, at det fortsat ville være nødvendigt at afgive supplerende oplysninger til de pågældende direkte eller via EDB-virksomheden.

I udvalget var der ikke enighed om at foreslå autoriseret en bestemt arbejdsgang, herunder et fælles kontonummersystem (ciffer-system), på nuværende tidspunkt, hvorimod der var enighed om, at man måtte arbejde hen imod også at nå frem til den samme arbejdsgang, og man ville anbefale, at der blev nedsat et teknisk udvalg til at arbejde med dette spørgsmål.

Desuden anbefalede udvalget nedsat et permanent udvalg, der en gang årligt skulle afgive indstilling om, hvorvidt der bør foretages ændringer i de bestående regler.

Disse hovedretningslinier er blevet godkendt af De samvirkende danske Landboforeninger og De samvirkende danske Husmandsforeninger, idet man har godkendt en overgangsperiode frem til 1970, hvorefter samtlige landbrugsregnskaber, der opgøres ved hjælp af EDB, skal gøres op og fremtræde efter de retningslinier, der er udstukket af det pågældende udvalg.

Det lykkedes således at nå til enighed om ensartede retningslinier for opgørelsen af landbrugsregnskaber, der opgøres ved hjælp af elektronisk databehandling. Da det må formodes, at udviklingen vil indebære, at så godt som samtlige regnskaber før eller senere vil blive opgjort ved hjælp af EDB-teknikken, vil det i virkeligheden sige, at det, som ikke lykkedes igennem de 50 år, i løbet af de kommende år vil ske fyldest, nemlig at samtlige landbrugsregnskaber vil blive opgjort efter samme kriterier, og at det færdige regnskab præsenteres på den samme måde, uanset hvor i landet det er gjort op, og at der ligeledes vil komme til at foreligge to

regnskaber for hver ejendom, nemlig et driftsregnskab og et skatte-regnskab.

Den vedtagne rationalisering af regnskabsopgørelsen vil efterhånden, som den slår igennem, også lette arbejdet ved Det landøkonomiske Driftsbureau ganske væsentligt ved udarbejdning af regnskabsstatistikken og gennemførelsen af de driftsøkonomiske analyser. Dette vil nemlig indebære, at man kan tage EDB-teknikken endnu stærkere i brug, end det hidtil har været muligt. På den anden side set bør det dog nævnes, at anvendelsen af EDB-teknikken ved de regnskabsstatistiske opgørelser og de driftsøkonomiske analyser allerede har bragt gode fremskridt og vil bringe endnu flere i løbet af de førstkommande år.

Den stærke udvikling, som har kendetegnet de sidste halve snes år på regneteknikkens område, indebærer i det hele taget, at det vil være muligt at trænge dybere ned i de såkaldte komplekse årsagssammenhænge, end det forhen var muligt at gøre. Forskningens muligheder på det landbrugsøkonomiske område har indtil for nylig været stærkt hæmmet af den begrænsede regnekapacitet, der stod til rådighed, førend EDB-teknikken var til disposition.

Ledelse.

Professor T. Westermann må først og fremmest nævnes som den, der oprindeligt tog initiativet til oprettelsen af Det landøkonomiske Drifts-

bureau, og som præsident i Det kgl. danske Landhusholdningsselskab ledede han de forhandlinger, der førte til bureauets oprettelse, og det var derfor naturligt, at han overtog formandshvervet i det nedsatte udvalg.

Efter udgivelsen af den første beretning for regnskabsåret 1916–17 trådte Westermann imidlertid tilbage som formand og medlem af udvalget i 1918. Han afløstes som landhusholdningsselskabets repræsentant af selskabets daværende sekretær H. Hertel, der sad som medlem af udvalget indtil sin død i 1926. Forstander H. J. Rasmussen, Næsgård, blev derefter udpeget til medlem af udvalget og repræsenterede Landhusholdningsselskabet igennem 15 år indtil 1941, hvorefter han efterfulgtes af kreditkassedirektør Aksel Jensen, Tømmerup, som havde sæde i udvalget omtrent i det samme åremål som forgængeren. I 1956 blev han afløst af forpagter A. Pilegaard Larsen, Vemmetofte, der var medlem af udvalget frem til 1962, hvorefter Landhusholdningsselskabet måtte udpege et nyt medlem som følge af Pilegaard Larsens overtagelse af formandsposten i De samvirkende danske Landboforeninger. De sjællandske Landboforeningers næstformand, kreditkassedirektør Helge Clausen, har siden da haft sæde i udvalget.

Ved T. Westermanns tilbagetræden blev landboforeningernes repræsentant, forstander Brink Lassen, Tune, formand for udvalget, men allerede året efter valget til formand døde Brink Lassen og blev derefter efterfulgt af forstander J. C. Overgaard, Ladelund, der herefter kom til at beklæde formandsposten i en menneskealder frem til 1950. Forstander Overgaard kom således til at fungere som formand i ca. 30 år af bureauets 50-årige virke. De samvirkende danske Landboforeninger udpegede proprietær H. J. Petersen, Christiansminde, som Overgaards efterfølger. Han varetog formandshvervet frem til sin død i 1956, og formanden for De jyske Landboforeningers regnskabsudvalg, forstander K. Møller Hammerum, blev herefter valgt som landboforeningernes repræsentant i udvalget og beklædte formandsposten frem til 1963, da han blev afløst af den nuværende formand, gårdejer Poul la Cour Møller, Ketting, Als, der ligesom sin forgænger også er formand for Foreningen af jyske Landboforeningers regnskabsudvalg.

Som repræsentant for De samvirkende danske Husmandsforeninger valgtes til det første udvalg som tidligere nævnt husmand R. Jensen

Vandman. På grund af overvældende arbejde på andre områder trådte han imidlertid tilbage i 1923 og blev efterfulgt af konsulent Jens Nielsen, Borris, som var medlem af udvalget til 1936. De samvirkende danske Husmandsforeninger valgte derefter lærer J. P. Kristensen, Ring, til medlem af udvalget, og han afløstes af husmand J. Libak Hansen, der sad som medlem frem til 1949. Husmand Emanuel Vestbo, der senere overtog formandsposten i De samvirkende jydsk Husmandsforeninger, efterfulgte Libak Hansen og havde sæde i udvalget til 1958, hvorefter parcellist P. K. R. Petersen repræsenterede husmandsforeningerne frem til 1961, da han blev afløst af De samvirkende Husmandsforeningers nuværende repræsentant, husmand Johs. Pedersen, No.

Andelsudvalget, der også blev repræsenteret ved nedsættelse af udvalget for Det landøkonomiske Driftsbureau, valgte som sin repræsentant til udvalget statskonsulent Frederik Hansen, Askov. I 1921 afgik Frederik Hansen ved døden og efterfulgtes af forstander Karsten Iversen, Askov. Karsten Iversen var medlem af udvalget helt frem til 1963 og var således med i over 40 år og har dermed været det udvalgsmedlem, som længst har haft sæde i udvalget. Efter Karsten Iversens død overtog gårdejer Ejnar Hansen, Bjørnekær, Rødding, Andelsudvalgets plads i udvalget for Det landøkonomiske Driftsbureau, men kun i 2 år, da han afgik ved døden i 1965. Gårdejer C. Christensen, Ryttergaard, Nexø, har siden da været Andelsudvalgets repræsentant.

Som Det statistiske Departements medlem af udvalget virkede kontorchef Henrik Petersen fra bureauets oprettelse til sin død i 1923 og efterfulgtes af kontorchef Ejnar Cohn, der trådte tilbage efter at have overtaget departementschefstillingen i 1937. Derefter udpegede Det statistiske Departement kontorchef, dr. Mads Iversen som medlem af udvalget. Mads Iversen varetog medlemsskabet i ca. 20 år frem til 1956, hvor han blev afløst af den nuværende chef for Danmarks Statistisk landbrugsafdeling, kontorchef Henning Normann, der således er det medlem af det nuværende udvalg, som har længst anciennitet.

Den kgl. Veterinær- og Landbohøjskole har siden 1946 været direkte repræsenteret i udvalget, og som repræsentant for højskolen var professor i landbrugsøkonomi K. K. Skovgaard medlem af udvalget frem til 1965, hvorefter han blev afløst af sin efterfølger i lærestolen, professor Erik Kristensen.

Personale- og lokaleforhold.

Som allerede nævnt indvilgede forstander J. C. Overgaard, Ladelund, i at overtage ledelsen af bureauet, efter at det var blevet besluttet at oprette institutionen. Arbejdet påbegyndtes således på Ladelund Landbrugsskole, men efter at institutionen i 1918 fik sine egne lokaler i København og et fast ansat personale, ønskede Overgaard af hensyn til sit skolearbejde at fratræde den daglige ledelse. Professor O. H. Larsen overtog derpå stillingen som leder af bureauet, og han kom sammen med konsulent Ivar Dokken, der som en af pionererne i opbygningen af det nye institut ansattes ved bureauet april 1918 til at præge arbejdsgang og metoder for de undersøgelser over landbrugets økonomi, der nu løbende blev gjort til genstand for registrering og analyse.

Professor O. H. Larsen ledede bureauet frem til 1945 og afløstes da af Johs. Ridder, der allerede i 1920 tiltrådte som assistent ved bureauet. Ved udnævnelsen til forstander havde Johs. Ridder været kontorchef ved bureauet siden 1942, og da hans lederperiode strakte sig frem til 1965, siger det sig selv, at hans indsats ved institutionen i halvanden menneskealder kom til at sætte sig stærke spor i udviklingen indenfor den landbrugsøkonomiske granskning og bureauets stigende engagement heri, efterhånden som flere og flere opgaver blev overdraget institutionen.

Kontorchef Helge Larsen, der også fratrådte i 1965 sammen med Johs. Ridder, kom også til at lægge et langt og betydningsfuldt stykke arbejde ved Det landøkonomiske Driftsbureau. Han blev ansat i 1922, og hans arbejde og interesse for økonomien medvirkede til yderligere at befæste institutionens placering.

I 1966 tiltrådte kontorchef H. Vitting Andersen, Landbrugsrådet, som afløser for forstander Johs. Ridder, og bureauets mangeårige medarbejder, konsulent Johs. M. Jensen, overtog kontorchefstillingen. H. Vitting Andersen var som ung kandidat ansat ved bureauet fra 1951–53.

Gennem de 50 år har mange medarbejdere gået ind og ud af bureauets dør efter at have udført et stykke arbejde i institutionens tjeneste og som oftest et dygtigt stykke arbejde. Det vil føre for vidt her at nævne hver enkelt ved navn, dog må det være tilladt at gøre en undtagelse herfra for to af bureauets højt værdsatte medarbejdere igennem mange år, to medarbejdere, som lagde deres livsgerning i institutionens tjeneste. Det er videnskabelig assistent Jens M. Jensen, der virkede ved bureauet i ca. 30 år indtil sin død i 1965, og assistent frk. Yelva Krog Larsen, der har været ansat på bureauet siden 1920 og frem til denne dag, ganske vist på det sidste som deltidbeskæftiget, men frk. Larsen medvirker fortsat med sine sikre arbejdspræstationer, som har kendetegnet den mangeårige indsats.

Det landøkonomiske Driftsbureau har siden sin oprettelse haft til huse fire forskellige steder. Af hensyn til pladsforholdene har man måttet holde disse flyttedage. De første 5 år havde bureauet lokaler på Bülow-vej nr. 46, hvorefter man overtog Statens Planteavlslaboratoriums tidligere lokaler på Henrik Steffensvej nr. 4. Her boede man i 10 år og flyttede derefter til Gl. Kongevej nr. 127 i 1933.

Den sidste flytning fandt sted i 1962 til landbrugsministeriets ejendom i Valby Laggade nr. 19, hvor bureauet nu har sit sæde.

Det landøkonomiske Driftsbureau har kunnet glæde sig ved at få overdraget et voksende antal opgaver, og medarbejderstaben, der ved oprettelsen af institutionen var på 2–3 mand, er nu vokset til ca. 35 medarbejdere, hvoraf godt 20 er agronomer.

II.

Landbrugets vilkår og udvikling 1918–68.

De økonomisk-politiske rammer.

Ved oprettelsen af Det landøkonomiske Driftsbureau ved slutningen af den første verdenskrig var den gamle naturaløkonomi allerede forlængst afløst, således at landbruget først og fremmest producerede med henblik på at afsætte på et marked. Servicesektoren var allerede stærkt udbygget. Man havde under de vanskelige vilkår i den sidste fjerdedel af det forrige århundrede fået oprettet såvel andelsmejerier som andelslagterier, og indkøbssektoren for foderstoffer og kunstgødning vedkommende var ligeledes organiseret, før den første verdenskrig brød ud.

Hertil kommer, at landbruget havde oplevet en fremgangsperiode både i produktions- og produktivitetmæssig forstand, og dette havde bl. a. givet sig udslag i, at eksporten af animalske landbrugsvarer var vokset støt og solidt.

I tiden fra århundredskiftet frem til første verdenskrigs begyndelse foreligger der regnskaber for enkelte ejendomme, og disse viser, at indtjeningen stort set blev fordoblet i denne periode. Under krigen øgedes behovet for fødevarer af enhver art, og man kunne afsætte alt, hvad der kunne produceres, til høje priser. Produktpriserne steg således til det 3-dobbelte, og selv om omkostningerne også udviste en betydelig stigning, blev nettoresultatet forøget ganske væsentligt.

Men krigen medførte, som krige normalt gør det, at besætningerne blev reduceret, fordi den nødvendige foderstofimport udefra blev afbrudt, ligesom tilførselsmulighederne af den nødvendige kunstgødning også delvis gik i stå.

Denne realisering af kapitalværdier gav sig desværre udslag i, at pengene ikke var til rådighed for mange landmænds vedkommende, da man efter krigen skulle retablere produktionsapparatet, og da det blev til væsentlig højere priser, end man havde realiseret til, kom denne reetablering til at koste erhvervet adskillige hundrede millioner kroner mere, end der var kommet ind ved realisationen.

1920'erne.

Priserne på dyriske produkter fortsatte nemlig med at stige frem til 1921. På dette tidspunkt faldt priserne imidlertid verden over, og det blev ensbetydende med århundredets første alvorlige tilbageslag i landbrugets økonomi. Men allerede midt på året i 1922 steg de danske priser på ny, først og fremmest fordi kronens værdi faldt. Denne prisstigning fortsatte indtil 1924. Landbruget fik således et par gode år, hvor produktionen øgedes meget kraftigt og eksporten tilsvarende.

Men fra slutningen af året 1924 besluttede man sig fra Nationalbankens og regeringens side til at stille mod en forhøjelse af kronens værdi. Målet var at føre kronen i pari og dermed at presse priserne og de udenlandske vekselkurser ned. Denne økonomiske politik fik til følge, at mange landmænd ramtes hårdt som følge af prisnedgangen, og særlig hårdt blev de unge ramt, fordi ejendommene var købt til høje priser og gælden som følge heraf forholdsvis stor. Følgerne af den førte økonomiske politik kom derfor til at betyde en stagnation for landbruget, som kom til at vare i 3 år, og de næstfølgende par år, inden verdenskrisen satte ind, var heller ikke gode, selv om priserne rettede sig noget fra 1928–1930, efter at kronen havde nået pari.

Verdenskrisen.

Det viste sig imidlertid, at en langt alvorligere krise end de kriser af mere kortvarig karakter, som man havde mødt i 20'erne, og hvoraf den ene i hvert fald i nogen grad må betragtes som hjemmegjort, var undervejs – en krise, som kom til at præge hele landbrugets og for øvrigt hele det danske samfunds økonomi og indtjeningsmuligheder 30'erne igennem. Fra 1925 havde verdensmarkedspriserne på korn været nedadgående som følge af en voksende produktion, forårsaget først og fremmest af den tekniske udvikling indenfor landbruget, og ikke mindst i de oversøiske lande. Prisnedgangen forsøgte man at imødegå ved en kornlagringspolitik, som regeringen i USA bl. a. formidlede.

Den endnu usikre økonomiske politik, der havde været ført i 1920'erne fra de store vestlige magters side, bl. a. overfor den store taber af den første verdenskrig, Tyskland, fik til følge, at en verdensomspændende økonomisk depression satte ind i 1929, hvor der forekom voldsomme tilbageslag i amerikanske industri- og børs kredse. Udviklin-

gen viste nu, at depressionen fik katastrofale følger. Kornpriserne faldt til det halve fra 1929 til 1931, et prisfald, der medførte en stærk forøgelse af smør- og baconproduktionen. Dette resulterede videre i et prisfald på disse varegrupper, der ydermere forstærkedes, eftersom depressionen nedsatte efterspørgslen som følge af svigtende købekraft. For Danmarks vedkommende betød det, at man kom ud for store afsætningsvanskeligheder til begge vore hovedmarkeder, hvor arbejdsløsheden bredte sig med voldsom styrke.

Resultatet blev, at man for Tysklands vedkommende indførte betydelige toldforhøjelser for kvæg og smør allerede fra begyndelsen af 30'erne for senere at gå over til en kontingentering af importen fra Danmark.

For Englands vedkommende, der stod som det store frihandelsland, indførte man for første gang told i 1932 for smør og æg. Baggrunden herfor var simpelt hen, at man som følge af udviklingen ude omkring i verden ønskede at fremme den indenlandske landbrugsproduktion.

Den nye politik blev befæstet på den senere så ofte omtalte Ottawa-konference i 1932, hvor det britiske imperium drøftede kriseproblemerne og endte med at beslutte sig til at indrømme hinanden gensidige begunstigelser med hensyn til udenrigshandelen. Dette kunne ikke undgå at få konsekvenser for Danmark og førte bl. a. til, at der allerede i efteråret 1932 gennemførtes en kontingentering af baconimporten. Ottawa-aftalerne blev året efter fulgt op med handelsaftaler med en række lande, som handlede på det engelske marked. Der kom en aftale i stand om, at Danmark sikredes en bestemt andel af importen af bacon til England, og man opnåede at få toldsatserne for smør og æg bundet. Til gengæld bandt Danmark sig til efter nærmere fastsatte retningslinier at forøge sit forbrug af visse engelske varer, bl. a. kul, og man forpligtede sig endvidere til ikke at forhøje en række toldsatser.

Resultatet af disse aftaler blev en betydelig nedskæring af den danske eksport til England, men i den givne situation betød aftalerne dog, at man fik afsætningsrammerne fastlagt, men krisen medførte uundgåeligt, at landmændenes indtjening faldt katastrofalt, og igen kom det til at gå ud over unge landmænd, der havde købt forholdsvis dyrt, og som i mange tilfælde havde investeret i et tidssvarende og ydedygtigt produktionsapparat.

I den givne situation blev det nødvendigt fra statens side at gennemføre kriseforanstaltninger, og der blev allerede i 1931 ydet tilskud til betaling af skatter og renter for de mest forgældede landmænds vedkommende. I 1932 fulgte henstands- og moratorielovgivningen for landbrugsgælden efter. I 1933 kom det til et storpolitisk forlig, det såkaldte »Kanslergade-forlig«, hvor der bl. a. blev fastlagt en kronekurs, der betød en forhøjelse af de udenlandske valutaers værdier, og som fik til følge, at landbrugets nettoeksportværdi øgedes. Men disse foranstaltninger kunne slet ikke rette landbrugets indtjening op.

Hvad skatte- og rentelepsele angår gennemførtes der som for nævnt en særlig lovgivning i 1931, der gik ud på, at der kunne ydes et tilskud på indtil 2 pct. af det beløb, hvormed den enkelte landbrugers gæld oversteg hans samlede nettoformue. Dette beløb skulle bruges til betaling af kommuneskatter, derefter ejendomsskatter til amtskommunen og eventuelt statsskatter. Hvis der herudover blev midler til rådighed, skulle disse bruges til betaling af 1. prioritetsrente. Til disse tilskud blev der dog knyttet en klausul om tilbagebetaling, såfremt noteringen for smør og flæsk i årene 1932–36 lå 30 pct. over noteringen i 2. halvår af 1931. Denne bestemmelse blev dog senere opgivet, og i 1932 blev denne ordning ændret således, at de amtskommunale skatter bortfaldt pr. 1. oktober, og statens refunderede derefter amterne det skattebeløb, der ikke blev opkrævet. I 1933 blev der for de kommunale ejendomsskatter gennemført en mere varig ordning, eftersom staten ydede amtskommunerne et årligt tilskud, der for finansåret 1933–34 blev fastsat til 20 millioner kroner. Tilskuddet var fastsat således, at det skulle udgøre 465.000 kr. for hver fulde promille, landbrugets forrentningsprocent af handelsværdien lå under 4,3 pct. Tilskuddet kunne dog ikke overstige et beløb på 20 mill. kr.

Da afsætningsmulighederne for bacon til det britiske marked var blevet stækket ved kontigenteringen, blev det nødvendigt at gennemføre en ordning med det formål at begrænse og fordele svineproduktionen lige- ligt. Dette blev opnået ved at gennemføre en svinekortordning, således at slagterierne blev bemyndiget til at betale de leverede svin efter to noteringer, alt eftersom de var leveret med eller uden kort. Ved gennemførelsen af svinekortordningen havde man begunstiget de mindre brug. Til gengæld indførte man i 1933 en kornordning for at yde det større kornsælgende landbrug en slags kompensation, og man begrænsede importen af korn og kornvarer. Kornordningen kom til at bestå i, at der indførtes en importafgift, således at den indenlandske pris kunne holdes på en fast pris, nemlig 15 kr. pr. hkg for rug og hvede, kr. 14,50 pr. hkg for byg og 14 kr. pr. hkg for de øvrige kornsorter. Disse afgifter samledes i en fond, som udloddedes til landbrug med under 10.000 kroners jordværdi. I 1938 brød denne kornordning imidlertid sammen på grund af en god dansk høst, og der udstedtes indførselsforbud for rug og hvede for at sikre en rimelig pris for brødkornet, og der gennemførtes et ind-

malingspåbud, således at der skulle indmales 40–50 pct. dansk hvede i hvedemelet og 30 pct. dansk rug i rugmelet.

I 1933 gennemførtes der også en kødordning, en afgiftsordning, der betød, at der skulle svares en afgift på 18 kr. pr. stk. kvæg, der blev slagtet. Afgifterne blev anvendt til opkøb af udsætterkoer og nedslagtning af tuberkuløst kvæg, der overvejende blev destrueret. I 1933 blev der således destrueret 13.000 stk. og i 1934 31.000 stk. hornkvæg. Samtidig gennemførte man en ordning overfor de mindre bemidlede forbrugere, således at der blev givet hjælp i form af rabatmærker til køb af oksekød.

Smørordningen, der også blev gennemført i 1933, indebar, at der blev fastsat en afgift på alt smør, der solgtes på hjemmemarkedet, for at prisen kunne holdes mellem kr. 2,10 og kr. 2,50. Ordningen blev ret hurtigt afviklet, men i 1937 indførtes den på ny, fordi smørproduktionen som følge af dyrere foderstofimport var blevet belastet med højere omkostninger. Afgiften, der blev lagt både på sødmælk og smør, der blev

solgt på hjemmemarkedet, indgik i en fond, der atter fordeltes til mejerierne.

Allerede i 1932 var der blevet gennemført en sukkerordning, da fabrikkerne stod overfor at skulle standse, fordi de priser, man kunne tilbyde avlerne, ikke var tilstrækkelig høje til, at der kunne tegnes tilstrækkelige arealer til dyrkning. Standsningen af fabrikkerne ville have medført forskellige uønskede konsekvenser, deriblandt at ca. 15.000 mand i så fald ville komme til at stå uden beskæftigelse, og at man videre, da der ikke blev produceret sukker her i landet, måtte importere og dermed være tvunget til at anvende den i forvejen ikke særlig rigelige valuta til betaling for udenlandsk sukker. Ordningen, der blev gennemført, tilsikrede sukkerfabrikkerne monopol på fremstilling af sukker her i landet, og den tilsikrede dyrkerne en nærmere fastsat roepris, der skulle fastsættes ud fra omkostningsmæssige kriterier. Både roepris og salgspris for sukkeret blev fastsat i loven, og det fremkomne overskud skulle fordeles efter visse regler mellem dyrkere, fabrikker og staten. Ordningen er i og for sig interessant derved, at den også sikrede aktionærerne, idet hovedreglen var, at fabrikkerne kunne udbetale indtil 5 pct. i udbytte. Når de 5 pct. var udbetalt, kunne dyrkerne udbetales 30 øre i tantieme pr. leveret dobb. centner roer, og var der yderligere et overskud, kunne der udbetales fabrikkerne yderligere 1 pct. af aktiekapitalen i udbytte. Var overskuddet herefter ikke opbrugt, tilfaldt resten staten, dvs. sukkerfonden. Sukkerfabrikkerne fik således udbyttet begrænset, men til gengæld blev de tilsikret et mindste-udbytte på 4 pct.

Året efter, at sukkerordningen var gennemført, blev der også gennemført en ordning for kartoffelmel, således at fremstilling af kartoffelmel blev monopoliseret, og der blev oprettet i alt 7 fabrikker, som kartoffeldyrkerne sluttede kontrakter med. Disse kontrakter skulle godkendes af handelsministeren, som også fastsatte både dyrkerpris og detailpris for kartoffelmel. De 6 af de 7 kartoffelmelsfabrikker blev placeret i Jylland, medens den syvende blev placeret i Nordsjælland under skyldig hensyntagen til, hvor monoopolet var givet for sukkerroedyrkingen.

Der kan ikke være tvivl om, at gennemførelsen af alle disse ordninger, der næsten omfattede samtlige landbrugets hovedvarer, fik stor økonomisk betydning for erhvervet og dermed for samfundet som helhed, eftersom landbruget både direkte og indirekte var så betydelig en

beskæftigelsesfaktor for landets befolkning. I den givne situation kan der næppe råde tvivl om, at ordningerne indebar, at indtjeningen blev højere, end den ellers ville have været, såfremt man intet havde foretaget sig fra statsmagtens side. Men alligevel lå indtjeningen på et så lavt niveau, at mange landmænd ikke kunne svare enhver sit og måtte se sin ejendom sat til tvangsauktion. I 1930 forekom der 324 tvangsauktioner over landbrugsejendomme, i 1931 1.214, hvorefter antallet kulminerede i 1932 med 2.029 ejendomme. I 1933 faldt antallet til 1.332, men holdt sig dog fortsat over de 1000 i 1934 og nåede knap under 500 i 1936.

Som nævnt havde man allerede i begyndelsen af 30'erne gennemført visse andre lovgivningsforanstaltninger med henblik på at komme de hårdest ramte til hjælp. Således gennemførte man i 1930 en lov om erhvervenes lånefond på 10 mill. kr., der skulle stilles til rådighed som lån for landmænd, for at disse kunne opnå enten en frivillig akkord eller en tvangsakkord, således at gælden nedbragtes i det mindste til ejendomsskyldværdien med tillæg af værdien for besætninger og inventar. Kreditorerne forpligtedes til at nedskrive deres fordringer med 70, senere 65 pct., hvilket kom til at betyde, at tabene ofte blev flyttet over på landbrugets leverandører såsom håndværkere og købmænd. De 10 mill. kr. forhøjedes senere til 20 mill. kr., og man fortsatte i flere år med henstandslovgivningen.

I 1934 blev der gjort et forsøg på at løse landbrugets gældsproblem mere generelt i form af en konvertering. I maj 1933 nedsatte man indlånsrenten i banker og sparekasser, og en tilsvarende nedsættelse af udlånsrenten fandt sted. Og planen var så at konvertere ca. 2½ mia kr. i kreditforeningsobligationer, men det lykkedes ikke, fordi man ikke kunne opnå enighed om fremgangsmåden.

I 1936 gennemførte man en ordning, hvorefter landbrugere, der havde en gæld, der oversteg 110 pct. af panteværdien, kunne opnå saneringslån til betaling af gæld og således, at saneringslånet i forbindelse med de foranstående prioriteters restgæld kunne opnå pantesikkerhed indenfor 110 pct. af panteværdien. Disse saneringslån måtte ikke overstige 25 pct. af panteværdien, og kreditorerne måtte finde sig i at få deres tilgodehavende udbetalt i 4½ % statsobligationer. Disse saneringslån skulle landmændene forrente med en varierende procent, afhængig af landbru-

gets forrentningsprocent. Det blev dog tilføjet, at renten ikke kunne overstige 6 pct. og ikke falde under 1,5 pct. Man stillede 100 mill. kr. til rådighed for disse udlån.

2. verdenskrig 1939–45.

Landbruget og med det hele det danske samfund sled sig møjsommeligt igennem 30'ernes økonomiske vanskeligheder med ordninger og restriktioner, der forhindrede en effektiv økonomisk udnyttelse af både materielle og menneskelige ressourcer. Udenrigshandelen var lagt i stramme rammer gennem valutarestriktioner, og det var ensbetydende med en væsentlig forsinkelse af den fremgang, som der ellers havde været basis for på baggrund af den udvikling, dansk landbrug havde gennemgået fra slutningen af forrige århundrede og frem til første verdenskrig.

De fremskridt, dansk landbrug havde basis for at fortsætte, blev påny bremset. Netop, da man var i færd med at arbejde sig ud af 30'ernes dårligdom, stod man på tærsklen til en ny stagnationsperiode, ikke i form af en ny krise, men i form af en ny krig. Den anden verdenskrig udbrød i 1939.

Restriktionernes tid var således ikke forbi, men et nyt sæt blev nødvendigt. Nu forvandlede overskudssituationen til en underskudssituation, idet efterspørgslen efter levnedsmidler som følge af krigen blev større, end produktionen kunne honorere. Minimalpriserne skulle derfor ændres til maksimalpriser, og ligesom under den første verdenskrig formindskedes produktionen samtidig med, at efterspørgslen steg. Importen af foderstoffer gik så godt som i stå, samtidig med at der stillede krav fra det øvrige samfund til landbruget om dyrkning af særlige afgrøder, særlig efter at Danmark blev besat i 1940 af tyske tropper. Større arealer måtte udlægges til grønsager, ligesom sukkerroearealet måtte udvides, fordi sukker blev et vigtigt bytteobjekt for nødvendige varer, der skulle importeres. I krigsårene blev der også i højere grad end hidtil lagt beslag på arealer til produktion af olieholdigt frø og spindstoffer til tekstilindustrien. Der blev således på flere områder i produktionsmæssig forstand behov for en vis omlægning.

Selv om landbrugets priser både direkte og indirekte i form af valutatiske aftaler med Tyskland blev begrænset, blev økonomien for land-

bruget som sådan i krigsperioden dog væsentlig bedre end i 30'erne og for så vidt da også bedre end i de fleste af 20'ernes år. Men såvel de nødvendige besætningsrealisationer som det uundgåelige slid på produktionsapparatet, forringede reelt indtægtsforbedringen, sådan som det også var tilfældet i de andre sektorer af samfundet.

Alligevel lykkedes det dansk landbrug at bevare sin produktionsevne og sin effektivitet så nogenlunde krigen igennem, så at man efter at freden påny var genoprettet kunne tage fat på genopbygningen af produktionsapparatet og en videre udbygning heraf. Kvægbesætningerne, som det tager længst tid at retablere, var dog nogenlunde opretholdt, selv om ydelsen var gået væsentligt ned. Det samme gjaldt vel i nogen grad for markernes vedkommende, hvor manglende tilførsel af kunstgødning havde tæret på den naturlige godningskraft; svinebestanden og hønsebestanden var derimod reduceret meget kraftigt. Der bestod således et betydeligt genopbygningsarbejde for at bringe produktionsapparatet op på et tilfredsstillende ydedygtigt niveau.

Efterkrigsårene 1945–

Efter krigens slutning koncentreredes landbrugseksporten straks påny omkring det engelske marked, som man havde været afskåret fra under den tyske besættelse, og for landbruget blev det derfor et afgørende spørgsmål om, hvilke priser der kunne eksporteres til. I sommeren 1945 blev der ført forhandlinger om fastlæggelse af sterling-kursen, disse endte med en fastlæggelse af en kurs på kr. 19,36, altså en lavere kurs end man havde haft i 30'erne. Men på det tidspunkt, hvor kursen blev fastsat, skulle der tillige fastsættes eksportpriser, eftersom disse ikke blev frigivet. I denne mangelsituation blev dette til væsentlig ulempe for dansk landbrug, eftersom englænderne ønskede fastsat væsentlig lavere priser, end dem man havde opnået på Tysklands-markedet. De vanskelige forhandlinger herom sluttede først sidst på året i 1945, og priserne blev fastsat således, at det, der var eksporteret fra maj til oktober, skulle betales med de hidtil opnåede Tysklands-priser, og frem til 1. maj 1946 skulle disse priser derefter reduceres med 10 pct. Aftalen tog ikke stilling til priserne efter maj 1946, men det var englændernes forudsætning, at priserne inden januar 1947 skulle ned på det prisniveau, som man betalte for importen fra Australien og New Zeeland.

Denne prisaf­ta­le med eng­læn­der­ne, som blev slut­tet af sam­lings­rege­ringen, der sad som­me­ren 1945, vakte stærk utilfredshed i landbruget, og valuta­ind­ten­jings­mæs­sig­set set betød af­ta­len endelig også, at landets eksport­ind­ten­ning der­med så nogen­lunde blev fast­lagt, hvor­imod import­priserne ikke blev det.

For i nogen grad at yde landbruget kom­pen­sa­tion for den af­talte pris­ned­gang gennem­førtes der en smør­ord­ning, der sikrede landbruget en smør­pris på 4 kr. pr. kg i tiden fra 1. oktober 1945 til 30. sep­tem­ber 1946, sam­tidig med at man sikrede, at hjem­me­mar­ke­ds­prisen holdtes uændret på kr. 3,89 pr. kg, med andre ord blev der tale om et for­bruger­til­skud, som i 1945/46 ud­gjorde knap 20 mill. kr.

Der ind­førtes sam­tidig en flæske­ord­ning, som ved hjælp af statstil­skud sikrede landbruget en pris, der var 10 pct. lavere end den pris, der var gæl­den­de 5. maj 1945. Her­til påtog staten sig at yde et til­skud på 27 mill. kr.

Som følge af de af­ta­ler, der var blevet truffet med eng­læn­der­ne, gik landbrugets ind­ten­ning på­ny til­bage endda på trods af stigning både i mælke- og kød­pro­duk­tionen som følge af en god høst. Der blev der­for optaget nye for­hand­linger med eng­læn­der­ne i som­me­ren 1946, hvor­ved der opnåedes en mindre for­hø­jelse af eksport­priserne. Men denne for­hø­jelse var ikke til­strækkelig til at op­retholde en rimelig ind­ten­ning for landbruget, da om­kost­nings­nive­auet var stærkt stigende. Det ved­toges der­for i som­me­ren 1946 ad lov­giv­ningens veje, at priserne på smør, flæsk og æg skulle for­hø­jes, hvor­ved der blev garanteret landbruget af­reg­nings­priser, som lå væsentlig over eksport­priserne. Fra efter­året 1946 til efter­året 1947 måtte staten ud­betale landbruget 85 mill. kr. for smør, 24 mill. kr. for flæsk og 10 mill. kr. for æg.

I løbet af 1947 fik man end­videre også Eng­lands­priserne for­hø­jet for resten af pro­duk­tion­såret, fordi der var sket stærke pris­stigninger for foder­stof­fer i løbet af efter­året 1946, ikke mindst fordi eng­læn­der­ne havde ladet fore­tag­te store ind­køb.

Imid­lertid blev høsten i 1947 stærkt for­rin­get på grund af tørke, og der blev ved­taget en ny lov om ydelse af statstil­skud til for­bruger­priserne for smør og flæsk. Den nye lov­giv­ning brød i og for sig med tidligere love, som garanterede pro­du­centerne faste af­reg­nings­priser. Den nye lov inde­bar, at pro­ducent­priserne skulle svare til de gennem­snitlige

eksportpriser. Staten skulle da yde et tilskud, der svarede til forskellen mellem forbrugerprisen og den gennemsnitlige eksportpris, og for landbruget kom dette til at betyde en væsentlig forhøjelse af producentpriserne.

I efteråret 1947 blev eksporten til England standset et stykke tid, fordi der ikke kunne opnås enighed om priserne for det kommende år, 1947/48. Det voldte ikke særlige vanskeligheder at eksportere de ledigblevne varekvanta. De såkaldte tredielands-markeder kunne aftage eksporten til endda ret høje priser. Først på året i 1948 lykkedes det at få en aftale i stand med England, således at eksporten fremover skulle afregnes til væsentlig højere priser end for oktober 1947. I maj 1948 blev statstilskudet til hjemmemarkedsprisen for smør afskaffet, og prisen skulle herefter være den samme som den gennemsnitlige eksportpris. Tilskudet til mælk og fløde blev derimod opretholdt, og det samme gjaldt for tilskudet til flæskeprisen indtil sidst på året 1949, da flæskeprisen på hjemmemarkedet også kom på niveau med eksportpriserne.

I september 1949 blev kursen på dollar opskrevet fra kr. 4,79 til kr. 6,92 eller svarende til, hvad det britiske pund var blevet devalueret med overfor dollars. Dette betød højere importpriser, som yderligere blev forstærket ved Korea-krigens udbrud i juni 1950, prisstigninger, der ikke for landbrugets vedkommende medførte forhøjelse for landbrugets produkter. I 1951 blev der gennemført nye prisbindingslove i forbindelse med valutakriseforanstaltningerne, der bl. a. var fremkaldt af Korea-krigens udbrud. Der blev fastlagt priser for mælk, smør og flæsk til hjemmemarkedet på det øjeblikkelige niveau, hvilket betød, at hjemmemarkedsprisen blev upåvirket af de højere eksportpriser, der kom til at gælde efter den nye handelsaftale med englænderne fra oktober 1951. Disse love blev dog ophævet allerede igen i slutningen af maj 1952. På samme tidspunkt (1951) blev der vedtaget en kødordning, der tog sigte på at fastholde priserne for okse- og kalvekød til forbrugerne på hjemmemarkedet på samme niveau som i de 5 foregående år. Dette opnåedes i form af særlige eksportafgifter, som medførte lavere priser til producenterne.

Nye handelsaftaler med England trådte i kraft den 1. oktober 1951 og indebar en forhøjelse af priserne på de vigtigste eksportvarer. Derimod betød den kraftige forhøjelse af importtolden på fødevarer til Tyskland fra juli 1951, da eksporten hertil blev hæmmet. Gennemførelsen af en ny kornlov med afleveringspligt af bestemte mængder af kornhøsten 1951 var ensbetydende med, at priserne herfor blev væsentlig lavere end det frie marked betingede.

Et år endnu bestod kornloven for denne lange periode, idet der ikke blev vedtaget nogen kornlov for høståret 1953, og vintersæden blev derfor også genstand for fri prisdannelse. Og det kom til at betyde i modsætning til tidligere, at prisen for hvede og rug i høståret 1953-54 faldt med henholdsvis 8 og 28 pct. i forhold til foregående år. Prisen for byg og havre faldt stærkt straks efter høst, men rettede sig dog igen i første halvdel af 1954, som gennemsnit for hele året blev prisen for byg 17 pct. og for havre 3 pct. lavere end året før. Årsagen til frigivelsen af kornet var, at der nu var rigelige tilbud af korn fra oversøiske lande, og som det senere viste sig, var man nu påny på vej ind i en overskuds-situation.

Endnu frem til 1956 var prisforholdene påvirket af de handelsaftaler, der blev truffet med englænderne for så vidt angår smør og bacon, men den indgåede langtidskontrakt udløb i midten af halvtredserne og blev ikke forlænget, således at man med ganske få undtagelser var uden aftaler nogle få år.

Den overskudssituation, man bevægede sig ind i, kom dog ikke overraskende, fordi stigningen i produktionen i de senere år var stærkere end stigningen i forbruget.

Fra midten af halvtredserne påvirkedes landbrugets indtjening af denne udvikling, og de gode år sidst i 40'erne og først i 50'erne blev nu afløst af en række mindre gode år, ikke mindst på baggrund af, at man i modsætning til, hvad der skete i 30'erne fik højkonjunktur indenfor det øvrige erhvervsliv samtidig med, at landbrugets økonomi var utilfredsstillende.

Når udviklingen kom til at forløbe så forskelligt i landbruget og i de øvrige erhverv, skyldtes dette dog ikke blot en vis overproduktion af animalske landbrugsprodukter i de vestlige industrilande, men også de restriktioner, som fulgte i kølvandet af denne overproduktion og de nye markedsdannelse, der blev etableret i Vesteuropa i sidste halvdel af 50'erne. Dannelsen af det europæiske fællesmarked bestående af de 6 lande: Frankrig, Vesttyskland, Italien, Holland, Belgien og Luxemburg skulle vise sig at få en skæbnesvanger betydning for udviklingen indenfor dansk landbrug. Traktaten mellem de 6 lande indeholdt aftale om etablering af fælles landbrugsordninger på den måde, at man først og fremmest sikrede landbrugsproducenterne indenfor fællesmarkedslandenes område på bekostning af de lande, som tidligere havde eksporteret landbrugsvarer til disse lande. Rammen om landbrugets fællesmarkedsordninger findes i Rom-traktatens artiklen 39 og 40, der har følgende ordlyd:

Artikel 39.

1. Den fælles landbrugspolitik har til formål:

- a) at forøge landbrugets produktivitet ved udvikling af de tekniske fremskridt, ved rationalisering af landbrugsproduktionen og ved den bedst mulige udnyttelse af produktionsfaktorerne, især arbejdskraften,

- b) herigennem at sikre landbrugsbefolkningen en rimelig levestandard, især ved en forhøjelse af indkomsterne for de i landbruget beskæftigede personer,
 - c) at stabilisere markederne,
 - d) at garantere forsyningerne,
 - e) at sikre forbrugerne rimelige priser på landbrugsvarer.
2. Ved udarbejdelsen af den fælles landbrugspolitik og af de særlige foranstaltninger, som den kan omfatte, tages der hensyn til:
- a) landbrugserhvervets særlige karakter, der hidrører fra landbrugsgets sociale struktur og fra de strukturelle og naturgivne forskelle mellem de forskellige landbrugsområder,
 - b) nødvendigheden af at ønskelige tilpasninger gennemføres gradvist,
 - c) den kendsgerning, at landbruget i medlemsstaterne udgør en sektor, som er snævert forbundet med økonomien som helhed.

Artikel 40.

1. Medlemsstaterne udvikler den fælles landbrugspolitik gradvist i løbet af overgangsperioden og gennemfører den senest ved udløbet af denne periode.
 2. Med henblik på at nå de i artikel 39 nævnte mål etableres en fælles organisation af markederne for landbrugsvarerne. Alt efter varernes art vil denne markedsorganisation antage en af nedennævnte former:
 - a) fælles konkurrenceregler,
 - b) en tvungen samordning af de forskellige nationale markedsorganisationer,
 - c) en europæisk markedsorganisation.
 3. Den fælles organisation under en af de i paragraf 2 nævnte former kan omfatte alle foranstaltninger, der er nødvendige til virkeliggørelsen af de i artikel 39 fastsatte mål, især prisregulering, subsidier til produktion såvel som til afsætning af de forskellige varer, oplagrings- og overførselsordninger samt fælles mekanismer til stabilisering af ind- eller udførsel.
- De skal begrænses til at forfølge de i artikel 39 anførte mål og bør udelukke enhver form for diskrimination mellem Fællesskabets producenter eller forbrugere.

En eventuel fælles prispolitik skal baseres på fælles kriterier og ensartede beregningsgrundlag.

4. Med henblik på at muliggøre, at formålet med den i paragraf 2 omhandlede fælles organisation nås, kan der oprettes en eller flere tilpasnings- og garantifonds for landbruget.

Som modtræk mod oprettelsen af de 6 tog England initiativet til oprettelsen af de 7, som foruden England kom til at bestå af de nordiske lande samt Østrig, Schweiz og Portugal, og senere blev Finland tilsluttet. I modsætning til den aftale, der blev indgået mellem Fællesmarkedslandene, blev der ikke mellem de 7 lande truffet nogen generel aftale om landbrugspolitikken. De indrømmelser, der blev givet, blev af mere symbolsk betydning, dog må det nævnes, at der ved direkte forhandling imellem den danske regering og de andre deltagerlandes regeringer blev aftalt forskellige toldlettelser på danske landbrugsvarer, og der blev givet tilsagn om mindre udvidelser af danske andele i fastsatte importkvoter for visse landbrugsvarer. Den interne toldlettelse, der blev aftalt, kom således kun til at omfatte industrivarer. Det må dog tilføjes, at der i EFTA traktatens paragraffer 22–25 er tænkt på samhandelen med landbrugsvarer og landbrugets stilling. Det hedder heri, at der skal tilsikres en tilfredsstillende levestandard for personer, der er beskæftiget i landbruget, og at sammenslutningens mål skal være at lette en udvidelse af samhandelen, som vil tilvejebringe en rimelig gensidighed for medlemsstater, hvis økonomi i væsentlig grad afhænger af udførslen af landbrugsvarer. Det er naturligvis Danmark, der her tænkes på, men det har ikke vist sig gørligt at nå nogen resultater af betydning i henhold til de udtrykte ønsker i EFTA traktaten.

Resultatet af etableringen af disse europæiske markedsdannelse er blevet intet mindre end bitre for dansk landbrug at indrette sig efter. Der blev i sin tid forudsagt, at dansk landbrug nu kom til at indtage reserveleverandørens rolle overfor Fællesmarkedslandene. Det er til fulde blevet bekræftet, efterhånden som årene siden da er gået, og intet tyder på, at man står foran en bedring i dette forhold med det første, idet Danmarks og Englands ansøgninger om optagelse i det europæiske fællesmarked to gange i løbet af 60'erne er blevet afslået på den måde, at de er henlagt til senere drøftelse.

Forværringen i handelen over landegrænserne med landbrugsvarer førte i løbet af 60'erne til nogle handelsarrangementer i form af kvoteringsaftaler. Således blev der etableret en baconaftale, der fik gyldighed fra 1. april 1964, omfattende tilførslerne af bacon til det britiske marked. Aftalen blev indgået mellem 8 lande, hvoraf Danmark opnåede 47 pct. af markedsforsyningen og England selv 36,5 pct. For smørrets vedkommende er der truffet et lignende arrangement, hvoraf Danmark er tildelt en kvota på ca. 100.000 tons. Det bør nævnes, at disse kvotaftaler ikke indebærer nogen egentlig prismæssig garanti, selv om kvoteringsordningen vel nok giver en vis sikkerhed for, at markedet ikke prismæssigt bryder sammen. Dette forhold præciseredes således ved baconaftalen, at baconprisen stabiliseres på niveau med efterårspriserne i 1963.

Da det i slutningen af 1950'erne stod klart, at der forestod vanskelige afsætningsforhold for landbrugsvarer, og at dette specielt ville ramme Danmark, blev denne situation fra politisk side taget til efterretning på den måde, at man på ny gik i gang med at etablere ordninger. De første ordninger kom således allerede i 1958, og året forud havde man fra landbrugsorganisationernes side allerede taget et initiativ hertil, idet De samvirkende danske Landboforeninger og De samvirkende danske Husmandsforeninger i december måned anmodede om en forhandling med landbrugsministeren om en rammelovgivning til støtte og udvikling af landbrugets økonomi. Forslaget gik for det første ud på, at der gennemførtes en bemyndigelseslov, som skulle gøre det muligt at samordne landbrugets afsætning, for det andet gennemførelse af en hjemmemarkedsordning for landbrugsvarer og endelig for det tredje gennemførelse af en brødkornsordning med faste afleveringspriser for hvede og rug. Hertil kom, at man ønskede en lettelse og en begrænsning i landbrugets ejendomsskatter. Drøftelserne mellem regeringen og organisationerne førte til, at der for skatteåret 1958-59 gennemførtes en lettelse i amtskatterne, som kom til at betyde en netto-reduktion i betalingen på 17 mill. kr.

Ved overenskomstforhandlingerne i 1958 på arbejdsmarkedet for landbrugssektoren blev der fra regeringens side afgivet løfte til landbruget om gennemførelsen af visse ordninger til støtte for landbruget for derved at sikre et forlig mellem arbejdsmarkedets parter. Der blev tale om en brødkornordning, hvor der blev fastsat en afleveringspris på 48 kr.

pr. 100 kg hvede og 45 kr. pr. 100 kg rug + et opbevaringstillæg på 40 øre pr. halve måned i 6½ måned, samt en foderkornordning, der bestod i, at der fastsattes udligningsafgifter, når importprisen pr. hkg lå under 37 kr. for hvede og milokorn, 40 kr. for byg og 42 kr. for majs, idet dog disse mindste-priser skulle reduceres, hvis flæskeprisen faldt under kr. 3,65 pr. kg. Endvidere blev der givet tilsagn om en statsgaranteret mindste-pris på 6 kr. pr. kg smør, og endelig blev der skabt grundlag for en rapsordning etableret på en slags frivilligt grundlag.

Landbrugsorganisationernes ønske om en bemyndigelseslov blev også til en realitet, selv om den ikke fik det indhold, som man fra landbrugets side havde ønsket. Loven gik i hovedtræk ud på, at landbrugsministeren bemyndiges til at fastsætte regler for eksporten og til at pålægge såvel denne som de øvrige salg af tilsvarende landbrugsvarer afgifter. Disse afgifter skulle indgå i fonds til fremme af dels udførslen af varer i den enkelte afgiftbelagte varegruppe, dels til fremme af landbrugseksporten i almindelighed. I forbindelse med bemyndigelsesloven blev der oprettet et såkaldt kontaktudvalg, som kom til at bestå af 10 mand, repræsenterende landbrug, engros handel og industri.

Selv om denne bemyndigelseslov i første omgang ikke blev gennemført ganske efter landbrugets ønske, viste det sig imidlertid, at der ret hurtigt blev behov for bemyndigelseslovens rammer i en videre forstand. I 1961 gennemførtes der således i forbindelse med forhandlingerne om nye overenskomster på arbejdsmarkedet for landbruget en række kompensationsordninger indenfor bemyndigelseslovens rammer. Af nyt i loven blev der for det første åbnet adgang til at belægge salg af flæsk og svinekød på hjemmemarkedet med en særlig afgift, hvis provenu blev stillet til disposition for eksportsvineslagteriernes salgforening til prisudligning og markedspleje med det formål for øje at stabilisere eller forbedre producentpriserne. Der blev dermed givet adgang til at forhøje priserne for flæskesalg til hjemmemarkedet med indtil 50 øre pr. kg i gennemsnit. For det andet blev det indføjet i bemyndigelsesloven, at landbrugsministeren bemyndiges til at oprette en fond, til hvilken der af statskassen kan ydes et årligt beløb på 250 mill. kr. Denne fond blev i loven benævnt som Landbrugets rationaliseringsfond, og med hensyn til dispositionen over fonden hedder det herom, at midlerne kan anvendes af landbrugsministeren efter indstilling fra Landbrugsrådet, De samvir-

kende danske Landboforeninger og De samvirkende danske Husmandsforeninger. Disse 250 mill. kr. skulle komme de enkelte landbrugere direkte til gode, og pengene udbetales efter 3 kriterier, nemlig til refusion af pålignet amtsgrundskyld, som tilskud til malkekøer og endelig i form af et særligt ejendomstilskud, der skulle udloddes til husmandsbrugene og de mindre bønderbrug. Amtsgrundskylden beslaglagde 40 mill. kr. af de 250 mill. kr., og for kotilskuddets vedkommende blev der tale om at anvende knap 115 mill. kr., eftersom der blev udbetalt 80 kr. pr. ko; restbeløbet på ca. 95 mill. kr. blev udbetalt som ejendomstilskud på grundlag af grundværdien efter 1956-vurderingen, således at der udbetales 200 kr. pr. brug for ejendomme med en grundværdi mellem 2500 og 4000 kr., 400 kr. pr. brug med en grundværdi mellem 4000 og 4500 kr., 600 kr. pr. brug mellem 4500 og 5500 kr., 800 kr. pr. brug mellem 5500 og 15.000 kr., 600 kr. pr. brug mellem 15.000 og 20.000 kr., og endelig 400 kr. pr. brug for ejendommene med en grundværdi på mellem 20.000 og 40.000 kr.

Foruden de 250 mill. kr. gav loven endvidere landbrugsministeren bemyndigelse til af statskassen at yde 50 mill. kr. årlig til nedsættelse af kunstgødningspriserne. Afsætningssektoren blev der samtidig åbnet adgang til at tilgodese. Landbrugsministeren bemyndigedes således til at stille et beløb på 150 mill. kr. til rådighed for de to finansår 1961/62 og 1962/63. Midlerne kunne bruges til at iværksætte foranstaltninger til fremme af afsætningen af landbrugsprodukter.

Alt i alt betød de gennemførte kompensationsordninger i 1961, at landbruget tilførtes ca. 500 mill. kr. i form af tilskud, prishævende og omkostningsbesparende ordninger. Men da landbrugets økonomiske situation forværredes yderligere hen på året 1961 og i løbet af foråret 1962 med et beløb, der svarede nogenlunde til de kompensationsbeløb, der blev stillet til rådighed året før, blev der fra landbrugsorganisationernes side fremsat ønske om gennemførelse af yderligere støtteforanstaltninger for erhvervet. Dette resulterede i, at kornloven blev ændret for foderkornordningens vedkommende, således at basispriserne blev forhøjet til 46 kr. for byg, majs, rug og hvede, 45 kr. for milokorn og hirse og 43 kr. for havre, og endvidere tilførtes der 20 mill. kr. fra statskassen til kornpuljen + yderligere 15 mill. kr. af statens eventuelle besparelse på brødkornsordning i 1962/63 i forhold til året før. Brødkornsordningen forlængedes uændret med en pris på hvede på 49 kr. pr. 100 kg og 47 kr. pr. 100 kg rug + de sædvanlige oplagringstillæg. Der gennemførtes endvidere lovmæssige hjemmemarkedsordninger for flæsk, okse- og kalvekød, fjerkrækød og æg, som skulle gøre det muligt at forhøje landbrugets indtægter i regnskabsåret 1962/63 med i alt 200 mill. kr. Monopoltilsynet skulle godkende prisforhøjelsen, og den blev i gennemsnit regnet ud til 92 øre pr. kg for samtlige varegrupper.

Mælk og mejeriprodukter blev holdt udenfor de lovmæssige ordninger, eftersom landbrugs- og mejerierorganisationerne i 1961 fik gennemført en hjemmemarkedsordning med fastsættelse af hjemmemarkedspriser efter Monopoltilsynets godkendelse. Ordningen trådte i kraft fra begyndelsen af 1961 med en pris på 7 kr. pr. kg smør.

Hjemmemarkedsordningerne er fortsat opretholdt og reguleret i takt med omkostningsudviklingen. Smørprisen er sidst reguleret sommeren 1967 og andrager nu 10 kr. pr. kg. For de andre ordningers vedkommende har den sidste regulering fundet sted på samme tidspunkt og an-

drager for svinekød kr. 5,61 pr. kg 1. kl., for okse- og kalvekød kr. 5,63 pr. kg sl. vægt, for fjerkrækød kr. 4,85 pr. kg og for æg kr. 4,70.

Som en understregning af, hvor kompliceret ordningerne fastsættes og fungerer, skal det nævnes, at landbrugsorganisationerne i foråret 1968 indgik en aftale med regeringen om ikke at anmode om forhøjelse af hjemmemarkedspriserne før 1. marts 1969 imod, at man stillede et kontant beløb til rådighed for dispositionsfonden til afsætningsfremmende foranstaltninger på 100 mill. kr., og at der til de senere års etablerede unge landmænd udbetaltes et beløb på 25 mill. kr.

Af de andre ordninger er kunstgødningstilskuddet på de 50 mill. kr. videreført år for år, mens kontanttilskuddet, der blev udbetalt efter koantal og pr. ejendom, bortfaldt i 1965. Disse beløb konverteredes til et mælketilskud, som nu efterhånden andrager 300 mill. kr. pr. år.

Hvad midlerne til de afsætningsfremmende foranstaltninger angår, er der via den såkaldte »dispositionsfond« nu 150 mill. kr. årligt til rådighed. Et beløb, der som lige nævnt for indeværende år yderligere er suppleret med de 100 mill. kr. som følge af den indgåede aftale mellem regeringen og landbrugsorganisationerne om, at hjemmemarkedspriserne ikke forhøjes førend 1. marts 1969. Der er det særlige ved administrationen af dispositionsfonden, at den anvendes efter skøn af en bestyrelse, der er sammensat af repræsentanter fra landbrugets generelle organisationer, nemlig Landbrugsrådet, De samvirkende danske Landboforeninger, De samvirkende danske Husmandsforeninger samt for industriens og handelens vedkommende en repræsentant fra handelens og industriens fælles-eksportråd, hvilket med andre ord vil sige, at branche-organisationer eller virksomheder i øvrigt ikke selvstændigt er udstyret med dispositionsmuligheder, men må ansøge fonden om bevillinger.

Det beløb, som ydes af staten til kornpuljen, har i de senere år andraget 50 mill. kr. årligt og udloddes sammen med kornafgiftsmidlerne til det mindre kornkøbende landbrug samt for en dels vedkommende til slagte-, fjerkræ- og ægproduktionen.

Som en af de sidst tilkomne ordninger må nævnes de 5 mill. kr., der i 1967 blev stillet til rådighed for yngre landmænd i form af etableringsstøtte. Et beløb, der yderligere i 1968 er suppleret med de ovennævnte 25 mill. kr.

For en fuldstændigheds skyld skal det også nævnes, at der i en del år har været afsat 10 mill. kr. til mejerirationalisering, hvorimod der ikke indtil nu har været afsat midler til investeringsfremmende foranstaltninger i de enkelte bedrifter.

De økonomisk-politiske vilkår, landbruget har måttet arbejde under i det sidste halve århundrede, har – bortset fra enkelte perioder – ikke været gunstige, og derfor har der måttet gennemføres en række forskellige ordninger, hvis indhold har været forskelligt til forskellige tider, hvilket fremgår af den foran givne omtale af de enkelte perioders ordninger.

30'ernes og 40'ernes ordninger var i mange henseender væsentlig mere restriktive end de ordninger, som har været gennemført den sidste halve snes år. Et særkende for dette sæt af ordninger har været, at de har kunnet bevare dispositionsfriheden i den enkelte bedrift, således at det har været muligt med en tilpasning alt efter den enkeltes omstændigheder. Der har ikke været produktionsbegrænsende foranstaltninger af direkte art, idet det har været muligt for den enkelte at producere så meget, at det ansås for formålstjenligt, ligesom heller ingen offentlig myndighed har blandet sig i, hvad der skulle produceres og hvordan. Målsætningen for ordningerne har foruden at afbøde den svigtende indtjening været at sikre mulighed for, at fremskridt i effektivitet og konkurrenceevne kunne fortsætte i videst muligt omfang.

2. Den tekniske og produktionsmæssige udvikling.

Selv om de sidst forløbne 50 år i landbrugets historie har budt på store vanskeligheder, der i flere perioder har betydet stagnation og tilbagegang, er den tekniske og produktionsmæssige udvikling i flere henseender kendetegnet ved fremgang i perioder, hvor der ellers er tale om økonomisk stagnation.

I flere tilfælde kommer dette forhold endda stærkt til udtryk, og i det følgende skal der drages nogle væsentlige træk frem fra udviklingsperioden.

Mekaniseringen.

Mekaniseringsprocessen i landbrugserhvervet satte først for alvor ind i forrige århundrede, men var allerede ved første verdenskrigs slutning så fremskreden, at den i høj grad var betydende for landbrugsproduktionen. For at få et indtryk af, hvor hurtig udviklingen kan forløbe, kan man for trækraftens vedkommende sige, at hestekraften har været alt dominerende frem til 2. verdenskrigs afslutning, dvs. at mekaniseringen i den forstand, traktoriseringen, er af ret ny dato. Ved første verdenskrigs udbrud i 1914 var der ca. 550.000 heste her i landet, et tal, der faldt under krigen, men senere igen øgedes, således at der i 1939 var knap 600.000 stk. Antallet kulminerede i 1946 med ca. 650.000 stk., hvoraf knap 195.000 var føl og plæge. Fra dette tidspunkt går hestebestanden ned, således at man allerede omkring 1950 igen er nået ned på under 500.000 stk. I de efterfølgende år begynder den voldsomme reduktion, og i løbet af 5 år er bestanden reduceret til 300.000 stk., og i løbet af yderligere 5 år, altså i 1960, er den nede på under 200.000 stk. I 1963 er antallet faldet til under 100.000, og i dag er der mindre end 40.000 heste tilbage af de over 600.000, som man havde ved 2. verdens-

krigs slutning, og af disse 40.000 er endda 15–20.000 at betragte som sportsheste o. lign.

Der er således her tale om intet mindre end en voldsom udvikling i mekaniseringsprocessen.

I takt med afviklingen af hestebestanden voksede antallet af traktorer. I 1923 var der her i landet ca. 2000 traktorer, et antal, der var øget til knap 7000 i 1936. På dette niveau holdt antallet sig frem til krigens slutning. Men allerede 10 år senere var man nået op på 60.000 traktorer, et antal, som i løbet af de kommende 10 år blev forøget med 100.000 stk.

Maskinanvendelsen i landbruget

Ar	Damplokomobiler	Traktorer	Mejetærskere	Grøntøstere	Radsåmaskiner	Selvbindere	Malke-maskin-anlæg
1923	7227	2005	–	–	79345	42079	726
1936 ¹⁾	1266	6660	–	–	112237	82303	3638
1944	–	4396	2	–	148130	98759	30402
1950	–	17844	367	–	–	110956	82688
1955	–	60401	2214	–	–	–	123850
1960	–	111300	8900	–	–	–	140000
1965	–	161734	30638	38587	–	–	123100
1967	–	171400	37300	47500	–	–	–

Hvad drivkraften angår var der her i landet umiddelbart efter århundredeskiftet 3100 forbrændingsmotorer, 400 elektromotorer og 4600 vindmøller. I 1936 var disse tal vokset, således at der var 34.800 forbrændingsmotorer, 73.500 elektromotorer og 15.500 vindmøller. Ved 2. verdenskrigs slutning var antallet af forbrændingsmotorer faldet, således at der kun var 27.800 tilbage. Til gengæld var elektromotorenes antal steget meget stærkt, således at antallet i 1944 var nået op på 123.300, og antallet af vindmøller var faldet til 9.100.

I dag er der ikke mange vindmøller tilbage og heller ikke mange af de gammelkendte forbrændingsmotorer, som først og fremmest var stationære. Det er elektromotorene og til en vis grad også traktorerne, der nu har overtaget leverancen af drivkraften.

¹⁾ Tallene fra 1936 refererer til antal ejendomme, hvorpå nævnte maskiner findes.

Betragter man udviklingen for det, der benævnes arbejdsmaskiner, er denne ifølge sagens natur stærkt præget af traktoreringen. Således havde man ved 2. verdenskrigs slutning kun enkelte mejetærskere her i landet, men derimod 100.000 selvbindere og ca. 160.000 tærskværker. I 1950 var antallet af mejetærskere nået op på 367, 5 år senere oppe på 2.214, og i 1960 rundede man omtrent de 9000. Herefter satte der en eksplosiv udvikling ind, idet man nåede helt op på over 30.000 stk. 5 år senere, 1967 – tallene viser, som det fremgår af tabellen, et antal af 37.300 stk. Antallet af mejetærskere har næppe kulmineret endnu, men kapaciteten er ved at være tilstrækkelig til at klare Danmarks høst, hvis det var muligt at udnytte denne kapacitet rationelt.

Grønthøstere var der i begyndelsen af 50'erne kun ganske få af, men i løbet af de følgende 10 år steg antallet til 33.000, et tal, der i løbet af de sidste par år er yderligere forøget med ca. en halv snes tusinde, således at antallet i 1967 er nået op på 47.500.

Hvis man ser på staldmekaniseringen og betragter antallet af malke-maskinanlæg, havde kun 2 pct. af samtlige ejendomme malkemaskiner i 1936. I 1944 var man nået op på 14 pct. af ejendommene med malke-maskiner, og der var på dette tidspunkt ca. 30.000 malkemaskiner i landet. Efter krigen tog udviklingen fart, og i første halvdel af 50'erne nåede man op over de 100.000 malkeanlæg, og i 1960 registreredes det største antal anlæg på 140.000, hvorefter der indtræder en tilbagegang, således at tallene fra 1965 viser knap 125.000 anlæg.

Mekaniseringen af landbrugsproduktionen har således været inde i en rivende udvikling i det sidste halve århundrede, og det bør tillige nævnes, at en del af mekaniseringen er sket via servicesektoren i form af maskinstationsydelse. Disse maskinstationer betjener ikke mindst landbruget med specialarbejder såsom sprøjtning, udbringning af staldgødning, men for øvrigt da med alle slags arbejder lige fra jordbearbejdning til såning og høst af afgrøder.

Udviklingen i mekaniseringen har været stærkest i perioden fra slutningen af 2. verdenskrig og frem til i dag. Det tog således mindre end et kvart århundrede at fortrænge de heste, som i mange århundreder havde leveret den nødvendige trækraft. Men det har kunnet betale sig at mekanisere, fordi prisen på mekanik og maskiner i de fleste tilfælde steg mindre end prisen på arbejdskraft, samtidig med, at det tillige lyk-

kedes at forbedre teknikken. Udviklingen indenfor markbrugets mekanisering har medført, at anvendelse af de store maskinenheder nu resulterer i de laveste omkostninger pr. ha eller pr. produceret enhed, når kapaciteten vel at mærke udnyttes i størst mulig udstrækning. Dette forhold har naturligvis skabt problemer i relation til den nugældende ejendomsstruktur, hvor det gennemsnitlige landbrugsareal pr. ejendom andrager godt og vel 20 ha. Dette forhold betyder, at kun få ejendomme kan udnytte de store maskiners kapacitet tilfredsstillende. Derfor har fællesmekaniseringen også i løbet af 60'erne fået større udbredelse og i det hele taget en fælles anvendelse af maskinerne, en udvikling, der yderligere har taget fart i de allerseneeste år.

For staldmekaniseringens vedkommende har man ikke på samme måde, bortset fra malkemaskinanlæg, oversigt over antal anlæg, der er installeret til fodring eller til udmugning. På den anden side set ved man i kraft af de undersøgelser, der bl. a. er foretaget ved bureauet, at de økonomiske fordele ved staldmekanisering er ret begrænsede på nuværende tidspunkt.

Landbrugsarealet og dets benyttelse.

På trods af samfundets stigende urbanisering har landbrugsarealets samlede størrelse ikke ændret sig synderligt i de sidste 50 år. I 20'erne, 30'erne og 40'erne lå det på 3,2 mill. ha og i 50'erne på ca. 3,1 mill. ha, hvorefter det i 60'erne nu udgør ca. 3 mill. ha. Der er således kun tale om en reduktion på 200.000 ha, en reduktion, der i øvrigt svarer til reduktionen i antal ha uden for omdrift. Først i 20'erne var 550.000 ha således uden for omdrift imod ca. 325.000 ha ved periodens slutning.

Hvad arealbenyttelsen angår har denne ikke været udsat for revolutionerende ændringer i de sidste 50 år. Først i 20'erne anvendtes 1,2 mill. ha til korn og bælgseedsafgrøder, 0,4 mill. ha til rodfrugter og 1,4 mill. ha til græs og grønfoder, 0,1 mill. ha til frø og industriafgrøder samt brak, og 0,5 mill. ha lå hen som græs uden for omdriften. Ti år senere, i 1930-31, anvendtes 1,3 mill. ha til korn og bælgseeds, 0,5 mill. ha til rodfrugt, altså en stigning for både korn- og bælgseedsarealet og rodfrugtsarealet på ca. 100.000 ha. Af græsareal var der 1,3 mill. ha i 1930-31, hvorimod der for frø og industriafgrøder var tale om en tilbagegang på ca. 70.000 ha. I det følgende tiår frem til begyndelsen af

40'erne var der næsten ikke tale om ændringer. Arealanvendelsen var bogstavelig talt den samme i de ti år.

Den anden verdenskrig gav heller ikke anledning til de store ændringer i arealbenyttelsen. Arealet med frø og industriafgrøder steg dog noget, nemlig med en 60–70.000 ha. Først i 50'erne begynder arealtilpasningen i overensstemmelse med traktoreringen og mekaniseringen at præge arealanvendelsen. Sidst i 50'erne er man således nået op på et korn- og bælgsådsareal på 1,4 mill. ha, et areal, der yderligere øgedes i begyndelsen af 60'erne til 1,5 mill. ha for at stige til 1,6 mill. ha i midten af 60'erne, og for det seneste år udgør kornarealet 1,7 mill. ha ud af de knap 3 mill. ha landbrugsareal, som der stadigvæk er til rådighed for dyrkning her i landet.

Hvad roarealet angår holdt dette sig 40'erne igennem på godt og vel 0,5 mill. ha, men steg hen imod slutningen af 40'erne og 50'erne til ca. 0,6 mill. ha. Men arealet anvendt til rodfrugter kulminerede i 1957–58 med 590.000 ha, hvorefter det er faldet siden da, jævnt og støt, således at man i 1967–68 nu er nede på 357.000 ha. Med andre ord en meget væsentlig reduktion, et forhold, der ikke blot hænger sammen med reduktionen af hestebestanden, men i de senere år tillige med en reduktion af kvægbestanden. Stort set gør den samme udvikling sig gældende for græs og grønfoder. Græsarealet faldt fra 40'ernes 1,2 mill. ha til 1,1 mill. ha først i 50'erne, og et yderligere fald noteredes frem til 60'erne, således at det i 1960–61 udgjorde knap 1 mill. ha. Frem til 1967–68 er arealet faldet yderligere med knap 100.000 ha til 881.000 ha.

Arealet med frø og industriafgrøder gik i løbet af 50'erne på ny ned til 30'ernes niveau, omkring 100.000 ha, som der ikke er sket store ændringer i siden da. Hvad arealet uden for omdriften angår var dette som nævnt faldet fra først i 20'erne frem til i dag med godt 200.000 ha, eller det samme, som det samlede landbrugsareal er reduceret med i den 50-årige periode.

Gødningsforbruget.

Ved 50 års periodens begyndelse i 1917–18 var kunstgødningsforbruget særdeles ringe på grund af den rådende krigstilstand. Således blev der i hele landet kun anvendt 5000 tons 18 pct. superfosfat, 24.000 tons

50 pct. kaligødning og 17.000 tons 15,5 pct. kvælstofgødning. Men straks efter krigens slutning voksede forbruget ret kraftigt, og man nåede således i 1924–25 op på at anvende 385.000 tons 18 pct. superfosfat, hvorimod stigningen i kaliforbruget var væsentlig mindre og endda ret beskedent, idet man kun var nået op på at anvende 40.000 tons 50 pct. kaligødning. Kvælstofforbruget var derimod steget til 149.000 tons med 15,5 pct. kvælstofindhold.

Superfosfatforbruget voksede forsat igennem 20'erne og kulminerede foreløbig for 1929–30 med 472.000 tons, hvorefter forbruget i 30'erne faldt med omkring ved 100.000 tons, således at der i 1939–40 blev anvendt 377.000 tons 18 pct. superfosfat. Kaliforbruget voksede derimod støt og roligt videre 30'erne igennem bortset fra de værste kriseår først i 30'erne, således at man nåede op på at anvende knap 90.000 tons ved krigens begyndelse. Det samme gjaldt for kvælstofgødningens vedkommende, hvor forbruget var steget til 250.000 tons 15,5 pct. kvælstofgødning ved krigens udbrud.

I de 5 krigsår faldt superfosfatforbruget voldsomt, idet tilførslerne udefra blev næsten standset. I 1942–43 blev der kun brugt 9000 tons 18 pct. superfosfat. Kaliforbruget kunne derimod opretholdes og endda øges en smule under krigen på grund af de specielle omstændigheder ved den tyske besættelse og de handelsmæssige transaktioner, der i den anledning måtte tolereres, hvilket bl. a. gav sig udslag i, at Danmark for leverance af animalske landbrugsprodukter i bytte bl. a. kunne modtage kaligødning. Kvælstofanvendelsen blev også opretholdt under krigsperioden, hvad mængden angik, nemlig omkring 250.000 tons, det samme kvantum, som man havde anvendt i den sidste halvdel af 30'erne.

Ret hurtigt efter krigen kunne forbruget på ny sættes op af superfosfat, og det er siden praktisk taget steget år for år, således at man nu er nået op på at anvende over 700.000 tons, med andre ord det dobbelte af, hvad der anvendtes i 30'erne. Kaliforbruget er også vokset stærkt og andrager nu næsten 400.000 tons om året imod gennemsnitlig 50.000 tons i første halvdel af 30'erne. Der er således tale om et forbrug, der er 8 gange så stort i dag som dengang. Det samme gælder i øvrigt for kvælstofanvendelsen, hvor man nu er oppe på et årligt forbrug på 1,4 mill. tons årligt, en stigning fra sidste halvdel af 30'erne på godt 1,1 mill. tons, idet man kun anvendte ca. $\frac{1}{4}$ mill. tons i denne periode.

Det fremgår klart af talmaterialet for gødningsanvendelsen, at gødningsforbruget er udvidet særdeles kraftigt i efterkrigstiden og ikke mindst i den sidste halve snes år. For kvælstoffets vedkommende er forbruget rundt regnet fordoblet. Ved betragtningen af tallene må det imidlertid ikke glemmes, at produktionen af staldgødning som følge af den mindre husdyrbestand er gået ned og har måttet erstattes af et øget kunstgødningsforbrug, men dette til trods er stigningen alligevel kolossal.

Høstudbyttet.

Omkring 1920 lå det samlede høstudbytte her i landet på ca. 75 mill. afgrøde-enheder. I løbet af 20'erne steg dette med ca. 30 pct., således at man omkring 1930 passerede de 100 mill. afgrøde-enheder, og i alle år siden da har man ikke ligget under dette niveau, når undtages 1947/48, hvor høstudbyttet på grund af tørke knap nok nåede de 100 mill. afgrøde-enheder. I 30'erne øgedes høstudbyttet yderligere, sådan at man i gennemsnit for 30'erne kom til at ligge omkring 115 mill.

afgrøde-enheder. Det daværende rekordår i 1938–39 udviste 125 mill. afgrøde-enheder.

Krigsårene reducerede høstudbyttet noget, men først og fremmest på grund af 2 tørkeår, nemlig 1940–41 og 1941–42, ellers blev udbyttet nogenlunde opretholdt til trods for krigstilstanden. Men som anført under gødningsforbruget blev der også kun tale om en reduktion af superfosfatforbruget. I de tre år fra 1943–44 til 1945–46 blev høsten opgjort til henholdsvis 125 mill., 121 mill. og 125 mill. afgrøde-enheder. 1940'ernes rekordår blev 1949–50 med 132 mill. afgrøde-enheder, mens det dårligste blev 1947–48, der som nævnt knap nok nåede på 100 mill. afgrøde-enheder.

Normalniveauet for 1950'erne viste en yderligere stigning, således at man nu nåede de 135 mill. afgrøde-enheder. Der forekom et enkelt tørkeår i 50'erne, nemlig 1959–60, hvor høstudbyttet faldt til 119 mill. afgrøde-enheder. For 60'ernes vedkommende er niveauet yderligere blevet hævet med en halv snes mill. afgrøde-enheder, således at normalhøsten nu ligger på ca. 145 mill. afgrøde-enheder, eller rundt regnet det dobbelte af normalhøsten ved periodens begyndelse.

Høstudbyttet har således været stadig voksende, og udnyttelsen af Danmarks jord er blevet bedre og bedre. Perioden igennem har det ene rekordår afløst det andet. En fremgang, der har sin årsag i flere forhold, bl. a. den øgede anvendelse af gødning, bedre jordbearbejdning som følge af mekaniseringen og endelig bedre midler til at bekæmpe plantesygdomme og skadedyr med.

Hvad udbyttetallene pr. ha angår viser de for samtlige afgrøder en tilsvarende stigning, som det har været tilfældet for det samlede høstudbytte, en næsten parallel stigning for samtlige afgrøder. Dog synes det, som om der for græsmarksafgrøderne ved periodens slutning, altså i 60'erne, at være en tendens til, at høstudbyttet øges stærkere her, hvilket formentlig skyldes, at bjergningsteknikken har været under væsentlig forbedring i de senere år.

Hvad den procentiske andel af høstudbyttet angår for de enkelte hovedafgrøder androg kornafgrøden ca. 40 pct. af høstudbyttet først i 20'erne, for rodfrugternes vedkommende var andelen 25–27 pct. og for græsmarkerne ca. 35 pct. Dette forhold er ændret noget henimod periodens slutning, dels som følge af væksten i høstudbyttet, men

også som følge af den ændrede arealanvendelse, sådan som den er omtalt. Nu hidrører næsten 50 pct. af høsten fra kornmarken og kun godt 20 pct. fra roemarken og ca. 30 pct. fra græsmarken.

Import af korn og foderstoffer.

Allerede før 1. verdenskrig importeredes betydelige mængder af korn og foderstoffer for at forædles i den dyriske produktion. Under krigen reduceredes importen, således at den i 1918–19 var uden betydning, men allerede i de to efterfølgende år kom kornimporten igen i gang, og der blev importeret 250.000 tons i gennemsnit for de to år 1919–20 og 1920–21 og nogenlunde det samme for foderstoffernes vedkommende, der væsentligst bestod af oliekgær. I 1921–22 nåede man helt op på en import af 500.000 tons korn og 438.000 tons foderstoffer. Foderstofimporten fortsatte med at vokse og nåede omkring 1930 omtrent op på 1 mill. tons pr. år. Kornimporten nåede i 1927–28 op på 932.000 tons, men faldt derefter noget, og i 1929–30 blev der kun importeret 273.000 tons korn. Allerede året efter steg importen dog til over 900.000 tons,

og i 1931–32 var den helt oppe på 1.200.000 tons og i 1932–33 1.065.000 tons. Den store kornimport resulterede i en tilsvarende stor flæskeproduktion, som der ikke blev afsætning for til rimelige priser, sådan som det er omtalt i et tidligere afsnit.

Fra 1933 falder kornimporten væsentligt, til ca. halvdelen af det høje niveau fra først i 30'erne. Under krigens år fra 1939–45 og i de to første efterkrigsår var importen næsten gået i stå. Først i 1947–48 nåede man igen op på en kornimport på ca. 300.000 tons pr. år. I årene, der fulgte efter til frem i 1950'erne, steg importen på ny, og man nåede igen op på at importere lige så betydelige mængder, som man havde kendt i 1920'erne og først i 1930'erne. I 1958–59 importeredes der således 1.149.000 tons, og i 1959–60 havde vi rekord-importåret med 1.515.000 tons. For 1959–60 må det dog erindres, at 1959 var et tørkeår. Derfor blev importen så betydelig, hvad den også blev af oliekager og andre foderstoffer. Der blev således importeret 813.000 tons oliekager og 185.000 tons andre foderstoffer.

Oliekageimporten holdt sig 1930'erne igennem på et forholdsvis højt niveau, 7–800.000 tons om året, et kvantum, som man først efter sidste krig igen nåede op på i 1960'erne, hvor niveauet er nogenlunde som i 1930'erne, hvorimod det lå lavere i 1950'erne, på ca. 550.000 tons.

Der har således, bortset fra krigsperioderne og efterkrigsår, været importeret ganske væsentlige mængder af såvel korn som proteinholdigt kraftfoder.

Husdyrbestanden.

Under 1. verdenskrig og de første efterkrigsår blev besætningerne reduceret, men allerede først i 1920'erne gik det på ny fremad. I 1921–22 udgjorde den samlede hornkvægbestand 2,6 mill. stk., hvoraf 1,3 mill. var malkekøer. I 1928–29 nåede man op på de 3 mill. stk. hornkvæg og i 1932–33 på 3,3 mill. stk., hvoraf 1,8 mill. køer. Hermed nåede man et midlertidigt maksimum. Hornkvægbestanden holdt sig uændret i 1930'erne og 1940'erne igennem, og først henimod slutningen af 1950'erne nåede man lidt højere, nemlig på 3,4 mill. stk. i 1959–60. Det højeste antal, bestanden har været oppe på i de forløbne 50 år, var i 1961–62, hvor hornkvægbestanden androg 3,6 mill. stk. Heraf var 1,5 mill. malkekøer. Siden da er det gået nedad på ny, således at man nu

ligger på et niveau på 3,3 mill. stk. hornkvæg, hvoraf 1,3 mill. er køer og kvier, som har kælvet, dvs. at koantallet er reduceret med godt 160.000 stk. i de sidste 6–7 år, og den er i dag over $\frac{1}{2}$ mill. lavere end i 1930'erne, da man lå på det højeste antal malkekøer i de sidste 50 år, nemlig 1,8 mill. i 1933–34.

Som helhed viser det sig således, at de ændringer, der har fundet sted i hornkvægbestanden i de forløbne 50 år, uanset krige og kriser, har været forholdsvis begrænset. Der synes dog at være en tendens i retning af en nedgang i malkekvægbestanden og ikke mindst for 1960'erne.

For svinenes vedkommende har svingningerne været væsentlig større. Reduktionen under 1. verdenskrig betød, at antallet i 1918–19 nåede ned på 620.000 stk. Men efter krigen voksede svinebestanden på ny hurtigt, og allerede i 1924–25 nåede man op på 2,9 mill. stk., og i 1927–28 blev bestanden opgjort til 3,7 mill., på hvilket niveau den holdt sig frem til 1930–31, hvor den før omtalte eksplosion i produktionen satte ind, og som kulminerede året efter i 1931–32 med en svinebestand på 5,5 mill. stk., hvorefter der som følge af krisen i 1930'erne og produktionsrestriktioner blev tale om en reduktion i de følgende år, således at niveauet kom til at ligge på ca. 3 mill. bortset fra 1936, hvor man nåede op på $3\frac{1}{2}$ mill. stk.

Det lykkedes at opretholde bestanden i de første krigsår, men i 1941 gik det dog stærkt tilbage, og man nåede lavpunktet i 1942–43 med 1,2 mill. stk. Det lykkedes igen at forøge besætningen i de sidste krigsår til ca. 2 mill. stk. Efter det dårlige høstår i 1947 faldt bestanden til knapt 1,5 mill. stk., men allerede året efter gik det godt fremad på ny, således at man fra år til år blev vidne til en stigende bestand og endda en stærkt stigende fra slutningen af 1950'erne og frem til de sidste år. Bestanden ligger nu på et niveau på ca. 8,5 mill. stk.

Mens udviklingen for kvægbestandens vedkommende har vist en betydelig grad af stabilitet, er svinebesætningerne således øget meget kraftigt og således, at man nu er nået op på 50 pct. flere svin her i landet, end der forefandt i eksplodingsårene, størst i 1930'erne.

Bestanden af høns og kyllinger androg ved 1. verdenskrigs slutning ca. 10 mill. stk. I 1923–24 var dette antal fordoblet, og midt i 1930'erne var man nået op på yderligere 10 mill. stk., således at bestanden i alt udgjorde 30 mill. stk. På dette niveau holdt den sig frem til krigen

1939–45 og faldt sådan, som den gjorde under 1. verdenskrig, til ca 11 mill. stk. i 1942–43, men steg derefter noget igen henimod krigens slutning, og fra 1947 går det fremad igen, endda stærkt frem, således at man allerede i 1949–50 har nået de 25 mill. stk. Dette niveau holdes nogenlunde uændret 1950'erne igennem, hvorefter der indtræder en stærk stigning først i 1960'erne til 30 mill. stk. for på ny at falde i løbet af de følgende år til knap 20 mill. stk.

Den stærke stigning fra først i 50'erne til først i 60'erne er først og fremmest udtryk for den øgede produktion af slagtekyllinger, og årsagen til det kraftige fald i 1960'erne er netop den tilsvarende nedgang i slagtefjerkræproduktionen som følge af eksportrestriktionerne.

Den forædlede husdyrproduktion.

I 1920–21 var mælkeproduktionen helt nede på 2600 mill. kg, men var allerede ti år senere fordoblet til 5385 mill. kg, et niveau, som nogenlunde blev holdt 1930'erne igennem for derefter at falde til gennemsnitlig at være ca. 4000 mill. kg i krigsårene og de første efterkrigsår med. I 1949–50 nåede man op på knap 5000 mill. kg for i 1950–51 at nå helt op på godt 5400 mill. kg. Kun i enkelte år siden da har man været under 5200 mill. kg.

Hvad mælkeproduktionens anvendelse angår blev den største part frem til 1. verdenskrigs slutning anvendt til smørproduktion og en mindre del til osteproduktion. Den største smørproduktion, man har været oppe på her i landet, var i 1931–32, hvor der blev produceret 195 mill. kg. Produktionsniveauet fra 1930'erne lå i gennemsnit på ca. 185 mill. kg for så at falde under krigen og i efterkrigstiden til ca. 125 mill. kg. I 1950'erne øgedes produktionen på ny, og man nåede i 1954–55 op på 181 mill. kg, men siden da er smørproduktionen gået tilbage, således at den nu kun andrager godt 150 mill. kg. Denne tilbagegang skyldes først og fremmest, at osteproduktionen efter 2. verdenskrig er blevet øget. I 1920'erne og 1930'erne lå niveauet på 25–30 mill. kg årlig, et niveau, som iøvrigt nogenlunde blev opretholdt under 2. verdenskrig. Stigningsperioden begynder i 1948, således at der herefter stort set er tale om en stigning fra år til år frem til 1961–62, hvor produktionen androg 122 mill. kg, et kvantum, som er nogenlunde opretholdt i årene siden da.

For okse- og kalvekødsproduktionen gælder det, at niveauet i 1920'erne lå på ca. 125 mill. kg i gennemsnit for dog hen imod slutningen at stige til 150 mill. kg, som man holdt sig nogenlunde på 1930'erne igennem og for øvrigt krigsårene med enkelte års undtagelser. Efter 1. verdenskrig er okse- og kalvekødsproduktionen steget, således at den i gennemsnit nu ligger på 250 mill. kg om året. Efterspørgslen efter okse- og kalvekød er vokset i takt med den voksende velstand.

Produktionen af svinekød og flæsk er nogenlunde proportional med svinebestandens størrelse, idet de allerfleste svin slagtes som baconsvin, og udviklingslinien svarer derfor nøje til udviklingslinien i bestanden. Efter at eksplosionsårene først i 1930'erne var overstået, lå produktionen på godt 300 mill. kg for så at falde under krigen og stige igen derefter, således at man allerede i 1950 nåede 1930'ernes niveau. I de følgende år steg produktionen fra år til år, og den andrager nu ca. 800 mill. kg årlig.

For fjerkrækødets vedkommende har man ingen egentlig opgørelse for nyere tid, men omkring 1950 blev der produceret 25 mill. kg fjer-

krækod, et niveau, som man nogenlunde holdt sig på hen til slutningen af 1950'erne, hvor der indtrådte en eksplosionsagtig vækst, som kulminerede i 1964–65 med 76 mill. kg, hvorefter produktionen blev reduceret med ca. 10 mill. kg.

Hvad ægproduktionen angår har produktionen været genstand for ret betydelige svingninger. 1920'erne igennem lå produktionsniveauet på 65–70 mill. kg årligt. I 1930'erne voksede produktionen næsten år for år, og den blev fordoblet i løbet af en halv snes år til at udgøre 134 mill. kg i 1939. I krigsårene blev der i gennemsnit kun produceret ca. 50 mill. kg årligt, hvorefter produktionen på ny steg, således at man i 1953–54 nåede 1930'ernes rekord fra 1939. Men stigningen fortsatte yderligere for at kulminere i 1959–60 med 160 mill. kg, hvorefter det dog på ny gik tilbage, først og fremmest på grund af afsætningsvanskelighederne mod syd ved dannelsen af det europæiske fællesmarked og gennemførelsen af landbrugsordningerne. Produktionen er nu nede på ca. 90 mill. kg.

3. Befolkning, arbejdskraft og ejendomsforhold.

Landbrugsbefolkningen.

I 1921 udgjorde landets samlede befolkning 3,3 mill. indbyggere, og heraf udgjorde landbrugsbefolkningen godt 1 mill., dvs. 32 pct. af den samlede befolkning. 10 år senere var befolkningen steget til at udgøre 3,6 mill., og heraf androg landbrugsbefolkningen stadigvæk lidt mere end 1 mill., dvs. at landbrugsbefolkningen var relativt gået tilbage med 3 pct. til 29 pct. I 1940 var den samlede befolkning vokset til 3,8 mill., medens landbobefolkningen var gået ned med 63.000 til 964.000. I løbet af 20 år var landbrugets andel således faldet fra 32 til 25 pct. Et fald, der blev yderligere reduceret med 4 pct. pr. 10 år i de følgende 2 tiårs perioder, således at landbrugsbefolkningens andel af den samlede befolkning i 1960 nåede ned på 17 pct., og i 1960'erne har det nu vist sig, at udviklingen accelererer yderligere, idet stillingen i dag er således, at kun hver 9. person af den samlede befolkning hører til landbrugsbefolkningen imod omtrent hver 3. for 50 år siden.

Den samlede befolkning er i perioden øget med 2,6 mill., mens land-

brugsbefolkningen er halveret fra godt 1 mill. til godt $\frac{1}{2}$ mill. Der er således tale om en rivende udvikling i retning af, at landbrugsbefolkningen fra at have været det dominerende befolkningselement igennem århundreder nu er på vej til at blive en minoritet i den samlede befolkning. Årsagerne hertil er flere. For det første er arbejdsdelingen skredet stærkere og stærkere frem, hvilket først og fremmest har berørt landbrugsbefolkningen og landbrugsproduktionen, idet servicesektoren for landbruget har været stadig voksende og befolkningsmæssigt udgør en større andel af den samlede befolkning, end den egentlige landbrugsbefolkning.

For det andet er landets erhvervsstruktur særlig i 1960'erne blevet stærkt påvirket af eksportrestriktionerne for landbrugsvarer. Og da endelig for det tredje produktiviteten i landbruget særlig i den sidste snes år er vokset betydeligt, ikke mindst takket være et bedre og bedre teknisk beredskab, har dette forhold også medvirket til, at landbrugsbefolkningen er blevet reduceret så stærkt, som tilfældet har været.

Landbrugsbefolkningens andel af totalbefolkningen

	Befolkningstal i alt tusinde	Landbrugsbefolkning i alt tusinde	i pct. af befolkningstal
1921	3.268	1.043	32
1930	3.551	1.027	29
1940	3.844	964	25
1950	4.281	906	21
1960	4.585	759	17
1968	4.855	520	11

Arbejdskraften.

I 1922–23 blev antallet af helårsarbejdere i landbruget beregnet til at være 489.000, hvoraf familiens arbejde i egen bedrift androg 168.000 helårsarbejdere, dvs. at kun $\frac{1}{3}$ af arbejdskraften på det tidspunkt hidrørte fra familiens egen indsats. Få år senere var niveauet lidt højere, nemlig på 504.000 helårsarbejdere, og heraf androg familiens arbejde de 180.000. Herefter begynder udviklingen at udvise nedadgående tendenser med hensyn til antal beskæftigede i landbruget. Antallet af helårsarbejdere 10 år senere, i 1943–44, var således blevet reduceret med ca. 50.000. Nedgangen skyldtes udelukkende et fald i anvendelsen af fremmed arbejdskraft, idet familieindsatsen fortsat lå uændret på ca. 180.000 helårsarbejdere. I det følgende tiår frem til 1. del af 1950'erne reduceredes antallet af helårsarbejdere med yderligere 100.000, en reduktion, der også helt og holdent skyldtes mindre indsats af fremmed arbejdskraft.

I tiåret fra begyndelsen af 1950'erne til begyndelsen af 1960'erne forekom yderligere en reduktion på 100.000 helårsarbejdere, nemlig en reduktion med ca. 80.000 helårsarbejdere i form af fremmed arbejdskraft og 20.000 i form af familiens arbejde, dvs. at familieindsatsen nu også var reduceret, et forhold, der fortsattes i 1960'erne, således at familieindsatsen nu er nede på kun at andrage ca. 140.000 helårsarbejdere, og indsatsen af fremmed arbejdskraft andrager nu mindre end 50.000 helårsarbejdere, således at der ved 50 års periodens slutning nu kun er ca. én fremmed helårsarbejder pr. tre familie-helårsarbejdere. Med andre ord det ganske omvendte forhold af, hvad der var tilfældet ved periodens begyndelse, hvor der var ca. to fremmede helårsarbejdere

pr. familie-helårsarbejder. Familiens egen arbejdsindsats er blevet mere og mere dominerende.

Antal landbrugsejendomme.

Som det er fremgået af de to foregående afsnit om landbrugsbefolkningens andel af den samlede befolkning og landbrugets arbejdskraft, har der været tale om en stærk nedgang i indsatsen af arbejdskraft i landbrugserhvervet. Antallet af landbrugsejendomme er da også gået tilbage. I 1919–20 var der i alt 206.000 landbrugsbedrifter her i landet, et tal, der holdt sig nogenlunde uændret 1920'erne igennem for så at stige med et par tusinde i løbet af det næste tiår og denne stigning fortsatte frem til midten af 1940'erne, hvor man nåede op på det maksimale antal, nemlig 208.000 bedrifter. 15 år senere, i 1960, blev antallet af landbrugsejendomme opgjort til 196.000, dvs. at der i denne periode skete et fald i ejendommenes antal på ca. 12.000. I 1967 er antallet reduceret til 159.000, en nedgang på ca. 47.000 i løbet af 7 år. Med andre ord en reduktion på ca. 25 pct.

Antal landbrugsejendomme

	1919(-20)	1929	1937	1946	1951	1960	1967
0,55-5 ha	43891*	38525*	54786	45933	42922	37140	19700
5-10 ha	65254**	71826**	51439	55640	55165	54346	36831
10-15 ha	25494	26809	28407	31365	32554	32671	29402
15-30 ha	43364	43566	46991	48771	49465	48482	47205
30-60 ha	22552	20417	21429	21908	21401	19622	21369
60-120 ha	4039	3423	3764	3534	3390	2948	3802
120 ha og derover	1335	1071	1007	996	938	867	990
I alt	205929	205637	207823	208147	205835	196076	159299

* 0,55— 3,3 ha

** 3,3 —10,0 ha

Kilde: Danmarks Statistik

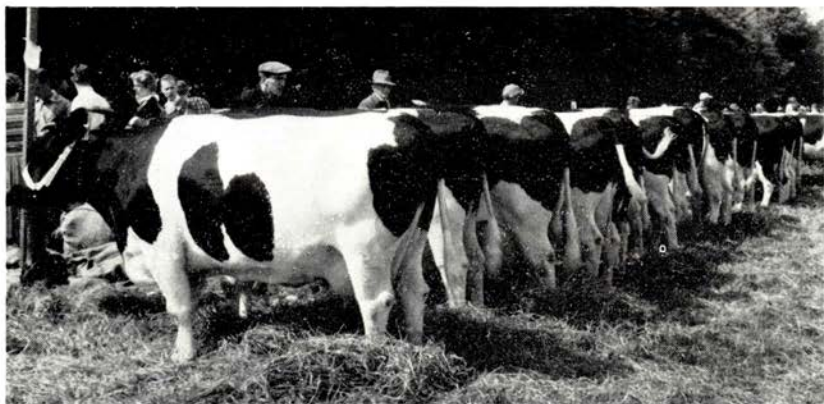
Hvis man ser på ejendomsfordelingen efter areal, fandtes der i 1919-20 109.000 ejendomme med et arealtilliggende på under 10 ha, dvs. at 53 pct. af samtlige ejendomme befandt sig i denne størrelsesgruppe. I gruppen 10-15 ha var der godt 25.000 eller godt 12 pct. af samtlige ejendomme. Fra 15-30 ha var der 43.000 eller 21 pct. af samtlige ejendomme, og i gruppen fra 30-60 ha var der knap 23.000 eller 11 pct. af samtlige ejendomme, og der var endelig knap 5400 ejendomme over 60 ha, andragende 2,5 pct. af samtlige ejendomme.

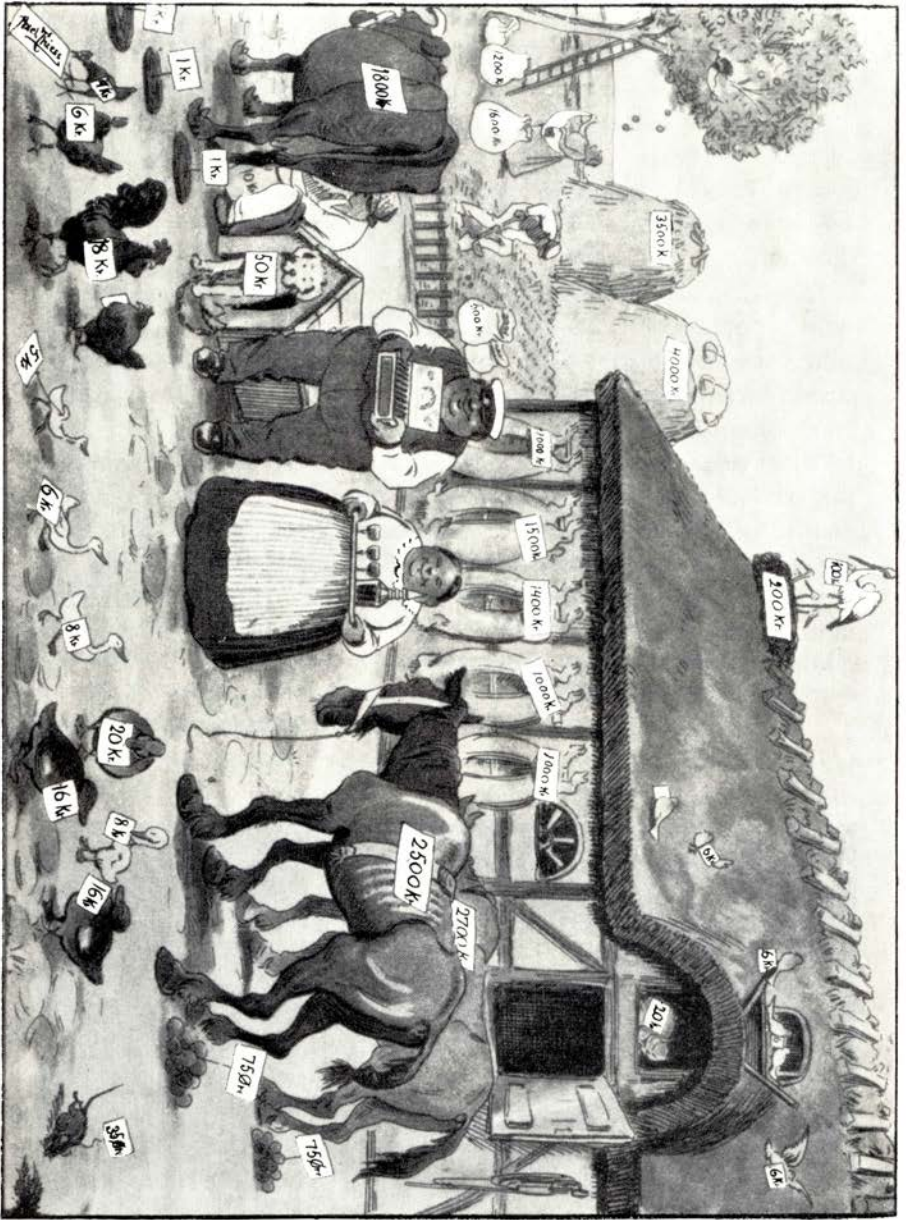
I 1967 var antallet af ejendomme under 10 ha halveret, idet der kun var 56.000 tilbage i denne gruppe, et fald fra 53,0 til 35,5 pct. af samtlige ejendomme. Gruppen fra 10-15 ha blev forøget med knap 4000, således at procenten af samtlige ejendomme steg fra 12,4 til 18,5 i 1967.

Også ejendomsstørrelsen mellem 15 og 30 ha voksede i perioden som helhed med knap 4000 til 47.000, og den procentiske andel steg fra at udgøre 21,1 i 1919–20 til at udgøre knap 30 i 1967. Størrelsesgruppen 30–60 ha blev reduceret med knap 1200 ejendomme til godt 21.000, svarende til, at 13,4 pct. af samtlige ejendomme befandt sig i denne gruppe. Procentuelt en lille forøgelse, sådan som det også blev tilfældet for de to grupper over 60 ha, der blev reduceret med godt 570 ejendomme.

Hvis man imidlertid ser på de senere års udviklingstendenser, er billedet noget anderledes. Ikke for ejendommene med det mindste arealtilliggende, men derimod for midtergrupperne og grupperne med det største arealtilliggende. Antallet i gruppen mellem 10 og 15 ha reduceredes således med godt 3000 fra 1960 til 1967, og gruppen fra 15–30 ha formindskedes med ca. 1275 ejendomme fra 1960 til 1967, hvorimod gruppen 30–60 ha øgedes med ca. 1750 ejendomme, og antallet af ejendomme beliggende i 60–120 ha gruppen steg fra 2948 til 3802 ejendomme, procentuelt udtrykt således en stærk stigning. Endelig steg antallet af større gårde, med 120 ha og derover, fra ca. 867 til 990 i løbet af disse 7 år.

Det betragte Landbrug
Opkoberen ventes

III. Regnskabsresultater 1918–68.

Regnskabsføringens omfang.

Den første regnskabskreds begyndte som nævnt sin virksomhed i 1910–11, i øvrigt som en fortsættelse af en markbrugskonkurrence på Samsø. Ved krigens begyndelse i 1914–15 var der 9 kredse med 142 deltagere.

	Regnskabskredse	Antal	
		Medlemmer	Konsulenter (kun regnskab)
1910–11	1	11	
1914–15	9	142	
1919–20	34	1349	28
1925–26	66	3280	
1935–36	79	5390	66
1945–46	105	9400	83
1956–57	120	12247	
1966–67	112	22023	142

Oversigten viser, at antallet af regnskabsførende brug stadig er forøget og navnlig i de senere år. Den stigende omsætning har selvstændigt animeret hertil, men samtidig er der gennem lovgivningen pålagt stedsvis flere brug regnskabspligt. For tiden er således alle brug med en ejendomsværdi på over 175.000 kr. eller over 15 ha pålagt regnskabspligt, og for de fleste af disse brug har det medført, at man har foretrukket at gennemføre en fuldstændig bogføring.

Regnskabskredsene er en gren af de lokale landbrugsorganisationers faglige arbejde. Var regnskabsformen godkendt af de provinsielle sammenslutninger og regnskaberne offentliggjordes i en speciel beretning, kunne der opnås statstilskud også til dette arbejde. Dette var dog mindre end for de øvrige fagområder, og først i 1955 blev betingelserne de samme. Tilskuddet sættes dog i forbindelse med antal beretningsregnskaber, der begrænsede beløbet. De senere år har man efterhånden tillagt beretningsresultaterne og den driftsøkonomiske vejledning til de enkelte landmænd så stor betydning, at tilskudsreglerne ændredes i 1967, så der kunne fås tilskud på gunstigere betingelser både til konsulenter og kvalificerede assistenter.

Driftsbureauets grundmateriale.

Der blev straks taget fat på at indsamle regnskaber fra de igangværende regnskabskredse. Man startede allerede med regnskabsåret 1916–17, hvor det lykkedes at indsamle 75 regnskaber, men med regnskabsføringens hurtige vækst kom man allerede i 1918–19 op på over 300 regnskaber. Antallet forøgedes fortsat til begyndelsen af 40'erne, hvor det nåede op på omkring 1000 regnskaber. I de følgende 20 år holdt antallet sig her omkring for derefter igen at forøges de senere år. Årsagen til denne periodiske forskydning må søges i rent praktiske forhold, såsom medhjælperstabens størrelse, de tekniske hjælpemidler og naturligvis først og fremmest det af landbrugsministeriet bevilgede statstilskud. Dette forøgedes efterhånden som man indså de indvundne regnskabsresultaters nytte, i første række til vejledning for landbrugets udøvere, men resultaterne blev også i stigende grad udnyttet af det offentlige som hjælp ved landbolovgivningen og har endog med fordel været benyttet som bevismateriale ved prisforhandlinger. I de vanskelige år omkring 1947 indgik materialet således med stor nytte i prisforhandlingerne med England.

Antal bearbejdede regnskaber

Gennemsnit pr. år

	Under 10 ha	10–50 ha	over 50 ha	Ialt
1916–17/19–20	19	179	48	246
1920–21/23–24	54	355	113	522
1924–25/34–35	142	426	147	715
1935–36/39–40	178	526	140	840
1940–41/60–61	322	547	155	1024
1961–62/65–66	368	756	181	1305
Ialt 1916–17 til 1965–66	11336	24716	7130	43182

Bortset fra de allerførste år har materialets sammensætning i store træk holdt sig næsten uændret, nemlig knap 30 % fra brug med et landbrugsareal på under 10 ha, 58 % fra bønderbrug mellem 10 og 50 ha og resten fra de større gårde samt 40 % fra ejendomme på Øerne og

60 % fra Jylland. I øvrigt beregnes det samlede gennemsnit for alle brug ved at tillægge de enkelte grupper en fast vægt fra år til år, så eventuelle afvigelser i materialets sammensætning ikke påvirker gennemsnitstallene for samtlige brug.

De første år havde Bureauet direkte samarbejde med omkring 30 middelstore og større gårde for herved at få specielle oplysninger først og fremmest vedrørende arbejdsforbrugets størrelse og fordeling på de enkelte driftsgrene, og der udsendtes flere specialberetninger til belysning af dette vigtige forhold. Men bortset herfra er samtlige regnskaber indsendt fra konsulenterne i de enkelte regnskabskredse. Der lægges stor vægt på, at gennemsnittet af de indsendte regnskaber så vidt muligt svarer til gennemsnittet af de pågældende regnskabskredse, både hvad driftsresultat og gennemsnitsstørrelse angår. Bureauet undersøger hvert år, at dette er tilfældet.

Der er ligeledes lagt vægt på at undersøge, hvorledes de bearbejdede regnskaber stiller sig med hensyn til produktionens størrelse sammenlignet med landets samtlige landbrug.

De første år, hvor det bearbejdede antal regnskaber var meget lille i forhold til det samlede antal landbrugsejendomme i hele landet, kunne det ikke ventes, at de, hvad produktionens størrelse angår, skulle svare til gennemsnittet af det samlede landbrug. De lå da også noget højere, men med det stigende antal regnskaber er forskellen i nogen grad udlignet. Sættes således gennemsnittet for produktionens størrelse for alle landets brug iflg. den officielle statistik = 100, fremkommer følgende forholdstal for de ved Bureauet bearbejdede regnskaber.

Gennemsnit i 20 år 1945-46/64-65

	Jordværdi kr. pr. ha	Kornhøst kg pr. ha	Mælkeydelse pr. ko iflg. kontrolfore.	Husdyrhold pr. 100 ha		
				Malkekøer	Ungkvæg	Svin
Hele landet . .	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Regnskabs- førende brug .	118,8	107,7	101,3	120,8	119,1	114,6

Den højere jordværdi i de regnskabsførende brug skyldes, at det har været vanskeligt at få arealerne med meget let sandjord og de lavtliggende mindre produktive arealer tilstrækkeligt repræsenteret i regn-

skabsmaterialet. Dette forhold forklarer ligeledes det lidt større kornudbytte pr. ha. De større kvægbesætninger pr. arealenhed i forbindelse med, at mælkeydelsen pr. ko næsten svarer til kontrolforeningernes gennemsnit viser endvidere, at der i de regnskabsførende brug lægges forholdsvis større vægt på kvægholdet end i landbruget som helhed, men her kan naturligvis den bedre bonitet også have nogen indflydelse. Svineholdet er ligeledes større i de regnskabsførende brug. Betragtes de enkelte år, ser det ud til, at svineholdets størrelse varierer stærkere efter konjunkturerne i disse brug end for landet som helhed.

Regnskabernes statistiske bearbejdning.

Selv om ikke alle regnskaber er opgjort på en fuldt ensartet måde, fordi specielle forhold som før nævnt kan animere til at lægge forskellig vægt på enkelte produktioner, så er alle regnskaber opgjort så detaljeret, at der heraf kan udtrages såvel den rent driftsøkonomiske som den privatøkonomiske stilling.

Det driftsøkonomiske resultat, almindeligt betegnet som landbrugets driftsresultat, viser lidt hårdt udtrykt, hvorledes landbruget som erhverv lønner sig, men ikke hvordan landmanden personligt klarer sig, fordi der ikke er taget hensyn til de privatøkonomiske forhold såsom formue- og gældsforhold, om familien selv eller lejet arbejdskraft udfører arbejdet, personlige skatter, indtægter uden for bedriften o.s.v. Alt dette påvirker naturligvis den privatøkonomiske stilling. I det følgende skal disse forhold kun forklares ganske kort, fordi de belyses nærmere i så godt som alle regnskabsberetninger.

Den driftsøkonomiske oversigt hviler på ganske få størrelser nemlig: *Landbrugskapitalen*, der er den samlede værdi af fast ejendom, besætning, inventar og beholdninger uden hensyn til om ejeren selv ejer den eller den modsvares af gæld til andre. Den kan opgøres på forskellig måde:

1. Den bogførte værdi. Beregnes ud fra den officielle ejendomsværdi for fast ejendom og handelsværdien for driftskapitalen. Denne vurdering lægges til grund ved beregning af bruttoudbyttet og driftsomkostninger.
2. Den aktuelle handelsværdi.

3. Den investerede kapital, der beregnes som gennemsnit af de sidste 20 års handelsværdi og er et tilnærmet udtryk for de beløb, landbruget faktisk har indsat i bedriften.

Bruttoudbyttet er værdien af ejendommens samlede produktion, hvad enten denne er solgt eller anvendt som naturalier til familien og andre, herunder husleje samt beholdningsforøgelser. Indkøb af kreaturer og beholdningsformindskelse fradrages.

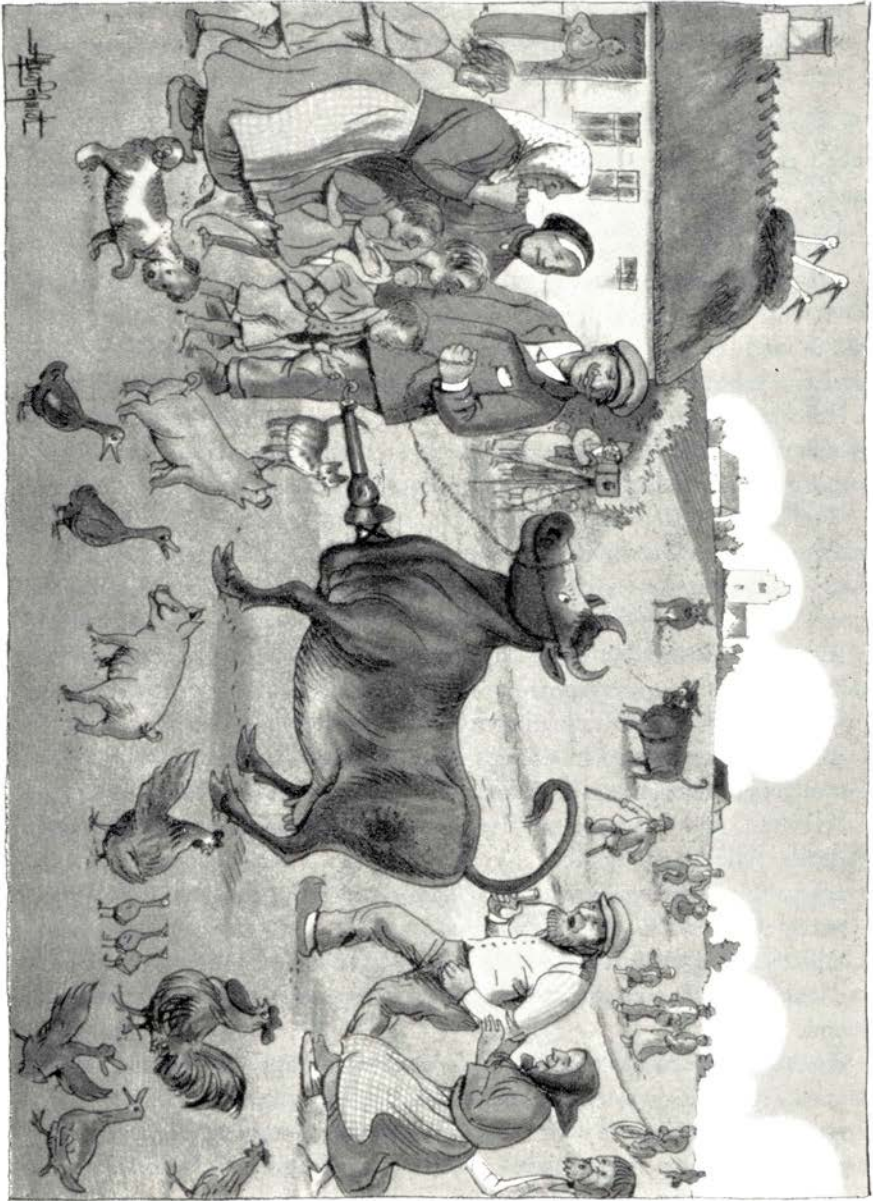
Driftsomkostninger består af indkøb og vedligeholdelse af produktionsmidler. (Investeringer af større omfang indgår kun i omkostningerne med de årlige afskrivninger). Kost og naturalier til folkehold og andre. Vederlag til ulønnede familiemedlemmer for legemligt arbejde i bedriften. Driftslederløn til brugeren for ledelse af bedriften. Såfremt der er lejet driftsleder, reduceres beløbet til brugeren tilsvarende. Udbetalte renter medregnes *ikke* som driftsomkostning.

Forskellen mellem bruttoudbytte og driftsomkostninger betegnes som *nettoudbyttet af den gældfri ejendom*, og er altså det beløb, der er tilbage til forrentning af landbrugskapitalen, hvad enten den ejes af brugeren eller delvis er lånt.

Beregnes nettoudbyttet pr. 100 kr. landbrugskapital, fremkommer den såkaldte *forrentningsprocent*, hvis størrelse naturligvis i nogen grad er afhængig af, hvorledes kapitalen er vurderet.

Af andre størrelser kan nævnes *familiens opnåede arbejdsfortjeneste*, der anvendes overordentlig meget som et udtryk for *familiens indtjening* i bedriften. Den beregnes ved fra summen af nettoudbyttet og det beregnede vederlag til familien for driftsledelse og arbejde i bedriften at fradrage beregnede renter af den samlede landbrugskapital. Den må siges at være mest berettiget at anvende for de mindre brug, hvor familiens egen arbejdsindsats er afgørende for den opnåede fortjeneste, medens kapitalforrentningen er afgørende for de store gårdes vedkommende.

Det viser sig da også, at familiens opnåede arbejdsfortjeneste svinger langt stærkere i de store end i de mindre landbrug. Det må vel også erkendes, at med de senere års udvikling, hvor deltidsbrugene breder sig, så betydelige beløb indtjenes uden for bedriften selv i de middelstore brug samt tilkomsten af stedse flere bylandmænd, hvor som regel alt

Videnskabens Triumf
Da „Maren“ kom hjem fra Professor Mørkebergs Klinik

arbejde udføres af lejet medhjælp, er denne størrelse ikke så klar som tidligere, især hvis man opfatter gennemsnittet for et stort antal brug som et udtryk for en families arbejdsindtjening, der er fuldt beskæftiget i den hjemlige bedrift.

De udvidede regnskaber – B-regnskaberne – er som tidligere nævnt gået stærkt tilbage i antal.

Årsagen hertil må delvis søges i det store arbejde, disse regnskaber kræver af landmanden, og hertil har vanskelighederne ved at fremskaffe de nødvendige mængdeoplysninger vedrørende den indre omsætning været stærkt medvirkende. Det kan vel heller ikke nægtes, at landbrugsbedriften er en samlet helhed, der er vanskelig at dele op i enkeltheder, men til kontrol af effektiviteten i mark og stald kan de være meget nyttige. Påvisningen af variationerne i økonomien ved forskellig mælkeydelse pr. ko, forskelligt foderforbrug og varierende høstudbytte er ved utallige møder og kurser anvendt som eksempler for at animere til fortsat arbejde for at øge produktiviteten og dermed forbedre økonomien.

Specielle undersøgelser.

Udover hovedarbejdet, at analysere det store antal indsendte regnskaber, har Bureauet lige fra de første år lagt vægt på at belyse særlige forhold af betydning for økonomien. Der er lagt ganske særlig vægt på at belyse arbejdsforbruget, investering og mekanisering, men mange andre problemer er draget frem til belysning, således forskelligt foderforbrug, svinestalde og foderforbrug, bedriftsmodeller, ja endog betydningen af landmandens praktiske og teoretiske uddannelse er blevet undersøgt. Ved disse undersøgelser har man i udstrakt grad gjort brug af den såkaldte spørgemetode, hvor man med visse mellemrum stiller brugeren af en række udpegede brug en række forud fastlagte spørgsmål, der supplerer og kontrollerer hinanden. Ved hjælp af denne metode, der er meget arbejdsbesparende, har man opnået mange værdifulde resultater.

Den voldsomme tekniske udvikling, der tog fart under den anden verdenskrig og siden er ført videre, ikke mindst hvad talbehandling angår, samtidig med fremkomsten af nye matematiske metoder og produktionsberegninger har i virkeligheden revolutioneret grundlaget for den

driftsøkonomiske forskning. Opgørelse af regnskaberne, den statistiske bearbejdning, udarbejdelse af budgetter og nye driftsformer overlades i stigende grad til maskinerne. Men det må understreges, at dette kræver et meget nøjagtigere grundmateriale opstillet på så rationel måde, at fejltagelser kan undgås. Samtidig hermed har man med held søgt at finde nye analysemetoder for de enkelte driftsgrene, hvorved deling af de faste omkostninger kan undgås, uden at bedømmelsen af de enkelte driftsgrenes fordelagtighed som led i den samlede bedrift går tabt.

2. Træk af landbrugets produktionsmæssige og økonomiske udvikling

Regnskabsresultater fra Det landøkonomiske Driftsbureau gennem 50 år.

Prisforholdene.

Både produktpriser og omkostninger har ikke blot afgørende indflydelse på det økonomiske resultat, men også på produktionens størrelse. Gunstige prisrelationer vil således animere til en forøget produktion, i første omgang for at opnå fuld udnyttelse af den givne kapacitet og derefter til udvidelse af de faste anlæg. Produktiviteten spiller selvsagt også ind, thi jo højere denne er, des mere kan produktionen forøges eller fastholdes under forringede prisrelationer. Som bilag findes anført de absolutte priser på produkter og produktionsmidler gennem hele perioden. I tabel 1 er beregnet prisindex for de vigtigste produkter og omkostninger, når hele perioden sættes = 100.

Oversigten over prisudviklingen (tabel 1) viser, at produktpriserne fortsat forøgedes i årene efter den første verdenskrig og derefter var stærkt svingende, fordi de prægedes af betydelige ændringer i kronens værdi. Da kronen overraskende hurtigt gik i pari omkring 1926, indtrådte et kraftigt prisfald, og med de forvirrede forhold, der indtraf i begyndelsen af 30'erne, hvor hvert land søgte at beskytte sine egne erhverv gennem told og restriktioner, indtraf et katastrofalt prisfald, der faktisk varede til anden verdenskrig, hvor en kraftig prisstigning satte ind.

En betydelig mangel på fødevarer medfører, at produktpriserne holder sig, ja endog er stigende til midten af 50'erne. Herefter har priserne

Tabel 1. Prisindeks for landbrugets produkter og produktionsmidler.
Gennemsnit for de 50 år = 100.

Periode	Produkter						Produktionsmidler				
	Korn	Andre plante- produkter	Mælk	Kreaturer	Svin	Fjerkræ	Arbejds- løn	Kraftfoder	Kunst- gødning	Bygninger	Inventar
1917-18	76	117	80	113	63	107	28	94	130	(98)	46
1918-19	79	115	102	137	80	138	34	116	166	(97)	62
1919-20	104	119	124	124	112	184	42	118	180	67	73
1920-21	125	120	117	105	122	182	49	99	157	79	82
1921-22	82	77	77	59	87	116	41	72	85	55	81
1922-23	78	100	78	62	77	94	35	67	78	49	57
1923-24	79	119	88	74	71	110	36	78	80	50	56
1924-25	108	113	99	77	84	108	39	86	80	52	64
1925-26	62	59	66	50	69	77	37	53	60	50	60
1926-27	61	63	56	43	54	61	33	47	54	43	50
1927-28	63	73	57	43	45	64	30	55	52	40	46
1928-29	54	55	58	43	53	61	29	56	50	39	45
1929-30	45	58	52	43	54	57	30	45	48	38	45
1930-31	36	42	42	37	34	46	29	34	47	39	43
1931-32	38	43	37	21	25	38	27	31	42	38	43
1932-33	36	36	34	18	34	40	26	35	45	35	44
1933-34	38	44	34	21	48	38	26	37	47	36	46
1934-35	39	70	38	29	57	40	27	38	50	37	48
1935-36	40	42	43	34	58	43	29	39	51	38	49
1936-37	56	44	42	34	58	40	31	49	51	40	51
1937-38	55	42	48	37	61	45	33	49	53	43	54
1938-39	42	43	50	38	60	43	35	43	53	44	55
1939-40	58	60	54	46	63	46	38	61	61	53	63
1940-41	83	81	87	75	76	67	45	80	84	62	80
1941-42	88	117	96	93	85	84	50	88	95	71	88

i store træk været uændrede indtil midten af 60'erne. Der ses dog at være store udslag for de enkelte produkter. Størst er udslagene for kreaturer og oksekød, der lige fra midten af 20'erne til slutningen af 30'erne udviser meget lave priser, ja til tider faktisk var usælgelige, medens denne vare står med det højeste indextal omkring midten af 60'erne.

Tabel 1. Prisindeks for landbrugets produkter og produktionsmidler.
Gennemsnit for de 50 år = 100.

(Tabel fortsat)

Periode	Produkter						Produktionsmidler				
	Korn	Andre plante- produkter	Mælk	Kreaturer	Svin	Fjerkræ	Arbejdsløn	Kraftfoder	Kunst- gødning	Bygninger	Inventar
1942-43	89	114	102	100	93	91	55	87	94	75	89
1943-44	89	107	104	95	100	92	64	87	95	79	92
1944-45	89	123	104	95	99	91	73	87	97	84	94
1945-46	89	121	98	95	91	86	83	89	99	89	98
1946-47	89	137	106	95	100	103	94	98	99	98	103
1947-48	89	125	129	95	130	122	100	108	96	106	108
1948-49	98	112	143	104	140	124	102	104	105	112	111
1949-50	139	116	133	113	139	114	106	133	113	110	111
1950-51	179	111	125	134	140	115	113	163	115	119	116
1951-52	185	116	132	142	155	144	124	187	135	138	131
1952-53	162	135	145	126	151	145	133	160	130	140	144
1953-54	136	116	139	142	140	134	139	146	125	141	145
1954-55	150	161	146	139	140	133	146	161	125	148	146
1955-56	149	141	147	146	151	151	153	157	129	151	153
1956-57	142	147	141	156	154	133	158	146	134	159	158
1957-58	129	120	121	154	127	139	164	127	134	162	163
1958-59	152	139	132	173	146	117	165	145	132	161	165
1959-60	153	142	149	167	135	115	176	154	130	164	167
1960-61	144	122	174	170	141	133	193	134	132	172	170
1961-62	152	132	128	156	132	110	216	147	141	184	175
1962-63	155	151	145	149	140	131	249	157	146	195	180
1963-64	153	117	159	188	159	127	270	155	144	203	183
1964-65	151	112	155	216	152	133	303	155	147	218	187
1965-66	157	126	158	203	156	146	356	168	150	246	192
1966-67	163	124	161	189	166	141	409	173	152	251	197
Alle 50 år:											
Kr. pr.											
100 kg ¹⁾	32,15	100 ²⁾	26,96	136	287	263	14,86 ²⁾	34,94	19,12	100 ³⁾	100 ³⁾

1) hvor flere varer beregnet gens.

2) Kr. pr. arbejdsdag.

3) Prisindeks.

Prisen for produktionsmidlerne, der er afgørende for omkostningernes størrelse, viser i den første del af perioden et omtrent tilsvarende forløb som produktpriserne. Men i den sidste del af perioden, hvor produktpriserne nærmest har været uændrede, udviser omkostningerne som helhed en kraftig stigning. Denne har været mindst for de produktionsmidler, der er bestemt af importpriserne, såsom foderstoffer og gødning, medens de priser, der fortrinsvis hviler på indenlandsk økonomi, såsom bygninger er steget stærkere for ikke at tale om lønningerne, der i 1966–67 er 4 gange så store som i begyndelsen af 50'erne. For inventaret skal tilføjes, at det beregnede prisindex hovedsagelig gælder indkøb af nye inventargenstande, og at udgifter til reparation og vedligeholdelse er steget væsentlig stærkere.

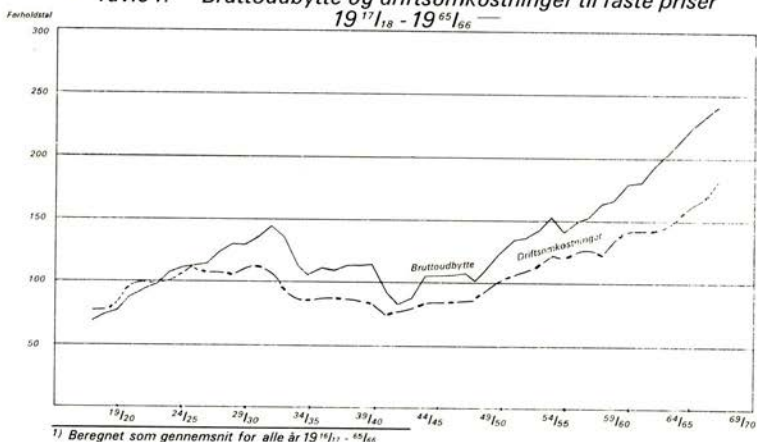
Produktivitet.

Ved produktivitet forstås her¹⁾ den mængde produkter, der opnås, pr. indsats af produktionsmidler. Sammen med priserne øver forskellig produktivitet stor indflydelse på det økonomiske resultat, og disse to forhold er faktisk afgørende for, hvor meget man kan øge produktionen.

Omregnes produktværdi (bruttoudbytte) og omkostninger til en ensartet pris gennem hele perioden, får man et udtryk for de producerede mængder og de indsatte mængder af omkostninger. Forholdet mellem udviklingen i disse størrelser fremgår af tavle 1, hvor der til omregning er anvendt gennemsnitspriserne for alle 50 år, således som anført i tabel 1. Endvidere er gennemsnitsmængderne for femåret 1920–21/24–25 sat = 100. Kurverne udviser i store træk en betydelig forøgelse af produktiviteten, men også hvor følsomt landbruget er i denne henseende. Da indsatsen formindskedes i de vanskelige år i 30'erne, hvor meget forringede afsætningsvilkår medførte faldende produktpriser, falder produktmængden stærkere end indsatsen. Det samme gælder for krigsårene, hvor produktionsfremmende råvarer som proteinrige foderstoffer og kunstgødning ikke kunne fremskaffes og høstudbytte samt mælkeydelse faldt stærkt. Den ret gode høst i 1943 ses straks at rette noget op på produktionsstørrelserne. Den lille høst i 1947 og 1954 medfører omgående en formindsket produktmængde.

¹⁾ Vedrørende nyere produktivetsundersøgelser fra Det landøkonomiske Driftsbureau se »Memorandum nr. 2: Produktiviteten i landbruget«.

Tavle 1. *Bruttoudbytte og driftsomkostninger til faste priser 19¹⁷/18 - 19⁶⁵/66*

På grundlag af de tal, som kurverne i tavle 1 er bygget op på, er forskydningen i mængden af produkter og omkostninger, samt i forholdet mellem disse, produktiviteten. For at undgå virkningen af de ovennævnte afvigende forhold i enkelte år er tallene anført i femårsperioder med 1920–21/24–25 = 100.

Ændringer i bruttoudbytte og omkostninger (omregnet til konstant pris) og produktivitet

	Bruttoudbytte (mængder)	Omkosninger (mængder)	Produktivitet
1920/21–24/25	100	100	100
1925/26–29/30	123	110	112
1930/31–34/35	127	98	130
1935/36–39/40	112	88	127
1940/41–44/45	95	81	117
1945/46–49/50	111	91	122
1950/51–54/55	143	116	123
1955/56–59/60	163	132	124
1960/61–64/65	205	151	136
1965/66 -	235	170	138

I løbet af de 40 år er produktiviteten altså steget med næsten 40 %. Årsagen til den stigende produktivitet må søges i mange forhold. Forsk-

ningen har sin store andel i øget forståelse af rigtig anvendelse af gødninger, rationel fodring, forædling af planter og husdyr, ligesom kemisk bekæmpelse af ukrudt og plantesygdomme har betydet overordentlig meget. Den hurtige formidling af alt dette gennem landbrugsskoler og konsulenter til den praktiske landmand – en formidling der er foregået væsentlig hurtigere i dansk landbrug end i de fleste andre lande – har medvirket til opnåelse af en hensigtsmæssig driftsform, rationel indsats af produktionsmidler og en mere effektiv udnyttelse af disse.

De anførte produktivitetstal dækker begrebet totalproduktivitet, dvs. forholdet mellem den totale produktmængde og de tilsvarende omkostninger. Der kan også beregnes tal for delproduktivitet, der er forholdet mellem et enkelt produktionsmiddel og den opnåede produktmængde. Som eksempel herpå er beregnet det samlede bruttoudbytte – til konstant pris – pr. beregnet arbejdsdag i den samlede bedrift.

	Beregnete arbejdsdage	Bruttoudbytte (konstant pris) pr. arbejdsdag
1935/36–39/40	40,3	32,68
1950/51–54/55	33,7	49,79
1960/61–64/65	23,4	102,68

Den stærke forøgelse skyldes delvis det førnævnte om øget effektivitet på alle områder, herunder også en mere rationel udnyttelse af arbejdskraften. Men det må ikke glemmes, at den stigende mekanisering i høj grad har sparet arbejdskraft, og at der er anvendt stigende mængder råstoffer, især kraftfoder og kunstgødning, men hvorom alt er, den stigende produktion er frembragt ved stedse mindre indsats af arbejdskraft.

Produktionsformer.

Arealbenyttelse og husdyrhold.

Produktionsformen eller driftsformen kan belyses på flere måder. Vi vil først se på, hvorledes arealbenyttelsen og husdyrholdets størrelse har ændret sig som gennemsnit for samtlige regnskabsførende brug gennem en længere årrække.

Arealets procentiske benyttelse.

	Korn	Foderroer	Græs-arealer	Kartofler	Andre afgr.	Brak	Ialt
1920/21–24/25	43,6	14,6	34,8	1,5	3,9	1,6	100
1935/36–39/40	43,2	14,7	36,4	1,8	3,5	0,4	100
1950/51–54/55	42,6	14,2	33,9	2,8	6,4	0,1	100
1960/61–64/65	49,4	13,3	29,7	1,6	6,0	0,0	100
1966	51,8	11,8	29,1	0,7	6,5	0,1	100

Endnu i begyndelsen af 50'erne udviser de regnskabsførende brug ikke afgørende ændringer i arealbenyttelsen, kun en ubetydelig nedgang i de almindelige afgrøder til fordel for specialafgrøder, fortrinsvis olieplanter. De sidste år af perioden viser derimod en kraftig forøgelse af kornarealerne på grovfoderarealernes bekostning.

Husdyrholdets størrelse pr. 100 ha.

	Arbejds- heste	Heste- opdræt	Malke- køer	Ung- kreaturer	Søer	Andre svin
1920/21–24/25 ...	18,5	15,5	54,0	48,5	17,5	109,0
1935/36–39/40 ...	16,9	3,2	62,3	57,3	14,8	93,2
1950/51–54/55 ...	12,8	1,6	57,8	58,0	14,7	120,5
1960/61–64/65 ...	3,2	0,3	58,5	80,7	28,0	245,7
1966 ...	0,8	0,0	60,5	85,5	35,3	315,9

Når bestanden af malkekøer og ungkreaturer især er forøget trods nedgangen i grovfoderarealet, må det erindres, at hestebestanden faktisk er forsvundet. I begyndelsen af 20'erne, hvor der ingen maskiner var til at lette hestene arbejdet, svarede hestenes grovfoderforbrug på de undersøgte ejendomme til en kobestand på ca. 10 malkekøer pr. 100 ha. Den stærke stigning i ungkreaturbestanden skyldes fortrinsvis en øget fedning af unge dyr, hvor grovfoderet har ret underordnet betydning. Regnskaberne viser tillige, at grovfoderforbruget til køerne er steget i takt med mælkeydelsen. Det stigende udbytte af grovfoderarealerne i forbindelse med en stigende anvendelse af ensilage af roetop og græsarealer, har således medført, at man kan nøjes med et mindre grovfoderareal, samtidig med at grovfoderforbruget har kunnet øges, så kraft-

foderforbruget ikke er steget i takt med den stigende mælkeydelse pr. ko.

Der er imidlertid overordentlig store forskelle i ændringerne i arealbenyttelse og husdyrhold, såvel hvad de enkelte landsdele, som ikke mindst de forskellige ejendomsstørrelser angår, hvilket klart fremgår af de følgende oversigter.

Ændringer i arealets procentiske benyttelse 1939–1965.

	Sjælland		Sydlige øer	Fyn	Jylland			
					Øst	Midt	Nord	Vest
Korn:	1939	46,0	47,9	45,0	45,0	40,4	41,0	39,1
	1950	45,7	45,5	41,0	42,6	39,2	40,5	40,4
	1965	54,9	58,9	50,2	48,7	44,1	42,5	47,6
Foder- roer	1939	12,9	7,6	14,8	16,7	15,8	14,2	14,9
	1950	14,9	4,8	14,1	17,3	17,0	14,9	15,0
	1965	11,5	3,4	11,4	16,0	17,6	17,0	15,5
Græs og grønfoder	1939	33,9	25,1	32,0	34,8	39,4	40,5	43,5
	1950	30,6	22,6	31,0	33,8	37,1	38,5	40,9
	1965	24,8	14,2	25,5	31,5	35,5	38,2	35,7
Andre afgrøder	1939	6,4	19,3	7,9	3,1	4,2	4,3	2,5
	1950	8,6	27,0	13,8	6,2	6,7	6,1	3,7
	1965	8,7	23,5	12,8	3,8	2,8	2,3	1,2

Linien ses at være ganske klar, nemlig en uændret arealbenyttelse op til 1950, derefter en kraftig udvidelse af kornarealet og formindskelse af grovfoderarealet på øerne, medens foderroearialet i de jyske områder, der fortrinsvis repræsenterer de lettere jorder, er opretholdt, ja endog lidt forøget. Den stærke nedgang i arealet med andre afgrøder for de jyske områder skyldes et formindsket kartoffelareal. Der foreligger kun tal for husdyrholdets størrelse i de enkelte landsdele de senere år, men forskydningen i arealbenyttelsen viser, at også for de her undersøgte brug er kobestanden formindsket stærkest på øerne og opretholdt ja endog forøget lidt i de jyske områder.

For de enkelte ejendomsstørrelser har arealets benyttelse og husdyrholdets størrelse i samme periode udviklet sig på følgende måde:

Ændringer i arealets procentiske benyttelse 1939–1965

		Under 10 ha	10–20 ha	20–30 ha	30–50 ha	50–100 ha	100 ha og derover	Alle brug
Korn	1939	44,0	44,2	44,2	42,9	42,7	44,3	43,4
	1950	43,4	42,1	42,3	42,3	41,7	40,6	42,2
	1965	43,6	48,6	54,3	53,8	52,6	53,6	51,0
Foder- roer	1939	18,1	15,7	13,9	12,6	11,0	8,4	14,5
	1950	19,9	15,9	13,1	12,1	11,2	8,8	14,0
	1965	20,9	15,4	11,0	9,3	7,3	4,8	12,1
Græs og grønfoder	1939	33,0	34,7	37,4	39,0	38,1	33,7	36,1
	1950	31,9	34,5	34,4	35,1	35,3	30,2	34,0
	1965	32,1	31,5	28,2	28,5	29,1	23,1	29,3
Andre afgrøder	1939	4,9	5,3	6,0	5,2	7,5	12,6	5,7
	1950	4,8	7,5	10,0	10,5	11,7	19,8	9,7
	1965	3,3	4,5	6,4	8,4	11,0	18,3	7,5

Også her er linierne ganske klare. De mindste brug har ikke øget kornarealet, men udvidet grovfoderarealet lidt, især for foderroernes vedkommende. Kornarealet er derimod udvidet i stigende grad med tiltagende ejendomsstørrelse, medens grovfoderarealet forholder sig omvendt. For gårdene med over 100 ha er procenttallet for korn således forøget med 9,3 og for grovfoderarealet formindsket med 14,2 siden 1950.

Forskydningen i husdyrholdets størrelse udviser naturligvis de samme hovedtræk som arealbenyttelsen. Kobestanden er fortsat forøget i brugene med under 10 ha, og den er ligeledes større end i 1939 for brugene 10–20 ha, men herefter øges reduktionen med tiltagende ejendomsstørrelse så kraftigt, at bestanden på de store gårde er 32 % mindre end i 1939. Ungkreaturbestanden er i alle brugsstørrelser større end i 1939. Bemærkelsesværdig er den stærke forøgelse i de mindre brug, så det gamle billede af disse brug med et overvejende antal malkekøer og få ungdyr nu er ændret, fortrinsvis som følge af en udvidet kalvefødning.

Svineholdet er forøget kraftigt i alle brugsstørrelser, men også her er der sket en vis produktionsændring, idet antallet af fedesvin er forøget stærkest i de middelstore brug, men soholdet i de mindre brug, og disse producerer og afsætter i stigende grad smågrise til de middelstore og store brug.

Ændringer i husdyrholdets størrelse pr. 100 ha. 1939 = 100

	Under 10 ha	10-20 ha	20-30 ha	30-50 ha	50-100 ha	100 ha og derover	Alle brug
Malkekoer:							
1950	97	96	89	97	100	102	96
1965	119	108	88	86	83	72	98
1966	122	112	89	86	85	68	100
Ungkreaturer:							
1950	93	94	89	88	94	94	91
1965	175	156	135	119	133	117	141
1966	182	166	137	123	138	117	147
Soer:							
1950	93	99	99	99	125	87	99
1965	305	301	257	214	191	172	264
1966	311	306	257	208	173	166	264
Andre svin:							
1950	99	126	126	133	138	105	121
1965	335	399	395	379	385	301	374
1966	332	405	404	374	367	297	374

Mælkeydelse, høstudbytte og foderudnyttelse.

De i oversigten anførte tal hidrører alle fra de regnskabsførende brug, der indgår til Bureauet. Tallene for mælkeydelse og kornhøst gælder for samtlige brug, hvorimod høstudbyttet af foderroer og græs kun omfatter de ejendomme, hvor der føres udvidede regnskaber. Disse tal må derfor antages at ligge på et lidt højere niveau end for kornets vedkommende. Det skal endvidere tilføjes, at høstudbyttetallene er nettotal beregnet på de solgte og opfodrede mængder, således at svind og spild er fradraget, hvilket uden tvivl betyder mest for de marker, der afgræsses.

Mælkeydelse og høstudbytte

	Mælkeydelse kg pr. ko e/kontrollfore.	Korn kg pr. ha	Foderroer f.e. pr. ha	Græs og grønfoder f.e. pr. ha
1920/21-24/25 ...	3501	2443	4531	2359
1935/36-39/40 ...	3786	3002	6311	3388
1950/51-54/55 ...	4070	3389	7444	3967
1960/61-64/65 ...	4505	3800	8299	4394
1965/66	4667	4079	6974	5056

Betragtet over hele perioden har stigningen i høstudbyttet været størst for roer og græs. Dette skyldes delvis, at der i denne periode er lagt stigende vægt på udnyttelsen af roetoppen som foder i form af ensilage, ligesom den stigende anvendelse af ensilage fra græsarealerne ikke blot har formindsket svindet ved høstningen, men også bevirket en mere effektiv udnyttelse af græsningsarealerne. Dertil kommer for græsarealernes vedkommende, at græsarealerne udenfor omdriften stedse har udgjort en aftagende andel af de samlede græsarealer.

Græsarealernes procentiske sammensætning

	Græsarealer i omdriften	Græsarealer uden- for omdriften	Grønfoder og lucerne
1934	54,5	42,2	3,3
1955	62,8	33,0	4,2
1962	65,5	30,1	3,8

De følgende tal viser foderforbruget til fedesvin fra indkøbet af pattegrisene til slagtingen.

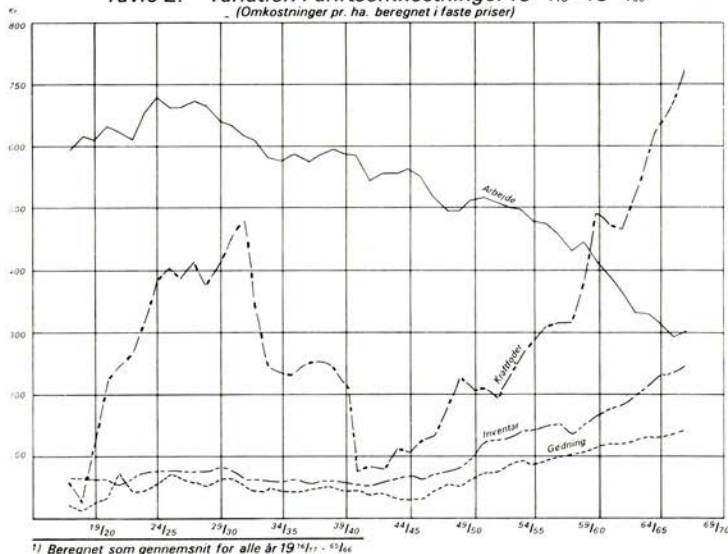
	1935/36–39/40	1950/51–54/55	1960/61–64/65
F.e. pr. kg tilvækst, lev. vægt . . .	5,0	4,4	3,9

Foderforbruget er i den anførte periode faldet med godt 1 f.e. pr. kg tilvækst. Forædlede og sundere dyr, bedre stalde og mere rationel fodring er vel de mest betydende forhold. Men svinekontrollforeningernes store udbredelse må ikke glemmes, det har været en meget nyttig foranstaltning for medlemmerne, og de har uden tvivl også virket »over hegnet«.

Indsats af produktionsmidler.

Sammen med de produktivitetsfremmende foranstaltninger som bedre dyr og planter og mere rationel fodring og gødskning har den øgede indsats af produktionsmidler haft stor betydning for produktionsforøgelsen.

Tavle 2. Variation i driftsomkostninger 19¹⁷/18 - 19⁶⁵/66
 (Omkostninger pr. ha. beregnet i faste priser)

1) Beregnet som gennemsnit for alle år 19¹⁷/18 - 19⁶⁵/66

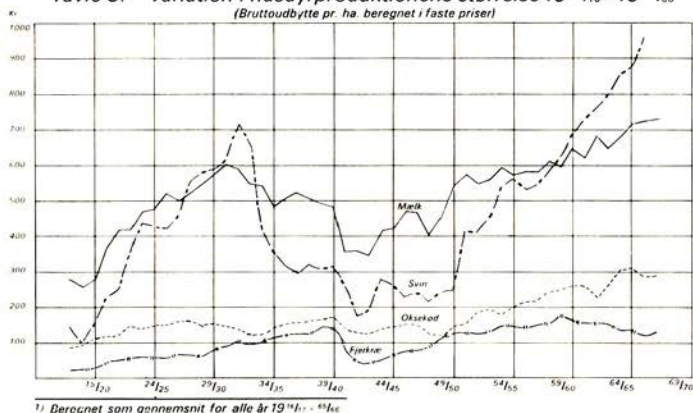
Tavle 2 viser omkostningerne til forskellige produktionsmidler omregnet til konstante priser og skulle således give et udtryk for mængdeforskydningerne. Mest bemærkelsesværdig er de store forskelle i kraftfoderforbruget. Dette skyldes i overvejende grad de store variationer i flæskeproduktionens størrelse og desuden, at der i de senere år sælges en større del af kornhøsten end tidligere og tilbagekøbes i form af foderblandinger, ligesom den udbredte mejetærskning gør det vanskeligt at oplagre alt kornet i de enkelte brug. Af andre råvarer er kunstgødningsforbruget mere end fordoblet fra årene før krigen.

Arbejdsomkostningerne er derimod beregnet på denne måde kun halvt så store i slutningen af perioden som i midten af 20'erne, hvilket faktisk skulle svare til, at den manuelle arbejdsindsats er halveret. Til gengæld er maskinindsatsen og de hermed forbundne omkostninger i samme tidsrum tredoblet.

Produktionens størrelse og sammensætning.

I tavle 3 er bruttoudbyttet for de forskellige husdyrgrene også omregnet til faste priser, så kurverne giver et udtryk for de producerede mængder.

Tavle 3. Variation i husdyrproduktionens størrelse 19¹¹/10 - 19⁶⁵/60
(Bruttoudbytte pr. ha. beregnet i faste priser)

Som gennemsnit for alle 50 år har bruttoudbyttet af mælk og svin hver for sig udgjort godt 37 % af det samlede bruttoudbytte af husdyrholdet mod 16 % for kreatursalg og 9 % for fjerkræ. Blot en tilsvarende relativ ændring for mælk og svin som for de andre produkter vil derfor give langt større udslag i produktionsmængden. Svineholdet er en af de driftsgrene, der er varieret stærkest, tvunget som det var i 30'erne, hvor Englandsoverenskomsten bevirkede indførelse af svinekort, og da disse forsvandt under krigen, fulgte mangelen på foderstoffer, der faktisk først blev afhjulpel med den amerikanske Marshall-hjælp. Iøvrigt viser kreatursalget - kød - lige så store variationer fra midten af 30'erne, hvor denne vare næsten var usælgelig til først i 60'erne, hvor der var stor mangel på kød, delvis som følge af den stigende velstand. Bestanden af ungkreaturer forøgedes da også i dette tidsrum med over 40 %.

Landbrugets driftsresultat.

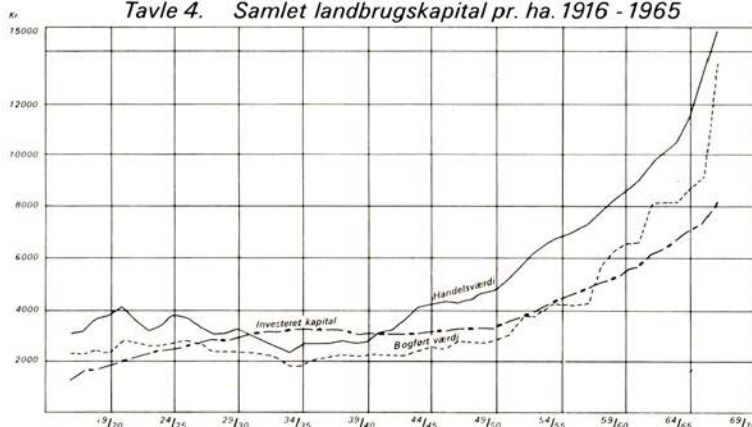
Det driftsøkonomiske resultat hviler, som tidligere anført, på størrelsen af bruttoudbyttet og driftsomkostningerne samt landbrugskapitalen, såfremt man vil nå frem til forrentningsprocenten.

Nettoudbytte og forrentningsprocent.

Landbrugskapitalens størrelse gennem de 50 år er vist i tavle 4. Det bemærkes, at landbrugskapitalen til handelsværdi helt frem til de første efterkrigsår varierer med rentabiliteten, men derefter sætter inflationen

ind, og kapitalen udviser en voldsom stigning, der synes upåvirket af årene med et dårligt driftsresultat i denne periode. Kapitalen til bogført værdi er for den faste ejendoms vedkommende ansat til den officielle ejendomsvurdering. Driftskapitalen var i den første del af perioden ligeledes vurderet til de af ligningsmyndighederne fastsatte priser, men i 1958-59 gik man over til at vurdere driftskapitalen til handelsværdi for at få de årlige svingninger klarere frem i bruttoudbyttets størrelse. I den første del af perioden følger den bogførte værdi ret nøje handelsværdien. Senere slækker den af og indvinder først forskellen ved de kraftige forhøjelser af ejendomsvurderingerne i 1956 og 1965.

Tavle 4. Samlet landbrugskapital pr. ha. 1916 - 1965

Den investerede kapital udviser, som det måtte forventes, det jævne forløb, fordi den bygger på de forudgående 20 års kapitalindsats. I 30'erne falder handelsværdien så stærkt, at den investerede kapital er højere end handelsværdien, men med de senere års stærke stigning i handelsværdien, har denne år efter år fjernet sig stedse mere fra den investerede kapital.

En oversigt over omsætning og driftsresultater i løbende priser samt forrentningsprocenten er anført i tabel 2. Som gennemsnit for alle 50 år er den investerede kapital forrentet med 5,0 % og handelsværdien med 3,6 %. Dette forhold varierer ret forskelligt, alt efter hvorledes den øjeblikkelige handelsværdi forholder sig til de foregående 20 års handelsværdi. Under de vanskelige økonomiske forhold i 30'erne faldt således den aktuelle handelsværdi så stærkt, at forrentningsprocenten endog var højest beregnet på dette grundlag.

Tabel 2. Driftsresultat 1916/17-65/66 (alle ejendomme)

Regnskabsår	Antal ejendomme	Kroner pr. ha			Forrentningsprocent	
		Bruttoudbytte	Driftsomkostninger	Nettoudbytte af gældfri ejendom	Investeret kapital	Handelsværdi
1965-66	1290	4240	4002	238	3,2	1,8
1964-65	1324	4048	3637	411	5,9	3,5
1963-64	1338	3874	3388	466	7,3	4,6
1962-63	1325	3340	3148	192	3,0	1,9
1961-62	1247	2979	2925	54	0,9	0,5
1960-61	1082	2976	2762	214	3,7	2,3
1959-60	1047	2989	2801	188	3,4	2,2
1958-59	1016	2772	2530	242	4,6	2,9
1957-58	1036	2482	2295	187	3,7	2,4
1956-57	1028	2582	2381	201	4,2	2,7
1955-56	1020	2579	2342	237	5,1	3,3
1954-55	1030	2427	2244	183	4,1	2,6
1953-54	1034	2414	2132	282	6,7	4,2
1952-53	1047	2419	2066	353	8,9	5,6
1951-52	1019	2288	1933	355	9,3	6,1
1950-51	975	2091	1762	329	9,3	6,3
1949-50	1013	1890	1580	310	9,0	6,4
1948-49	1058	1644	1427	217	6,5	4,7
1947-48	1020	1403	1306	97	3,0	2,2
1946-47	1027	1323	1210	113	3,5	2,6
1945-46	1011	1222	1120	102	3,2	2,3
1944-45	1004	1266	1042	224	7,2	5,2
1943-44	1047	1241	969	272	8,8	6,6
1942-43	1002	1035	834	201	6,6	5,5
1941-42	1034	929	771	158	5,2	4,7
1940-41	950	932	711	221	7,1	7,5
1939-40	898	787	677	110	3,6	3,8
1938-39	877	701	604	97	3,1	3,5
1937-38	821	703	603	100	3,1	3,6
1936-37	811	616	564	52	1,6	1,9
1935-36	813	609	521	88	2,7	3,3
1934-35	772	557	478	79	2,5	3,1
1933-34	754	532	461	71	2,3	2,9
1932-33	613	562	502	60	1,9	2,3
1931-32	602	560	571	÷11	÷0,4	÷0,4

Tabel 2. *Driftsresultat 1916/17–65/66 (alle ejendomme)*

Regnskabsår	Antal ejendomme	Kroner pr. ha			Forrentningsprocent	
		Bruttoudbytte	Driftsomkostninger	Nettoudbytte af gældfri ejendom	Investeret kapital	Handelsværdi
1930–31	794	651	637	14	0,5	0,5
1929–30	785	817	682	135	4,6	4,3
1928–29	754	851	700	151	5,3	4,9
1927–28	726	775	731	44	1,6	1,5
1926–27	690	767	732	35	1,3	1,1
1925–26	705	880	836	44	1,7	1,2
1924–25	671	1235	989	246	10,0	6,4
1923–24	586	1023	813	210	9,0	6,1
1922–23	534	837	692	145	6,5	4,5
1921–22	500	831	798	33	1,6	0,9
1920–21	466	1185	949	236	11,8	5,8
1919–20	371	1024	743	281	15,2	7,4
1918–19	305	857	551	306	17,9	8,3
1917–18	235	699	482	217	13,7	6,8
1916–17	75	824	604	220	14,9	7,3
1916–17 til og med 1965–66	43182	1565	1384	181	5,0	3,6

Betragtes hele perioden er der imidlertid meget store variationer i driftsresultatet. Bortset fra de første år efter den første verdenskrig, hvor mangelen på fødevarer medførte høje priser, og årene 1923–24 og 1924–25, hvor en lav kroneværdi bevirkede højere produktpriser, uden at omkostningerne steg tilsvarende, har hovedtendensen været en stigning i bruttoudbytte og omkostninger, fordi produktionen som tidligere påvist som helhed har været fortsat stigende, samtidig med at inflationen har medført et stigende prisniveau.

De meget store variationer i nettoudbyttet viser imidlertid, at bruttoudbytte og omkostninger ikke har fulgt hinanden, hovedsagelig på grund af prisudviklingen, men forhold som en særdeles god høst eller ringe høst, ugunstige vejrforhold i høsttiden, så afgrødernes kvalitet er forringet, og udbredte sygdomme i besætningerne som mund- og klovesygge-

perioderne i 1951–52, hvor en fjerdedel af de undersøgte ejendomme var angrebet af denne sygdom, har også øvet indflydelse.

Driftsresultatet for de enkelte ejendomsstørrelser fremgår af nedenstående tabel.

Driftsresultat for brug af forskellig størrelse.

Gens. af de 50 år 1916/17 – 1965/66:

	Under 10 ha	10–20 ha	20–30 ha	30–50 ha	50–100 ha	100 ha og derover
Kr. pr. ha:						
Brutoudbytte	2213	1679	1507	1374	1263	1180
Driftsomkost.	2039	1488	1318	1199	1092	1015
Nettoudbytte	174	191	189	175	171	165
Forrentningsprocent af:						
Bogført værdi	3,8	5,2	5,4	5,4	5,7	5,8
Handelsværdi	2,6	3,6	3,8	3,8	4,1	4,2
Indkøb kr. pr. ha:						
Kraftfoder	525	335	263	234	200	152
Kunstgødning	68	69	70	73	76	90
Andre varer	193	150	130	113	105	77
Ialt	786	554	463	420	381	319
Nettoproduktion kr. pr. ha	1427	1125	1044	954	882	861
Do. pr. 100 kr. kapital (handelsv.) .	21	21	21	21	21	22

Omsætningen aftager med meget nær 1000 kr. pr. ha fra husmandsbrugene til de store gårde. Men oversigten viser tillige, at dette i nogen grad skyldes store vareindkøb i de mindre brug, især af kraftfoder. Andre varer omfatter hovedsagelig sk. mælk og udsæd, og forskellen hidrører især fra indkøbet af sk. mælk, fordi mælkeproduktionen pr. ha er størst i de mindre brug, og dels betyder salget af konsummælk mindre i disse brug end for de større gårde. Formindskes bruttoudbyttet med vareindkøbene fremkommer nettoproduktionen, og for dennes ved-

kommende er forskellen kun godt halvt så stor som for bruttoudbyttet.

Variationen fra år til år vil blive nærmere belyst i følgende afsnit, her skal blot vises forrentningsprocentens størrelse i forskellige perioder samt forskydningen i effektiviteten af enkelte betydende produktionsmidler.

Forrentningsprocent og brugsstørrelse (beregnet på grundlag af bogført værdi)

Periode:	Under 10 ha	10-20 ha	20-30 ha	30-50 ha	50-100 ha	100 ha og derover
1920/21-24/25	6,1	6,7	6,9	6,5	6,0	5,6
1925/26-29/30	3,6	3,5	3,4	2,9	2,8	2,4
1935/36-39/40	3,5	4,3	4,4	4,3	4,6	4,6
1950/51-54/55	6,1	8,1	8,2	8,6	9,2	9,3
1960/61-64/65	3,0	3,6	3,5	3,2	3,8	3,7

Tallene tyder på, at de mindre brug i den første del af undersøgelsesperioden var noget gunstigere stillet i forhold til de større brug end i de senere år. Forklaringen her må søges dels i, at den ugunstige prisudvikling har ramt de mindre brug med den store omsætning hårdest, dels i det store arbejdsforbrug, der med de stærkt stigende lønninger også har ramt de mindre brug hårdest ud fra en ren driftsøkonomisk betragtning, selv om familien selv indtjener den overvejende del af arbejdsomkostningerne. Desuden har de større brug haft lettest ved at rationalisere gennem en omfattende mekanisering.

Hvad effektiviteten angår viste den foregående oversigt, at nettoproduktionen pr. 100 kr. landbrugskapital var meget nær ens for alle brugsstørrelser.

Arbejdsindsats og produktion

Pr. 100 kr. arbejdsomk.:	Under 10 ha	10–20 ha	20–30 ha	30–50 ha	50–100 ha	100 ha og derover
1935–40: Bruttoudbytte	319	356	364	369	371	360
Nettoproduktion	210	246	259	166	273	270
1950–55: Bruttoudbytte	315	355	368	378	392	375
Nettoproduktion	204	244	265	272	282	279
1960–65: Bruttoudbytte	338	396	433	423	433	427
Nettoproduktion	204	251	283	279	286	291
Pr. 100 kr. arbejdsomk. + inventarudgifter:						
1935–40: Bruttoudbytte	280	305	310	312	308	291
Nettoproduktion	184	212	221	224	227	219
1950–55: Bruttoudbytte	270	286	284	283	283	261
Nettoproduktion	174	197	204	204	204	194
1960–65: Bruttoudbytte	260	281	291	284	286	277
Nettoproduktion	157	178	191	186	189	189

Bruttoudbyttet pr. 100 kr. arbejdsomkostninger har været stigende i det anførte tidsrum, men fraregnes vareindkøbene, er stigningen ret begrænset. Indregnes inventaromkostningerne som en delvis erstatning for arbejdskraften, har stigningen i disse omkostninger været så kraftig, at såvel bruttoudbyttet som navnlig nettoproduktionen i forhold til arbejdsomkostninger + inventarudgifter har været aftagende. I virkelig-

heden må en væsentlig del af forklaringen søges i, at lønningerne har været så stærkt stigende, at arbejdsomkostningerne pr. ha trods den betydeligt formindskede arbejdsindsats ustandselig har været stigende fra midten af 30'erne.

De senere år har man foretaget en yderligere inddeling af brugene med under 10 ha for at undersøge om den relativt stærkere nedgang i driftsresultatet for de mindre end for de større brug gælder samtlige mindre brug eller kun de aller mindste.

Driftsresultat for brug under 20 ha

Forrentningsprocent af investeret kapital:

Øerne og Østjylland

	Under 5,0 ha	5,0-7,4 ha	7,5-9,9 ha	10,0-14,9 ha	15,0-19,9 ha
1945/46-49/50 ..	2,6	2,7	4,2	4,1	6,5
1950/51-54/55 ..	4,3	5,1	6,4	7,3	7,9
1955/56-59/60 ..	0,6	2,0	2,6	3,4	3,9
1960/61-64/65 ..	1,4	2,9	4,4	4,6	4,0

Midt-, Nord- og Vestjylland

	5,0-7,4 ha	7,5-9,9 ha	10,0-14,9 ha	15,0-19,9 ha
1945/46-49/50 ..	2,2	2,7	5,1	5,2
1950/51-54/55 ..	4,4	6,6	7,1	7,6
1955/56-59/60 ..	1,5	3,0	4,7	4,3
1960/61-64/65 ..	2,9	4,4	4,6	4,0

Selvom der er mange tilsyneladende tilfældige udslag, hvilket dog ikke er tilfældet, fordi bestemte priser, som f. eks. for fjerkræ og æg har størst betydning for de mindste brug, ligesom kartoffelpriserne har stor betydning for de midt- og vestjydske brug, er hovedtendensen stigende forrentningsprocent med tiltagende ejendomsstørrelse og for de mindste brug for Øerne og Østjylland den afgjort stærkeste tilbagegang i de to sidste perioder. Det er uden tvivl vanskeligt at mekanisere og rationalisere i de mindste brug, og hertil kommer at indtjening udenfor bedriften, der i årene tilbage kun har haft ganske underordnet betydning

for de undersøgte brug, de sidste år er steget en del, især for de mindste brug. For samtlige brug med under 10 ha har dette beløb de allersæneste år andraget godt 2000 kr. pr. ejendom, og uden tvivl væsentlig mere for de allermindste brug, hvilket næppe kan undgå at påvirke landbrugsbedriften i ugunstig retning.

Familiens opnåede arbejdsfortjeneste.

Den følgende tabel 3 viser familiens opnåede arbejdsfortjeneste i kr. pr. ejendom. Den fremkommer ved til nettoudbyttet af den gældfri ejendom at tillægge det beregnede vederlag til ulønnede familiemedlemmer for arbejde og ledelse af bedriften og fradrage renten af den samlede landbrugskapital. Arbejdsfortjenesten er altså afhængig af bedriftens økonomi, lønningernes højde, hvor meget familien selv deltager i arbejdet og driftsledelsen samt i den beregnede rentes højde uden hensyn til, om landmanden ejer hele kapitalen eller det meste er gæld. Hidtil er der regnet med 5 % rente af den investerede kapital, men 6 % fra 1965/66. Det må siges at være et endog meget moderat rentekrav.

Den opnåede arbejdsfortjeneste tjener til dækning af personlige skatter, privat forbrug, afdrag på gæld og investeringer. Ejeren har dog også den beregnede rente af sin egen kapital til at dække disse formål. Tallene er beregnet pr. ejendom fra 1938/39 og fremefter. Det er nemlig indtægten af den samlede ejendom, der har afgørende betydning for brugerens økonomi. Det vil bemærkes, at svingningerne i arbejdsfortjenesten er langt større for de store gårde end for de mindre brug. Dette skyldes, at arbejdsvederlaget til familien er den aldeles dominerende faktor i arbejdsfortjenesten for de mindre brug, hvorefter dennes betydning aftager med stigende ejendomsstørrelse, og kapitalrenten eller nettoudbyttet bliver mere dominerende, og netop dette er meget stærkt svingende fra år til år.

Iøvrigt er svingningerne naturligvis stærkt påvirket af bruttoudbyttets sammensætning i de enkelte brugsstørrelser og priserne for de enkelte produkter. For de store gårdes vedkommende bevirker således de lave kornpriser i slutningen af 30'erne, at arbejdsfortjenesten endog bliver negativ, og det samme er årsagen til den stærke nedgang i 1953/54. Den meget lille kornhøst i 1947 medfører også en lille arbejdsfortjeneste i de større brug. For de mindre brugs vedkommende kan det konsta-

*Tabel 3. Familiens opnåede arbejdsfortjeneste
Kr. pr. ejendom*

	Under 10 ha	10—20 ha	20—30 ha	30—50 ha	50—100 ha	100 ha og derover
1938—39	1527	1899	1990	2187	1540	÷662
1939—40	1672	2131	2641	3090	3723	11824
1940—41	2534	3856	5446	7871	10561	27774
1941—42	2291	3185	4042	5338	8083	16889
1942—43	2894	3950	5233	7551	10358	27204
1943—44	3911	6159	8067	10351	15566	30993
1944—45	3853	5960	8179	10012	13743	23649
1945—46	3338	4819	5227	6367	8511	11321
1946—47	3965	5284	6370	7636	9047	9348
1947—48	4099	5145	6492	6825	7477	7152
1948—49	5225	6847	9344	10915	12988	36051
1949—50	6278	8610	11093	14516	19193	52220
1950—51	6392	9045	12470	15761	20931	50296
1951—52	6808	10064	13583	17147	23970	50830
1952—53	7670	10281	13067	16487	24129	46115
1953—54	7484	10257	12176	15409	19983	28840
1954—55	6815	8979	10356	12211	14006	19634
1955—56	7047	9942	12583	14857	19043	34988
1956—57	7175	9219	12006	13373	17673	32231
1957—58	6902	9099	11773	14372	15121	16870
1958—59	7958	10718	13353	15290	18555	13403
1959—60	7078	9500	12283	13760	17428	30272
1960—61	8924	10828	14136	12819	14376	11905
1961—62	8183	10253	11117	11304	10698	÷3550
1962—63	10435	13370	15649	16985	19525	29893
1963—64	14373	19815	23945	25973	33138	50533
1964—65	14005	19721	23865	25988	36404	61308
1965—66	12403	17459	20474	21151	26805	36451

teres, at især priserne på æg og flæsk samt kraftfoderpriserne påvirker arbejdsfortjenesten i meget betydelig grad.

Arbejdsfortjenestens karakter og variationer fører frem til den slutning, at de store gårde i forholdsvis langt højere grad stiller krav til kapital, ikke blot til anskaffelse af ejendommen, men også til imødegåelse af de store årlige udslag i driftsresultatet, end for de mindre brugs vedkommende, hvor familiens arbejdsindsats og eget forbrug er mere dominerende faktorer.

I et følgende afsnit skal gøres nærmere rede for arbejdsfortjenestens anvendelse til de forskellige omkostninger, der følger med opretholdelse af bedriften og det øvrige forbrug.

Landbrugsordninger.

Det skal understreges, at i alle de anførte tal for landbrugets økonomi i de senere år indgår alle de beløb, som i kraft af gældende landbrugsordninger tilflyder landbruget, hvad enten de udbetales til de enkelte landmænd eller tilgår hele landbruget som samlede beløb, det være sig beløb til eksportfremmende eller rationaliseringsfremmende foranstaltninger. Hjemmemarkedsordningen kommer landmændene til gode gennem de udbetalte produktpriser og solgte mængder. Kornordningens formål er at hindre, at de som følge af subsidier meget lave priser på verdensmarkedet undergraver vore egne kornpriser. Beløb, der indkommer gennem importafgifter på korn og i de allersidste år et direkte statstilskud til kornfonden, uddeles dels til æg- og fjerkræproducenter og dels til de kornkøbende mindre brug.

Det er naturligvis ikke muligt for den del af disse beløb, der samlet tilgår landbruget, at gøre rede for hvorledes de påvirker det enkelte brugs økonomi. De beløb, der direkte tilgår landmændene, nemlig ejendoms- tilskud, ko- og mælketilskud, billiggørelse af kunstgødning samt skattelettelse, er der gjort nærmere rede for i Bureauets beretninger, og nedenstående oversigt viser de samlede beløb i gennemsnit pr. år fordelt på de enkelte brugsstørrelser.

Tilgæede beløb fra Rationaliseringsfonden – kr. pr. ha, gns. af 1961/62–1965/66

	Under 10 ha	10–20 ha	20–30 ha	30–50 ha	50–100 ha	100 ha og der- over	Alle brug
1) Nettoudbytte incl. de modtagne beløb	283	308	279	243	274	268	276
Modtagne beløb fra rationaliseringsfond	191	117	81	71	66	58	100
2) Nettoudbytte ÷ de modtagne beløb	92	191	198	172	208	210	176
Forrentningsprocent (investeret kapital)	1)	3,1	4,3	4,2	4,0	5,0	5,2
do.	2)	1,0	2,7	3,0	2,8	3,8	4,1

Uden de medtagne beløb fra rationaliseringsfonden ville nettoudbyttet i gennemsnit af perioden 1961/62 – 65/66 kun have udgjort 176 kr. pr. ha og forrentningsprocenten 2,6. Beløbene for ejendomstilskud og kotilskud fordeles således, at beløbene bliver størst for de mindre brug, der uden dette ville have været endnu vanskeligere stillet. På den anden side kommer kornordningen, der sikrer mod de lave priser på verdensmarkedet, de større brug med det store kornsalg mest til gode.

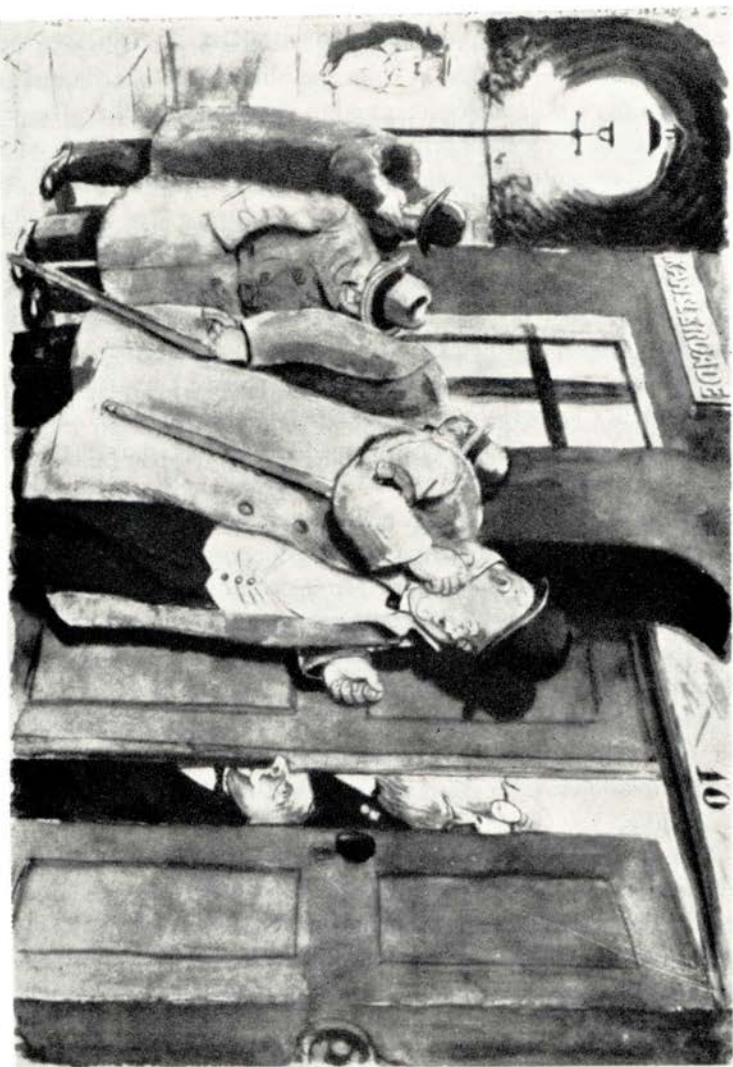
Landmandens samlede økonomi.

Siden 1922/23 har Bureauet ved siden af opgørelsen af landbrugets driftsøkonomiske resultat også udarbejdet oversigter over bedrifternes samlede pengeomsætning og forskydninger i formueforholdet. Disse beregninger har gennem en lang årrække været så detaljerede, at det har været muligt at beregne den samlede økonomi for både landbruget og de øvrige led af et landbohem, medens de for landbruget almindelig anvendte resultatstørrelser kun kan belyse den rent driftsøkonomiske stilling, men ikke vise landmandens samlede økonomi.

Det for landbrugsbedriften beregnede resultat kan imidlertid sammenkædes med oplysninger fra pengeomsætning og formueforhold, således at det faktisk er muligt at udarbejde en »Tabs- og vindingskonto« for den samlede økonomi. En sådan oversigt har været offentliggjort i Bureauets beretninger de sidste 20 år. For at få svingningerne med gennem en længere årrække, hvor kriser og bedre tider stedse har skiftet, og kravet til investeringer stedse har været stigende og kravet betydelig kapitalindsats, er disse beregninger i tabel 4 ført tilbage til midten af 20'erne.

Som forklaring til tabellen skal anføres, at beløbet »Indtægt af gældfri ejendom« er summen af nettoudbyttet og det beregnede vederlag til familien for arbejde i bedriften og driftsledelsen, altså det beløb, der bliver tilovers til betaling af renter, personlige skatter, familiens ophold, opretholdelse og forbedring af bedriften samt til opsparing eller afdrag på gæld.

Beløbet for arbejde uden for bedriften, andre erhverv, honorarer o. lign. er nettobeløb, idet omkostninger, der knytter sig hertil, er fra-draget, dette gælder f. eks. kørsel. For de store gårde falder indtægten af andre erhverv først og fremmest på større skovarealer. For de mindre

Kanslergadeforliget i januar 1933. Stauning og Zahle ses i dørsprækken. Venstres ordfører Krag anfører gæsterne, mens den konservative Christmas Møller ses som tilskuer i baggrunden. Tegning af Jensenius i Blæksprutten 1933.

brug drejer denne indtægt sig hovedsagelig om arbejde udenfor bedriften. Tidligere har kørsel været en hyppig forekommende indtægt i disse brug. Det er dog først de allerseneste år, at beskæftigelsen uden for bedriften har fået nævneværdig betydning, men man har også fra Bureauets side lagt vægt på at få regnskaber fra bedrifter, hvor driftsformen ikke var påvirket af, at brugeren havde anden beskæftigelse.

For renternes vedkommende er kun anført nettobeløbet, idet eventuelle renteindtægter er fradraget renteudgifterne.

Tabel 4. Landmandens samlede økonomi – kr. pr. ha
Indtægter, udgifter og investeringer

	Indtægt af gældfri ejendom	Indtægt ved arb. udenf. bedriften og andre erhverv	I alt	Udgifter Renter netto	Pers. onlige skatter	Disponibel indtægt	Familiens forbrug	Opsparing	Større nyanskaff. Bygn. og inventar	Netto- investering	Formue- forskydning
1925-26	209	17	226	53	20	153	199	÷46	40	15	÷61
1926-27	195	25	220	57	21	142	193	÷51	24	15	÷66
1927-28	192	22	214	60	12	142	192	÷50	19	1	÷51
1928-29	295	19	314	61	10	243	217	26	19	20	6
1929-30	273	15	288	63	10	215	206	9	18	11	÷2
1930-31	157	21	178	65	14	99	115	÷16	34	33	÷49
1931-32	119	23	142	66	14	62	123	÷61	11	÷17	÷44
1932-33	180	13	193	65	8	120	150	÷30	3	÷31	1
1933-34	183	14	197	59	6	132	136	÷4	6	÷19	15
1934-35	192	11	203	56	10	137	141	÷4	11	4	÷8
1935-36	212	11	223	58	11	154	136	18	12	14	4
1936-37	185	12	197	59	12	126	138	÷12	16	4	÷16
1937-38	241	18	259	63	14	182	183	÷1	12	÷2	1
1938-39	246	13	259	60	12	187	166	21	19	18	3
1939-40	277	14	291	65	16	210	184	26	29	16	10
1940-41	416	16	432	67	19	346	278	68	31	÷51	119
1941-42	346	22	368	62	23	283	262	21	55	÷31	52
1942-43	407	24	431	60	42	329	263	66	42	62	4
1943-44	509	23	532	62	42	428	273	155	42	13	142
1944-45	498	35	523	62	47	414	307	107	41	÷17	124
1945-46	413	25	438	56	62	320	325	÷5	31	÷16	11
1946-47	444	24	468	51	69	348	393	÷45	55	÷20	÷25
1947-48	441	17	458	57	52	349	431	÷82	65	÷44	÷38
1948-49	572	18	590	56	51	483	396	87	89	110	÷23

Tabel 4 fortsat. Landmandens samlede økonomi – kr. pr. ha

Indtægter, udgifter og investeringer

	Indtægt af gældfri ejendom	Indtægt ved arb. udenf. bedriften og andre erhverv	I alt	Udgifter Renter netto	Personlige skatter	Disponibel indtægt	Familiens forbrug	Opsparing	Storre- nyanskaff. Bygn. og inventar	Netto- investering	Formue- forskydning
1949-50	682	15	697	64	54	579	432	147	130	129	18
1950-51	720	17	737	66	75	596	498	98	178	94	4
1951-52	782	22	804	72	103	629	499	130	205	123	7
1952-53	811	17	828	76	128	624	500	124	199	138	÷14
1953-54	785	20	805	78	140	587	557	30	183	75	÷45
1954-55	708	18	726	88	140	498	550	÷52	158	33	÷85
1955-56	784	22	806	93	130	583	557	26	156	47	÷21
1956-57	763	24	787	98	109	580	561	19	188	75	÷56
1957-58	754	27	781	104	126	551	533	18	139	12	6
1958-59	831	27	858	114	133	611	585	26	191	110	÷84
1959-60	807	29	836	126	134	576	620	÷44	261	101	÷145
1960-61	883	37	920	143	132	645	615	30	332	238	÷208
1961-62	811	43	854	173	142	539	621	÷82	299	89	÷171
1962-63	1020	51	1071	199	144	728	681	47	307	108	÷61
1963-64	1375	57	1432	199	134	1099	745	354	410	380	÷26
1964-65	1392	73	1465	216	153	1096	841	255	502	387	÷132
1965-66	1328	90	1418	294	212	912	775	137	447	268	÷131

Hvad investeringerne angår er anført to beløb, nemlig nyanskaffelser af bygninger og inventar. Tages hensyn til samtlige afskrivninger og korrigeres for eventuelle ændringer i besætningsstørrelse og forråd fremkommer den egentlige nettoinvestering – altså virkelige udvidelser og forbedringer. Bygninger og inventar er i denne henseende de afgørende beløb. Er nyanskaffelserne mindre end de nødvendige afskrivninger, er driftsapparatet forringet, hvilket har været tilfældet i de fleste år med et dårligt driftsresultat frem til 1948, hvorefter der er investeret betydelige beløb hvert år, selvom man har måttet låne dertil. Endvidere er vist opsparing eller tab i den løbende bedrift, der sammen med nettoinvesteringerne er afgørende for de anførte formueforskydninger.

Ved gennemsyn af tallene må det naturligvis tages i betragtning, at der i denne periode har fundet en kraftig prisudvikling sted på grund

af ændringer i kronens værdi og den stærke inflation, der har kendetegnet de senere år. Dette har medført en meget betydelig prisstigning for landbrugets aktiver, hvoraf først og fremmest jord og bygninger anses som værdifaste. Fra slutningen af 20'erne er handelsværdien for de undersøgte ejendomme således steget fra 3200 kr. pr. ha til næsten det firedobbelte ved slutningen af den her behandlede periode. Den samlede nettoformue har derfor alligevel været stigende, selvom over halvdelen af de undersøgte år udviser formueformindskelse i den løbende drift.

Prisudviklingen kan iøvrigt belyses ved at anføre, at efter det foreliggende officielle detailpristal var dette, når 1914 sættes = 100, steget til 236 i årene lige efter den første verdenskrig. Det faldt derefter til 160 i begyndelsen af 20'erne for derefter at stige til 300 lige efter anden verdenskrig, og ved periodens slutning i 1966 er det nået op på ikke mindre end 622.

De først anførte år 1925/26 og 1927/28 er mærket af den kraftige kronestigning, der bevirkede et betydeligt tab af den løbende drift. Man søgte dog at holde driften intakt, men dette skete på grundlag af en betydelig gældsstiftelse eller forbrug af eventuelle reserver. Under den hårde krise i begyndelsen af 30'erne måtte man lade produktionsapparatet forfalde og endda stifte gæld. Denne forfærdelige krise, hvorom den kendte engelske økonom Michael Tracy skriver, »at den i væsentlig grad kunne være undgået, hvis der i stedet for en bitter økonomisk kamp mellem landene var skabt forståelse for et virkeligt samarbejde om de økonomiske problemer.«

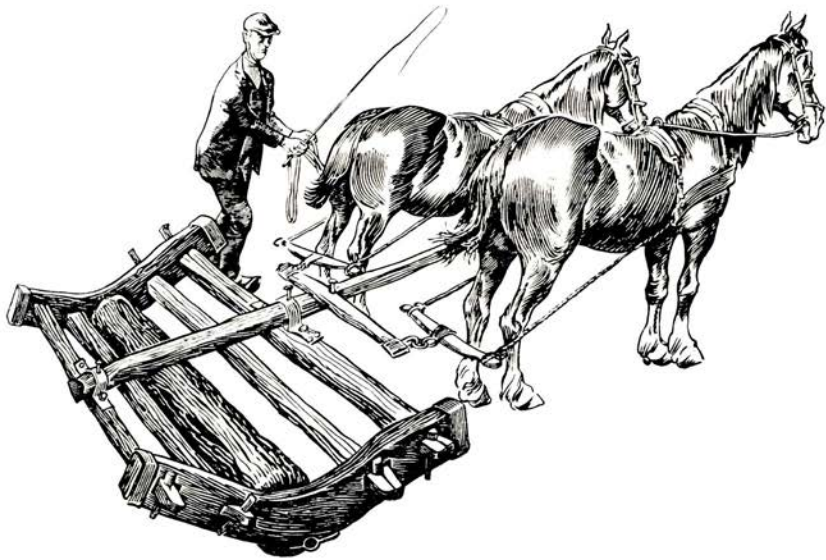
De følgende år viser noget gunstigere forhold, men det ses, at nyan-skaffelserne er så små, at man simpelthen har slidt på produktionsapparatet. De første år efter den anden verdenskrig er vel de ringeste år, dansk landbrug har oplevet med fortsat lave produktpriser og stigende omkostninger. Nettoinvesteringerne er derfor trods den nu begyndende følelige mangel på arbejdskraft negative.

Med de højere produktpriser i 1948 bedres økonomien, og mekaniseringen eller vel rettere traktoriseringen tager fart. Men her må det ikke glemmes, at U.S.A.'s storslåede hjælp til europæisk landbrug for at nå frem til et rationaliseret landbrug og samarbejde landene imellem var mere betydende end man sædvanlig tænker over. Gennem den så-

kaldte Marshallhjælp fremskaffedes kapital på meget gunstige betingelser, der kom både forskning og det praktiske arbejde til gode.

Mekaniseringen fremskyndedes, det forsømte kunne oprettes, og der var muligheder for en forstærket import af kunstgødning og foderstoffer, så produktiviteten i mark og stald kunne øges betydeligt.

De sidste år af perioden tegner sit eget billede. Inflationen har øget omsætningstallene meget betydeligt, men desværre har de senere år, som tidligere påvist, samtidig medført en kraftig stigning i omkostningsniveauet. Hertil kommer, at antallet af medhjælpere er formindsket meget drastisk. En udvidet mekanisering har været en nødvendighed, og fremkomsten af nye virkelige arbejdsbesparende maskiner har muliggjort dette. Men alt dette har medført en kraftig stigning i gælden, og med en rentebyrde, der nu nærmer sig 300 kr. pr. ha, forekommer stillingen ved den her behandlede 50 års periodes slutning meget betænkelig på baggrund af usikkerheden omkring de fremtidige afsætningsmuligheder for dansk landbrug, specielt udsigten til en reduktion af produktionen.

IV. Økonomien i enkelte driftsgrene og driftsformer

Ud over en redegørelse for den generelle økonomi i landbruget, har Bureauet tillige gennemført adskillige specielle undersøgelser og analyser på grundlag af regnskabsresultaterne for derigennem at belyse årsagerne til variationen i driftsresultatet fra ejendom til ejendom.

I dette arbejde har behandlingen af udvidede landbrugsregnskaber i hele Bureauets 50-årige periode haft en fremtrædende plads, idet disse regnskabsoplysninger om den mængdemæssige omsætning har været et værdifuldt hjælpemiddel i analysearbejdet. I hele arbejdsperioden har Bureauet forsøgt at analysere såvel indtægterne som omkostningerne ved de enkelte driftsgrene, og herunder er det også forsøgt at redegøre for de enkelte grenes andel af det samlede landbrugs generelle eller faste omkostninger. Dette princip har været bibeholdt alle år, men herudover er beretningerne tid efter anden suppleret med undersøgelser og analyser, hvor nyere teorier og metoder er taget i anvendelse. I det følgende skal anføres enkelte resultater af de analyser, der er gennemført på dette område.

Enkelte driftsgrenes økonomi

Til belysning af og eksempel på udviklingen i økonomien og effektiviteten indenfor de enkelte driftsgrene er vist resultaterne fra kornmark, kvæghold og svinehold.

For kornmarkens vedkommende er det bemærkelsesværdigt at iagttaget den allerede tidligere omtalte stigning i høstudbyttet, der i de udvidede regnskaber stiger fra 20,9 hkg pr. ha som gennemsnit i 1917/18–1921/22 til 38,3 hkg i 1962/63–1966/67. Denne omtrentlige fordobling af høstudbyttet kommer også til udtryk i afgrødeværdien pr. ha, der bortset fra 30'erne har været jævnt stigende. De samlede omkostninger er imidlertid steget stærkere, idet disse fra første til sidste 5-årsperiode er steget med 212 pct. mod 161 pct. for afgrødeværdien.

Kornmarkens økonomi, kr. pr. ha.

	1917/18—21/22	1922/23—26/27	1927/28—31/32	1932/33—36/37	1937/38—41/42	1942/43—46/47	1947/48—51/52	1952/53—56/57	1958/59—61/62	1962/63—66/67
Hkg kærne pr. ha	20.9	25.7	28.8	29.8	30.8	33.5	32.8	35.9	35.5	38.3
Afgrødeværdi	709	622	427	389	626	998	1454	1724	1577	1848
Omkostninger:										
Udsæd	56	48	31	25	41	67	93	116	107	119
Gødning	109	119	86	65	82	99	140	201	245	307
Legemligt arb.	106	88	65	58	86	169	209	263	250	245
Andre omkostn.	345	350	280	245	323	488	656	845	948	1250
Ialt	616	605	462	393	532	823	1098	1425	1550	1921
Nettooverskud	93	17	÷35	÷4	94	174	356	299	27	÷73
Arbejdsdage pr. ha	27	23	21	19	19	17	13	12	9	5
Afgrødeværdi										
÷ direkte udgifter ¹⁾	544	433	292	285	482	789	1175	1352	1174	1365
÷ specielle » ²⁾	263	198	122	136	270	428	694	763	592	657

¹⁾ Udsæd, gødning, tørring, rensning m. v.

²⁾ ¹⁾ + arbejde, trækraft og inventar.

Tallene viser, at beløbet til »andre omkostninger«, der hovedsagelig består af faste omkostninger, er blevet omtrent 4 gange større, medens udgifterne til udsæd, gødning og arbejde kun er blevet omkring dobbelt så store. For arbejdsudgifternes vedkommende er den udvidede mekanisering naturligvis medvirkende til, at arbejdsforbruget har kunnet formindskes til mindre end en trediedel af gennemsnittet for den først anførte periode.

Nettooverskudet pr. ha har været stærkt svingende gennem årene, men højst i tyverne samt i fyrererne og halvtredserne, og i den sidstnævnte periode har dette medført, at der i flere og flere brug lægges vægt på en ensidig korndyrkning.

Den ydelsesmæssige forbedring for kvægholdet andrager for mælkeproduktionen 1818 kg mælk pr. ko, idet gennemsnittet for 1917/18–21/22 udgjorde 2637 kg mælk, medens gennemsnittet for 1962/63–66/67 har været 4455 kg mælk pr. ko. Foderforbruget er naturligvis

steget samtidig, idet forbruget af kraftfoder og mælk er steget fra 520 f.e. pr. storkreatur til 1113 f.e. Samtidig er anvendelsen af grovfoder udvidet fra 2016 f.e. til 2844 f.e. eller godt 40 pct. mere i den sidste femårsperiode end i den første. Kraftfoderforbruget er således forøget mest, idet dette er mere end fordoblet.

Kvægholdets økonomi pr. storkreatur.

	1917/18—21/22	1922/23—26/27	1927/28—31/32	1932/33—36/37	1937/38—41/42	1942/43—46/47	1947/48—51/52	1952/53—56/57	1957/58—61/62	1962/63—66/67
Kg mælk pr. ko	2637	3274	3566	3719	3349	3212	3657	3902	4190	4455
Foderforbrug, fe:										
Kraftfoder og mælk	520	875	929	823	727	562	745	870	1012	1113
Grovfoder	2016	2105	2282	2404	2497	2629	2745	2810	2899	2884
Ialt	2536	2980	3211	3227	3224	3191	3490	3680	3911	3997
Indtægt, kr.:										
Mælk	462	483	350	262	397	635	962	1119	1093	1386
Tilvækst og salg	174	112	68	48	109	180	234	335	465	589
Ialt	710	652	454	339	541	850	1237	1498	1618	2047
Omkostninger, kr. (excl. grovfoder)										
Kraftfoder og mælk	186	209	146	106	145	214	365	473	520	698
Pasning	85	84	65	58	79	139	195	246	285	412
Andre omkostn.	119	113	86	68	97	157	178	280	354	481
Ialt	390	406	297	232	321	510	738	999	1159	1591
Nettobetaling for grovfoder, øre pr. fe	15.9	11.7	6.9	4.5	8.8	1.3	17.3	17.8	15.9	15.8
Arbejdsdage pr. storkr.	21	21	20	19	17	14	12	11	10	9
Grovfoderareal	0.62	0.58	0.56	0.56	0.57	0.56	0.57	0.56	0.52	0.48
Kr. pr. ha grovfoder Indt. ÷ direkte udg. ¹⁾	647	555	386	279	506	879	1199	1374	1541	2047
Indt. ÷ specielle udg. ²⁾	259	202	86	13	149	283	361	306	268	267

1) Udgt. til foderindkøb, dyrlæge m. v. samt udsæd og godning til grovfoder.

Den samlede indtægtsstigning pr. storkreatur hidrører dels fra ovennævnte ydelsesfremgang, men også fra prisstigninger på såvel mælk som kreaturer, men iøvrigt har indtægten været faldende frem til perioden 1932/33–36/37 og derefter igen stigende. Selv om der også forekommer ændringer i omkostningerne, følges disse dog ikke med produktpriserne, idet disse bl. a. falder mindre under 30'ernes krise, end det var tilfældet med indtægterne. De sidstnævnte falder således til mindre end halvdelen, medens de samlede omkostninger kun går ned til omkring 60 pct. Den samme uheldige prisudvikling forekommer efter landbrugskrisen, idet salgsindtægten pr. storkreatur ganske vist stiger til det seksdobbelte, medens de samlede omkostninger stiger fra 232 kr. til 1591 kr. eller mere end indtægterne. For de enkelte omkostningsposter er det pasningsudgifterne, der er steget mest, idet det har været vanskeligt at rationalisere arbejdet i samme omfang, som f. eks. kornmarkens arbejde. Omregnes arbejdsudgifterne til arbejdsdage, er arbejdsforbruget faldet fra 21 dage pr. storkreatur til 9 dage, således at forbruget i den sidst anførte 5-års periode udgør mindre end halvdelen af arbejdsind-

satsen pr. storkreatur i den første periode. Udtrykkes økonomien ved kvægholdet som nettobetaling for grovfoderet, viser oversigten, at det bedste resultat på 17,8 øre pr. f.e. grovfoder er opnået i midten af halvtredserne, medens det dårligste resultat på 4,5 øre pr. f.e. er opnået i midten af trediverne. Ingen af perioderne har givet dækning for de samlede omkostninger ved grovfoderdyrkingen.

Betragtes mælkeproduktionen i forhold til foderforbruget, synes der at være en svag stigning i fodereffektiviteten gennem årene, og selv om der ved analysen heraf må tages hensyn til såvel tilvækst som mælkeproduktion, ændrer dette ikke på forholdet. Det er dog mere iøjnefaldende, at de grovfoderarealer, der anvendes til dyrkingen af foderet i den halvtredsårige periode, er faldet fra 0,62 ha til 0,48 ha pr. storkreatur. Denne ændring falder navnlig på en ændring i græsarealerne, der fra periodens begyndelse til slutningen er reduceret fra 0,43 til 0,33 ha pr. storkreatur. Det er dog navnlig de sidste 10 år, at denne ændring har gjort sig gældende, og den skyldes i det væsentlige forbedringer af høstudbytte og mere udbredt anvendelse af græsafgrøder til ensilering. Disse forbedringer har i de sidste 5 år også influeret på roearealet pr. storkreatur, idet dette har været faldende. Herved er der mellem de to sidstnævnte 5-års perioder sket en ændring i fodersammensætningen, således at roefoderet er formindsket, medens den andel af foderet, der hidrører fra græsmarken, er forøget.

De fodringsmæssige og arealmæssige ændringer har for kvægholdet bevirket en stigning i det beløb, der bliver tilovers fra 1 ha grovfoder, når de direkte udgifter til kraftfoder, dyrlæge samt udsæd og godning til roe- og græsmark er afholdt. Siden trediverne, hvor der trods alt var 279 kr. pr. ha til rest, når disse udgifter var afholdt, er dette beløb steget til 2047 kr. som gennemsnit for perioden 1962/63-66/67. Relativt er denne forskel dog endnu større, hvis der også toges hensyn til den forbedrede arbejds effektivitet ved at fraregne arbejds- og inventaromkostningerne. Som tallene viser, var der også i trediverne dækning for disse omkostninger, men de 13 kr. pr. ha, der var tilovers, kunne ingenlunde dække de faste omkostninger. Dette resultat er dog ændret til 267 kr. pr. ha i den sidstnævnte 5-årsperiode.

I svineholdet har udviklingen ifølge de udvidede regnskaber været endnu mere bemærkelsesværdig. Først og fremmest er produktionen som

Svinestien i Danmark skal lægges om.
Der bliver færre grise, men de bliver
fædere og større.

Nu er det moderne!

omtalt andet steds udvidet stærkt, men desuden er der i denne driftsgren sket meget store ændringer i foderudnyttelsen. Materialet viser således, at foderforbruget pr. produceret 90 kg levende vægt er faldet fra 527 f.e. til 372 f.e., hvilket svarer til henholdsvis 5,8 og 4,1 f.e. pr. kg tilvækst. Prismæssig har prisen pr. produceret svin i 1962/63-66/67 været godt 3 gange større end midt i 30'erne.

Svineholdets økonomi pr. produceret svin i 90 kg levende vægt

	1917/18—21/22	1922/23—26/27	1927/28—31/32	1932/33—36/37	1937/38—41/42	1942/43—46/47	1947/48—51/52	1952/53—56/57	1957/58—61/62	1962/63—66/67
Foderforbrug, fe	527	466	461	459	473	472	444	418	394	372
Salgsindtægt, kr.	214	139	82	90	130	194	277	281	260	295
Omkostninger, kr.										
Foder	160	103	64	55	90	142	184	201	187	200
Pasning	13	7	5	5	8	15	19	19	23	27
Andre omk.	29	16	10	10	16	25	28	30	27	46
Ialt	202	126	79	70	114	182	231	250	237	273
Nettooverskud, kr.	12	13	3	20	16	12	46	31	23	22
Antal produc. svin										
pr. ha korn	5.8	7.3	8.1	8.8	9.1	10.0	10.4	11.7	12.1	13.8
Arbejdsdage pr. produc. svin	3.3	1.9	1.5	1.7	1.9	1.5	1.2	0.9	0.8	0.6
pr. ha hjemmeavlet korn:										
Indtægter										
÷ direkte udgifter ¹⁾ .	846	664	422	575	819	1269	2101	2206	2045	2552
÷ specielle udgifter ²⁾ .	461	356	187	364	516	728	1391	1360	1173	1430

¹⁾ Foder excl. korn, dyrlæge m. v. samt udsæd og gødning til kornmark.

²⁾ ¹⁾ + arbejds løn, trækraft og inventar.

For den arbejdsmæssige indsats viser regnskaberne desuden en udvikling svarende til kornmarkens, idet arbejdsforbruget fra første til sidste periode er faldet fra godt 3 dages arbejde pr. produceret svin til 0,6 dage, eller en reduktion til ca. en femtedel. Foderudnyttelsen og arbejdsforbruget, der bevirker de væsentligste omkostningerne ved

svineproduktionen er derfor trods prisstigninger begrænset til en stigning over hele perioden på godt 30 pct. Nettooverskudet udviser imidlertid ret store udsving med ca. 3 kr. pr. gris sidst i 20'erne og først i 30'erne, og 46 kr. omkring 1950.

Den samlede virkning af et mindre foderforbrug pr. kg tilvækst og fordobling af kornmarkens hostudbytte medfører en væsentlig forbedring af det hjemmeavlede korns anvendelse i eget svinehold. Oversigten viser derfor også en stigning i indtægter minus direkte udgifter fra 422 kr. pr. ha i perioden 1927/28–31/32 til 2552 kr. pr. ha korn med svin i den sidst anførte femårs periode. Medregnes omkostninger til arbejde og inventar er den relative stigning endnu større som følge af den forbedrede arbejds effektivitet i korndyrkning og svinehold.

De enkelte driftsgrenes indbyrdes konkurrenceforhold overfor hinanden er vist i den følgende oversigt, hvor restbeløbet til dækning af de faste omkostninger er omregnet til forholdstal, så disse kan vurderes i forhold til kornmarken, hvor forholdstallet er sat lig 100.

De enkelte driftsgrenes økonomi, forholdstal for kr. pr. ha.

	1917/18—21/22	1922/23—26/27	1927/28—31/32	1932/33—36/37	1937/38—41/42	1942/43—46/47	1947/48—51/52	1952/53—56/57	1957/58—61/62	1962/63—66/67
Indtægter ÷ direkte udgifter ¹⁾ :										
Kornmark	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Grovf.mark m. kvæg	119	124	132	98	105	112	102	102	131	150
Kornmark m. svin ..	156	153	146	202	170	161	179	165	174	187
Indtægter ÷ specielle udgifter ²⁾ :										
Kornmark	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Grovf.mark m. kvæg	99	102	70	9	55	66	52	40	45	41
Kornmark m. svin ..	175	180	153	268	213	142	200	177	178	218

1) Indkøbt foder, dyrlæge m.v. samt udsæd, godning, tørring m.v.

2) 1) + arbejds løn, trækraft og inventar.

I øverste halvdel af oversigten er vist forholdet mellem driftsgrenenes bidrag til de faste omkostninger, når arbejds- og inventaromkostninger ikke medregnes, og resultatet svarer således til vurderingen i et familiebrug. Tallene viser som helhed, at der for kvægholdet og grovfoderarealerne er opnået lige så gode resultater som for kornmarken. I de første 15 år og de sidste 10 er resultaterne for kvæget endog bedre end for korndyrkningen med salg for øje. Sættes det hjemmeavlede korns anvendelse til svin i forhold til kornsalg, er resultaterne betydeligt i svineholdets favør.

De omfattende forbedringer af fodrings- og arbejds effektiviteten, der som allerede omtalt har betydet mest for korn- og svineproduktionen, må imidlertid tages med i vurderingen for et ret stort antal ejendomme, navnlig når det som her drejer sig om en vurdering af så lang en periode. Den nederste halvdel af oversigten viser derfor forholdstallene for det beløb, der er tilbage til dækning af de resterende faste omkostninger, når arbejds- og inventaromkostninger medregnes til de direkte udgifter. I disse tal kommer kvægholdets »efterslæb« med hensyn til forbedring af arbejds effektiviteten tydeligt til udtryk, idet kvægholdet og grovfodermarken, bortset fra de to første femårsperioder, har ydet væsentlig mindre end korndyrkning til salg. Derimod er forbedringen af

arbejdseffektiviteten i svineholdet medvirkende til, at det hjemmeavlede korns anvendelse til svineholdet forbedres i forhold til kornsalget.

De opnåede resultater fra de udvidede regnskaber giver hermed også et udmærket billede af familiebrugenes fortsættelse af en driftsform, hvor kvægholdet er bevaret. Resultaterne viser desuden de driftsændringer, der er foretaget i noget større brug, og hvor en afskaffelse af kvægholdet sammen med en reduktion af arbejdsstyrken har kunnet føre til et bedre driftsresultat.

Enkelte driftsformers økonomi.

De ændrede økonomiske vilkår for de enkelte driftsgrene er også år efter år belyst gennem analyser af de enkelte driftsformers indflydelse på hele ejendommens driftsresultat. Da disse grupperinger er ændret i den omtalte 50-års periode, er det ikke muligt at anvende disse tal til en fuldstændig vurdering af driftsformens betydning for driftsresultatet, men i nedenstående oversigt er der for perioden 1932/33–1966/67 an-

ført forrentningsprocenten af bogført værdi for en række typiske driftsformer fra brug med 20–50 ha fra Øerne og Østjylland.

Forrentningsprocent af bogført landbrugskapital.

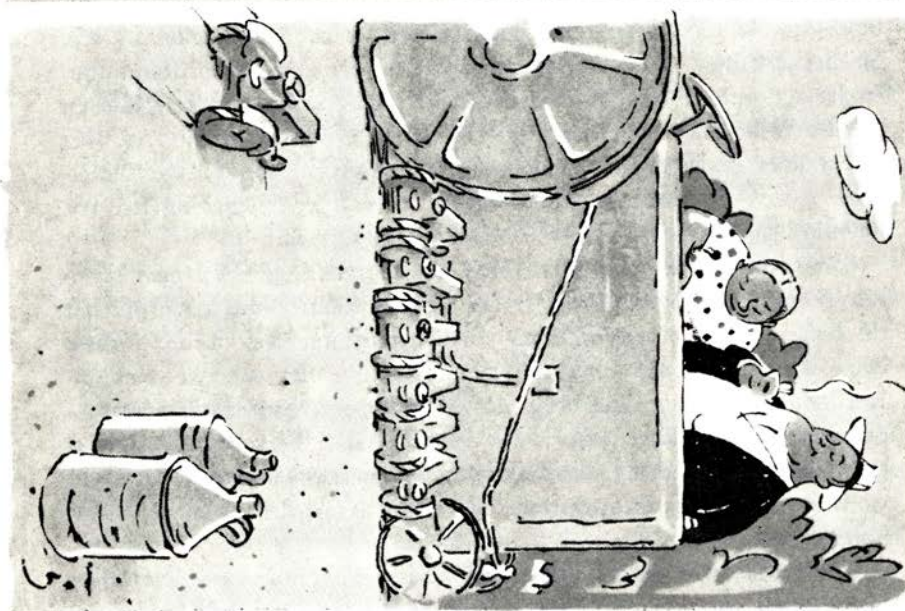
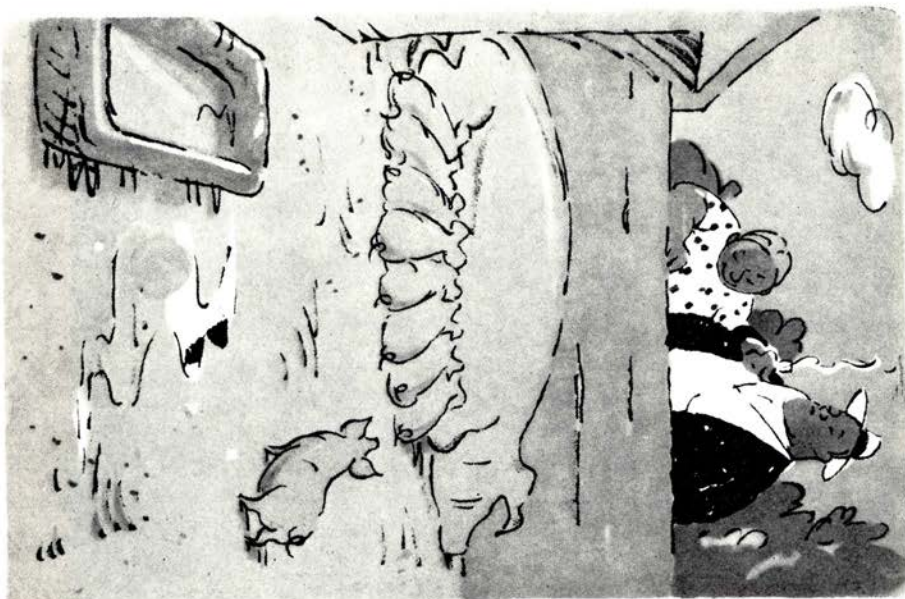
Ejendomme fra Øerne og Østjylland med 20–50 ha.

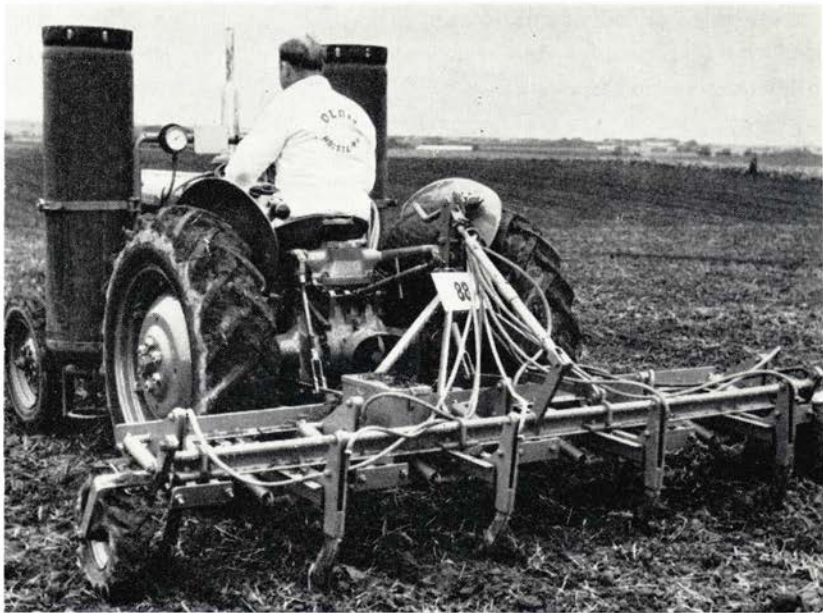
	Med salgsafgrøder		Uden salgsafgrøder		Kvægløse brug
	Sukkerroer	Frø	Stort kohold	Lille kohold	
1932/33–36/37	3.4	2.8	3.2	2.5	–
1937/38–41/42	7.3	6.7	5.7	5.0	–
1942/43–46/47	9.7	8.7	7.1	5.8	–
1947/48–51/52	9.6	9.0	8.3	5.8	–
1952/53–56/57	6.8	6.3	5.3	4.1	9.1
1957/58–61/62	2.5	3.3	2.9	1.7	3.1
1962/63–66/67	2.9	2.9	2.6	1.9	3.1

Oversigten bekræfter rigtigheden af de tidligere omtalte resultater for driftsgrenenes økonomi, idet det samlede driftsresultat for brugene uden salgsafgrøder men med varierende størrelse af kvæghold har givet det dårligste resultat af de 5 driftsformer. Ejendommene med et forholdsvis lille kohold har i alle perioder den laveste forrentning, og selv om brugene med et forholdsvis stort kohold har et bedre driftsresultat, er det dog mindre end for de driftsformer, hvor kreaturholdet spiller en mindre rolle, eller hvor der intet findes. I de brug, hvor der ud over kvægholdet findes arealer med særlige salgsafgrøder som f. eks. sukkerroer og frø, er resultatet bedre end i de rene kvægbrug, og her har navnlig brugene med sukkerroearealer klaret sig pænt.

Sammenlignes de to grupper med salgsafgrøder og kvæg med resultaterne fra de kvægløse brug, er det igen de sidstnævnte brug, der har de højeste forrentningsprocenter, hvilket hidrører fra, at der i disse brug ikke har været kvæghold til at forringe det samlede resultat. Derimod har de kvægløse brug, der også har haft en ret stor svinproduktion, kunnet drage nytte af de ret store og tidligere omtalte muligheder for en forbedring af arbejds effektiviteterne, således at dette har været medvirkende til, at driftsresultatet for denne driftsgren har været højest.

Oversigten over de enkelte driftsformers økonomiske resultat falder således godt sammen med analyserne af de enkelte driftsgrenes økonomi.

Sammenfatning

Omskiftelserne i landbrugets økonomi i det forløbne halve århundrede har haft til følge, at rentabiliteten ofte har varieret stærkt fra det ene år til det andet, men der har også været variationer i perioder strækkende sig over flere år. Perioder med gode og perioder med dårlige år har vekslet, som det fremgår af oversigten over landbrugets økonomiske resultat.

Den fremgangsperiode, som dansk landbrug var inde i omkring århundredskiftet og årene derefter, blev vel afbrudt af den første verdenskrigs fortrædeligheder, men den økonomiske fremgangslinie holdt sig næsten helt frem til midten af 20'erne kun afbrudt af et enkelt dårligt år, nemlig i 1921–22.

I almindelig omtale nævnes de dårlige år før 2. verdenskrig som 30'ernes kriseår, men i virkeligheden begyndte krisen allerede midt i 20'erne med en forrentning på under 2 pct. i årene fra 1925–26 til 1927–28, et treår, der ikke var meget bedre end treåret fra 1929–30 til 1932–33.

Som følge af indkomstudjævningen, der blev foretaget under 2. verdenskrig til fordel for de øvrige befolkningsgrupper, blev landbrugets indtjening væsentlig lavere fra 1939–45 end under 1. verdenskrig. Og i de første tre efterkrigsår var indtjeningsforholdene direkte utilfredsstillende som følge af det økonomisk-politiske handlingsforløb. Herefter fulgte en periode på omtrent en halv snes år med gode økonomiske vilkår for erhvervet, år som da også kendetegnedes ved en væsentlig fremgang i alle henseender.

For det sidste tiårs vedkommende af 50-årsperioden minder dette i flere henseender om 30'ernes kriseår, først og fremmest ved afsætningsvanskeligheder over landegrænserne for animalske landbrugsvarer.

I andre henseender er der dog stor forskel på den sidste tiårs periode og 30'ernes år. Det gælder således den almindelige økonomiske situation. Mens 30'ernes år ikke blot var dårlige for landbruget, men for hele det danske samfund som helhed, har landbruget i 60'ernes år stort set været ene om som befolkningsgruppe at skulle have indtjeningsmæssige vanskeligheder. Forskellen i vilkårene kan næsten læses af arbejdsløhestallene. I 30'ernes år var den gennemsnitlige ledighed på over 20 pct., mens den for 60'ernes år i gennemsnit kun har ligget på 3–4 pct.

Den samfundsøkonomiske situation er derfor en ganske anden i dag. De tendenser, der f. eks. gør sig gældende hvad afgang af arbejdskraft fra landbruget angår, er derfor præget af andre årsager end den teknisk-økonomiske udvikling.

På grund af eksportvanskelighederne er tilpasningsprocessen i medfør af den tekniske og økonomiske udvikling derfor særdeles vanskelig først og fremmest, fordi det ikke er muligt at tilpasse sig over produktionens størrelse på samme måde som i den store fremgangsperiode først i århundredet.

Hvad arbejdskraften angår, har udviklingen i løbet af de 50 år betydet, at familiearbejdskraften ved slutningen af perioden er dominerende i modsætning til, hvad der var tilfældet i begyndelsen af perioden. Familiebruget er blevet det dominerende, og der synes ikke foreløbig at være tendenser til, at denne tilstand vil ændres.

Hertil kommer, at den forholdsvis alsidige drift fortsat er rådende, selv om der i løbet af de 50 år er sket visse produktionsforenklinger i retning af, at småproduktionerne er blevet eller er under afvikling.

Men nogen egentlig produktionsdeling kan man ikke endnu tale om, såsom kvæglændbrug eller svinelændbrug. Fabriksideen har indtil denne dag ikke kunnet realiseres i landbrugsproduktionen, måske bortset fra i nogen grad for fjerkræholdets vedkommende.

Teknisk-økonomisk er de 50 år præget af den stærke vækst i høst-udbyttet og mekaniseringen af markbruget. Fordoblingen af høstudbyttet på Danmarks jord i løbet af 50 år på ca. det samme areal er en produktionsmæssig bedrift. Ligeså er det bemærkelsesværdigt, at det kun tog ca. 20 år at fuldbyrde afløsningen af hestekraft med traktor-trækraften.

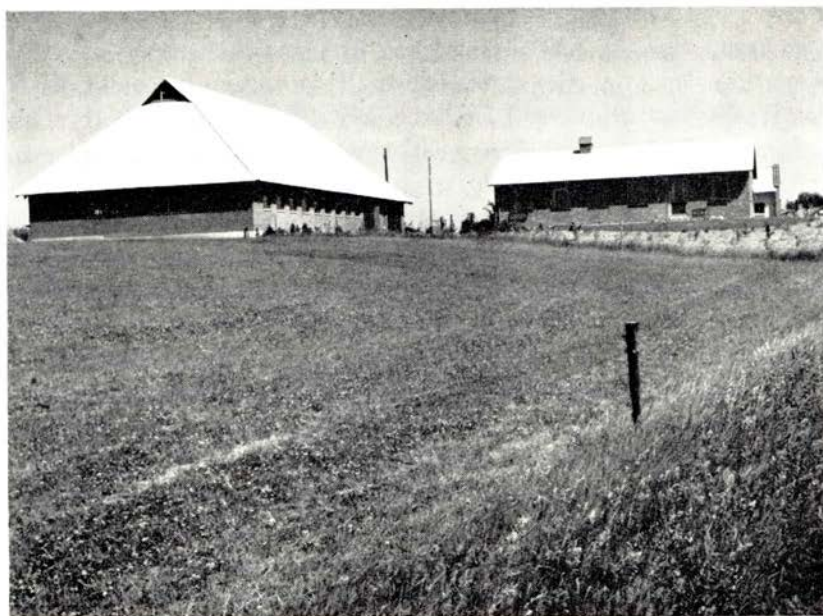
Den økonomiske-politiske målsætning har stedse gennem det halve århundrede været, at erhvervsstrukturen fik mulighed for at udvikle sig efter naturlige og konkurrencemæssige forhold, således at landet kunne deltage i den internationale arbejds- og produktionsdeling med størst mulig udbytte.

For de enkelte bedrifters vedkommende har målsætningen været selvstændighed og frihed til at producere. Det har i disse omskiftelige 50 år

med krige og kriser ikke været muligt at tilgodese den økonomisk-politiske målsætning i det ønskelige omfang, i flere perioder endda tværtimod. Og siden slutningen af 20'erne og frem til denne dag har landbruget måttet leve med ordninger af den ene eller den anden slags, og i større eller mindre grad alt efter situationens karakter. I perioder har ordningerne haft karakter af støtte til landbruget, mens ordningerne i andre perioder har haft til formål at overføre ressourcer fra landbruget til den øvrige befolkning.

Men uanset ordninger og restriktioner har den enkelte landmands dispositionsfrihed immervæk befundet sig i den frie økonomis rammer. Forudsætningen herfor har været et velført regnskab og økonomisk analyse, således at driftsresultatet kunne blive det bedst mulige.

I bestræbelserne på i videst muligt omfang at kunne realisere den frie økonomis målsætning under skiftende betingelser, har Det landøkonomiske Driftsbureau nu virket i et halvt århundrede og stået til rådighed og tjeneste for dansk landbrug og det danske samfund.

Bilag og tabeller

Opstilling af årsopgørelse for EDB opgjorte regnskaber

Kreds nr. Ejendoms nr. Statustidspunkt Regnskabsår

Status	Ved årets begyndelse		Ved årets slutning			
	mængde	beløb	beløb	mængde	beløb	beløb
<i>Aktiver:</i>						
Ejendomsværdi						
Jordværdi						
Forskelsværdi						
Inventar						
Besætning:						
Koer og kvier o. 2 år						
Ungkvæg 1-2 år						
Ungkvæg u. 1 år						
Fedekreaturer o. 1 år						
Fedekreaturer u. 1 år						
Avlssvin						
Fedesvin o. 50 kg						
Ungsvin 20-49 kg						
Pattegrise						
Høns						
Kyllinger						
Fjerkræ i øvrigt						
Andre husdyr						
Forråd: Korn til salg						
Indkøbt korn						
Oliekager m. v.						
Andre planteprod. (salg)						
Andre planteprod. (foder)						
Brændstof						
Landbrugsformue i alt						
Jordbeholdninger:						
Udsæd						
Kunstgødning						
Personbil						
Aktiver i øvrigt						
Bank, sparekasse, værdipapirer						
Tilgodehavender						
Kassebeholdning						
I alt aktiver						
<i>Passiver:</i>						
Prioritetsgæld						
Anden gæld						
Varegæld						
I alt gæld						
Nettoformue						

Specifikationer foretages på statusudskriften.

Landbrugets konto	Mængde	Debet	Kredit	Brutto-udbytte
Mælk Kvæg: Køb og salg: Køer og kvier o. 2 år Ung kreaturer 1-2 år Ung kreaturer u. 1 år Fedekreaturer o. 1 år Fedekreaturer u. 1 år Beholdningsforskydning: Fedekreaturer Besætning i øvrigt Svin: Køb og salg: Avlssvin Fedesvin Pattegrise Beholdningsforskydning: Avlssvin og pattegrise Andre svin Fjerkræ: Køb og salg: Høns Kyllinger Æg Fjerkræ i øvrigt Beholdningsforskydning Andre husdyr: Køb og salg Beholdningsforskydning Korn: Salg Beholdningsforskydning Frø Handelsroer Kartoffler: Beholdningsforskydning Olie- og spindplanter Frugt og grønsager Andre planteprod.: salg Salg Beholdningsforskydning Andre kilder Maskinstationsarbejde m. v. Landbrugsordninger Lejeværdi af bolig				
I alt				

Kreds nr. Ejendoms nr. Statustidspunkt Regnskabsår

Landbrugets konto (fortsat)	Mængde	Debet	Kredit	Drifts- omkostn.
<p style="text-align: right;">transport</p> <p>Afskrivning: Inventar Bygninger Grundforbedring Andel i personbil</p> <p style="text-align: right;">I alt</p>				
<p>Bruttooverskud (1)</p>				
<p>Familiens arbejdsvederlag (2) Familiens beregnede driftsledelse (3) Forrentningsudbytte (1 - 2 - 3)</p>				
<p>Beregnet rentekrav (4) Familiens arbejdsfortjeneste (1 - 4)</p>				

Landbrugets konto (fortsat)	Debet	Kredit
<hr/>		
<p><i>Husholdningskonto:</i> Husholdningsudgifter Egne produkter Naturalløn til landbrug Aftægtsydelse m. v. Privat husholdning</p>		
<hr/>		
Balance		
<hr/>		
<p><i>Bilens konto:</i> Bilens værdi Avance el. tab ved bilhandel Afskrivning landbrug Afskrivning, privat Driftsudgifter: heraf landbrug heraf privat</p>		
<hr/>		
Balance		
<hr/>		
<p><i>Privat forbrugskonto:</i> Private udgifter Husholdning Meroms af egne produkter Andel i: Lejeværdi af egen bolig Varme El og telefon Andet Privat bilkørsel Privat forbrug</p>		
<hr/>		
Balance		
<hr/>		

Kreds nr. Ejendoms nr. Statustidspunkt Regnskabsår

	Debet	Kredit
<i>Tab- og vindingskonto:</i>		
Bruttooverskud, landbrug		
Bruttooverskud, anden fast ejendom		
Lønindtægt		
Andre indtægter, herunder pension		
Renter		
Forpagtningsafgift		
Aftægtsydelse		
Lønmodtagerfradrag		
Personlige forsikringer		
Personlige skatter		
Henlagt til investeringsfonds		
Indkomst eller tab		
Balance		
<i>Formuekonto:</i>		
Nettoformue eller nettogæld ved årets begyndelse		
Forbedringer		
Afskrivning, bygninger		
Afskrivning, grundforbedringer		
Konjunkturændringer		
Børnetilskud		
Andet		
Privat forbrug		
Lønmodtagerfradrag		
Henlagt til investeringsfonds		
Årets indkomst		
Nettoformue eller nettogæld ved årets slutning		
Balance		

Tabel 5

Eksportens opdeling på industrivarer og landbrugsvarer m. v. (pct.)

	1921-30	1931	1938	1947	1950	1960	1967
Landbrugsvarer	82	79	75	63	68	53	40
Industrivarer	} 18	19	23	29	28	40	51
Andre varer		2	2	8	4	7	9
I alt	100	100	100	100	100	100	100

Eksportens opdeling på industrivarer og landbrugsvarer (mill. kr.)

	1963	1964	1965	1966	1967
Landbrugsvarer	6247	6619	6902	7169	6879
Industrivarer	5660	6508	7273	7751	8792
Andre varer	1040	1258	1527	1670	1586
I alt	12947	14385	15702	16590	17257

Specifikation af landbrugets import.

	1963	1964	1965	1966	1967
Korn og kornprodukter	279	430	408	432	386
Oliekager og andre foderstoffer	525	648	617	683	577
Gødningsstoffer	316	314	376	375	338
Maskiner og traktorer	285	326	267	314	285
I alt	1405	1718	1668	1804	1586

Kilde: Økonomisk oversigt

Tabel 6

Arealbenyttelsen (1000 ha)

	Korn og bælgseed	Rodfrugter	Græs- og grønfoder	Frø, industri- afgrøder, brak	Samlet land- brugsareal	Heraf uden for omdrift
1917-18	1066	367	1259	169	2861	515
1918-19	1080	386	1230	179	2873	516
1919-20	1140	428	1153	184	2905	417
1920-21	1212	430	1381	169	3192	556
1921-22	1232	430	1346	155	3163	557
1922-23	1247	442	1349	148	3186	557
1923-24	1268	464	1340	138	3210	558
1924-25	1252	473	1336	147	3208	558
1925-26	1274	482	1319	142	3217	559
1926-27	1287	482	1314	129	3212	560
1927-28	1298	497	1300	117	3212	561
1928-29	1309	513	1288	107	3217	561
1929-30	1338	510	1299	98	3245	562
1930-31	1343	519	1292	98	3252	558
1931-32	1319	515	1304	101	3239	558
1932-33	1306	526	1299	83	3214	548
1933-34	1337	532	1279	81	3229	546
1934-35	1351	528	1278	85	3242	540
1935-36	1355	521	1276	90	3242	537
1936-37	1348	523	1289	90	3250	550
1937-38	1347	524	1296	89	3256	572
1938-39	1377	532	1282	77	3268	549
1939-40	1375	524	1268	83	3250	528
1940-41	1291	518	1320	89	3218	561
1941-42	1343	520	1249	107	3219	536
1942-43	1351	550	1199	128	3228	503
1943-44	1350	543	1174	143	3210	486
1944-45	1332	538	1194	132	3196	478
1945-46	1308	545	1195	132	3180	476
1946-47	1297	541	1221	118	3177	490
1947-48	1265	544	1197	132	3138	481
1948-49	1303	575	1122	120	3120	445
1949-50	1338	563	1155	101	3157	484
1950-51	1289	584	1164	109	3146	461
1951-52	1270	589	1163	117	3139	423

Kilde: Danmarks Statistik.

Tabel 6 (fortsat) Arealbenyttelsen (1000 ha)

	Korn og bælgseed	Rodfrugter	Græs- og grønføder	Frø, industri- afgrøder, brak	Samlet land- brugsareal	Heraf uden for omdrift
1952-53	1333	585	1103	102	3123	390
1953-54	1359	579	1079	89	3106	379
1954-55	1350	566	1078	98	3092	387
1955-56	1333	570	1087	104	3094	392
1956-57	1374	584	1059	88	3105	387
1957-58	1404	590	1033	90	3117	371
1958-59	1399	588	1035	94	3116	371
1959-60	1435	559	1015	99	3108	364
1960-61	1453	567	977	97	3094	343
1961-62	1547	505	966	110	3128	343
1962-63	1551	469	969	121	3110	358
1963-64	1577	464	921	96	3058	332
1964-65	1573	458	898	109	3038	328
1965-66	1600	410	879	112	3001	325
1966-67	1608	392	886	109	2995	326
1967-68	1644	357	881	108	2990	323

Kilde: Danmarks Statistik.

Tabel 7 Gødningsforbruget fordelt på gødningsarter (1000 t.)

	18 pct. superfosfat	50 pct. kaligødning	15,5 pct. kvælstofgødning
1917-18	5	24	17
1918-19	77	19	84
1919-20	158	18	85
1920-21	176	11	110
1921-22	238	24	103
1922-23	312	31	112
1923-24	348	32	118
1924-25	385	40	149
1925-26	381	40	167
1926-27	382	39	150
1927-28	368	38	168
1928-29	426	45	204
1929-30	472	66	232
1930-31	361	51	164
1931-32	291	36	178
1932-33	298	38	170
1933-34	335	50	181
1934-35	357	67	195
1935-36	363	65	206
1936-37	360	70	221
1937-38	385	83	247
1938-39	388	89	251
1939-40	377	87	250
1940-41	87	153	274
1941-42	34	122	283
1942-43	9	112	249
1943-44	14	110	197
1944-45	18	112	214
1945-46	147	28	254
1946-47	323	101	266
1947-48	395	123	245
1948-49	398	160	293
1949-50	440	168	384
1950-51	470	206	450
1951-52	457	259	454
1952-53	536	320	522
1953-54	534	317	507
1954-55	501	290	489
1955-56	548	314	573
1956-57	597	338	621
1957-58	567	320	636
1958-59	606	336	673
1959-60	651	359	793
1960-61	644	361	800
1961-62	638	357	862
1962-63	634	351	917
1963-64	661	366	986
1964-65	694	378	1089
1965-66	710	384	1237
1966-67	724	389	1388

Kilde: Danmarks Statistik.

Tabel 8

Høstudbytte (i afgrødenheder = a.e.)

	Hele landbrugs- arealet				Korn (kerne + halm)				Rodfrugt (inkl. top)				Græs og grønfoder (inkl. ho og ensilage)			
	Samlet høst- udbytte (mill. a.e.)	I alt (mill. a.e.)	Pct. af samlet høst	Gennemsnit pr. ha (a.e.)	I alt (mill. a.e.)	Pct. af samlet høst	Gennemsnit pr. ha (a.e.)	I alt (mill. a.e.)	Pct. af samlet høst	Gennemsnit pr. ha (a.e.)	I alt (mill. a.e.)	Pct. af samlet høst	Gennemsnit pr. ha (a.e.)	I alt (mill. a.e.)	Pct. af samlet høst	Gennemsnit pr. ha (a.e.)
1917-18	59,00	17,68	29,9	16,6	16,50	28,0	45,0	24,82	42,1	19,7						
1918-19	62,35	22,10	35,4	20,5	17,14	27,5	44,4	23,11	37,1	18,8						
1919-20	66,76	25,44	38,1	22,3	18,56	27,8	43,4	22,76	34,1	19,7						
1920-21	74,03	26,25	35,4	21,7	18,48	25,0	43,0	29,30	39,6	21,2						
1921-22	76,45	27,74	36,3	22,5	19,87	26,0	46,2	28,84	37,7	21,4						
1922-23	78,01	30,01	38,5	24,1	21,00	26,9	47,5	27,00	34,6	20,0						
1923-24	85,78	34,65	40,4	27,3	22,80	26,6	49,1	28,33	33,0	21,1						
1924-25	81,50	32,67	40,1	26,1	22,14	27,2	46,8	26,69	32,7	20,0						
1925-26	94,89	35,87	37,8	28,2	25,67	27,0	53,3	33,35	35,2	25,3						
1926-27	97,68	34,80	35,6	27,0	26,03	26,7	54,1	36,85	37,7	28,0						
1927-28	95,71	36,48	38,1	28,1	22,63	23,7	45,6	36,60	38,2	28,2						
1928-29	109,14	43,83	40,2	33,5	29,91	27,4	58,3	35,40	32,4	27,5						
1929-30	106,47	44,23	41,5	33,0	29,13	27,4	57,2	33,11	31,1	25,5						
1930-31	112,70	42,23	37,5	31,5	29,81	26,4	57,4	40,66	36,1	31,3						
1931-32	110,52	39,82	36,0	30,2	27,97	25,3	54,3	42,73	38,7	32,8						
1932-33	118,01	42,18	35,8	32,3	31,89	27,0	60,7	43,94	37,2	33,8						
1933-34	115,71	40,39	34,9	30,2	33,92	29,3	63,8	41,40	35,8	32,4						
1934-35	107,07	40,75	38,1	30,2	25,16	23,5	47,6	41,16	38,4	32,2						
1935-36	117,18	45,25	38,6	33,4	30,52	26,1	58,5	41,41	35,3	32,4						
1936-37	111,00	35,53	32,0	26,4	34,47	31,1	65,9	41,00	36,9	31,8						
1937-38	119,60	42,81	35,8	31,8	33,28	27,8	63,5	43,51	36,4	33,6						
1938-39	125,20	50,02	40,0	36,3	32,86	26,2	61,8	42,32	33,8	33,0						
1939-40	120,19	43,36	36,1	31,5	35,09	29,2	67,0	41,74	34,7	32,9						
1940-41	116,12	38,32	33,0	29,7	37,76	32,5	72,9	40,04	34,5	30,3						
1941-42	102,66	32,71	31,8	24,4	37,12	36,2	71,4	32,83	32,0	26,3						
1942-43	114,16	46,32	40,6	34,3	33,82	29,6	61,5	34,02	29,8	28,4						
1943-44	124,93	46,71	37,4	34,6	35,19	28,2	64,9	43,03	34,4	36,7						
1944-45	120,81	45,86	38,0	34,4	29,45	24,4	54,8	45,50	37,6	38,1						
1945-46	124,73	43,67	35,0	33,4	33,05	26,5	60,7	48,01	38,5	40,2						
1946-47	128,45	47,17	36,7	36,4	34,55	26,9	63,9	46,73	36,4	38,3						
1947-48	99,99	36,65	36,7	29,0	31,52	31,5	58,0	31,82	31,8	26,6						
1948-49	116,87	45,94	39,3	35,2	35,37	30,3	61,5	35,56	30,4	31,7						
1949-50	132,48	50,15	37,8	37,5	37,05	28,0	65,8	45,28	34,2	39,2						

Kilde: Danmarks Statistik.

Tabel 8 (fortsat)

Høstudbytte (i afgrødeenheder = a.e.)

	Hele landbrugs-arealet				Korn (kerne + halm)			Rodfrugt (inkl. top)			Græs og grønfoder (inkl. hø og ensilage)		
	Samlet høst-udbytte (mill. a.e.)	I alt (mill. a.e.)	Pct. af samlet høst	Gennemsnit pr. ha (a.e.)	I alt (mill. a.e.)	Pct. af samlet høst	Gennemsnit pr. ha (a.e.)	I alt (mill. a.e.)	Pct. af samlet høst	Gennemsnit pr. ha (a.e.)	I alt (mill. a.e.)	Pct. af samlet høst	Gennemsnit pr. ha (a.e.)
1950-51	129,22	45,16	34,9	35,0	40,04	31,0	68,6	44,02	34,1	37,8			
1951-52	128,95	46,15	35,8	36,3	40,17	31,1	68,2	42,63	33,1	36,7			
1952-53	135,20	54,96	40,6	41,2	37,12	27,5	63,5	43,12	31,9	39,1			
1953-54	143,12	53,78	37,6	39,6	44,52	31,1	76,9	44,82	31,3	41,6			
1954-55	125,48	48,37	38,6	35,8	37,42	29,8	66,1	39,69	31,6	36,8			
1955-56	128,08	51,91	40,5	38,9	35,16	27,5	61,7	41,01	32,0	37,7			
1956-57	137,88	55,31	40,1	40,2	46,72	33,9	80,0	35,85	26,0	33,9			
1957-58	138,70	55,58	40,1	39,6	43,82	31,6	74,3	39,30	28,3	38,0			
1958-59	138,95	52,92	38,1	37,8	44,12	31,8	75,1	41,91	30,1	40,5			
1959-60	119,39	48,30	40,5	33,7	34,09	28,5	60,9	37,00	31,0	36,4			
1960-61	140,57	58,90	41,9	40,5	45,46	32,3	80,1	36,21	25,8	37,1			
1961-62	142,99	62,13	43,5	40,2	38,61	27,0	76,4	42,25	29,5	43,8			
1962-63	145,08	68,54	47,2	44,2	34,81	24,0	74,2	41,73	28,8	43,3			
1963-64	141,65	64,83	45,8	41,1	37,44	26,4	80,6	39,38	27,8	42,8			
1964-65	156,00	72,04	46,2	45,8	41,14	26,4	89,9	42,82	27,4	46,6			
1965-66	146,01	71,42	48,9	44,6	32,03	21,9	78,1	42,56	29,2	47,4			
1966-67	147,79	68,45	46,3	42,6	35,50	24,0	90,7	43,84	29,7	48,4			
1967-68	144,23	70,11	48,6	42,6	30,64	21,2	85,9	43,48	30,2	47,6			

Kilde: Danmarks Statistik.

Tabel 9 Import af korn og oliekgager m. v. (1000 t.)

	Korn	Oliekgager		Korn	Oliekgager	Andre foderstoffer
1917-18	251,9	156,1	1946-47	17,1	174,2	34,4
1918-19	2,9	0,4	1947-48	279,4	254,4	80,6
1919-20	241,5	156,9	1948-49	374,3	382,9	164,6
1920-21	251,0	304,1	1949-50	502,4	428,1	137,5
1921-22	501,2	437,6	1950-51	267,3	437,4	149,5
1922-23	484,5	573,2	1951-52	246,8	334,9	100,7
1923-24	577,2	714,9	1952-53	184,1	388,6	59,1
1924-25	625,4	916,2	1953-54	623,1	565,7	103,5
1925-26	562,7	916,4	1954-55	945,8	543,9	106,5
1926-27	456,3	736,7	1955-56	938,4	630,3	129,7
1927-28	932,2	883,7	1956-57	668,7	596,9	89,6
1928-29	707,8	975,0	1957-58	674,2	547,2	119,7
1929-30	273,5	959,6	1958-59	1.149,2	565,8	128,7
1930-31	927,0	789,1	1959-60	1.515,3	813,5	184,5
1931-32	1.209,8	805,2	1960-61	877,2	721,6	137,6
1932-33	1.065,3	618,7	1961-62	893,0	698,2	117,7
1933-34	608,8	607,2	1962-63	848,7	717,5	120,5
1934-35	292,0	586,7	1963-64	809,6	809,8	200,5
1935-36	271,5	639,5	1964-65	767,2	874,1	112,7
1936-37	394,1	778,3	1965-66	747,5	901,5	124,2
1937-38	702,5	707,2	1966-67	720,6	845,9	95,5
1938-39	371,1	810,2				
1939-40	147,0	746,2				
1940-41	179,1	221,3				
1941-42	0,2	1,5				
1942-43	0,4	0,7				
1943-44	0,6	0,8				
1944-45	0,5	0,9				

1916—1944 efter: Landbrugets produktion og økonomi (Landbrugsrådet 1946).

1945—1968 efter: Danmarks Statistik.

Tabel 10

Husdyrbestanden (1000 stk.)

	Hornkvæg i alt	heraf koer og kvier som har kælvet	Svin i alt	heraf søer	Høns- bestand i alt	Heste i alt
1917-18	2.458,2	1.147,2	1.650,6	138,8	12.287,8	572,4
1918-19	2.123,7	1.024,4	620,9	97,0	9.783,7	545,0
1919-20	2.188,2	1.042,2	716,0	101,0	12.134,5	558,5
1920-21	2.504,5	1.195,7	1.116,0	126,1	14.394,7	601,8
1921-22	2.590,9	1.271,5	1.429,9	178,4		598,0
1922-23	2.525,3	1.310,9	1.899,0	254,2	19.184,3	575,8
1923-24	2.523,1	1.339,4	2.854,9	319,6	20.028,8	561,9
1924-25	2.666,6	1.368,6	2.868,1	299,6	20.284,0	547,9
1925-26	2.758,2	1.390,9	2.517,1	289,7	20.093,3	536,3
1926-27	2.838,2	1.479,8	3.122,3	390,7	18.524,0	548,4
1927-28	2.912,6	1.514,0	3.730,7	396,4		524,7
1928-29	3.016,2	1.540,7	3.362,9	344,3		518,8
1929-30	3.036,4	1.582,6	3.618,1	433,6	22.074,8	521,2
1930-31	3.105,6	1.635,0	4.944,8	588,5		515,6
1931-32	3.259,0	1.703,7	5.536,8	633,4		519,4
1932-33	3.289,1	1.768,5	4.960,8	500,5		515,5
1933-34	3.184,8	1.799,7	4.476,6	451,3	26.624,8	519,7
1934-35	3.110,6	1.746,7	3.109,2	360,9		524,0
1935-36	3.121,0	1.675,3	3.084,0	388,9	29.616,8	538,2
1936-37	3.158,1	1.638,1	3.550,9	453,9		553,2
1937-38	3.134,5	1.600,8	3.113,4	351,8	27.368,4	569,3
1938-39	3.238,6	1.627,0	2.884,6	331,1	28.698,6	581,5
1939-40	3.326,4	1.642,3	3.182,8	389,5	33.296,9	594,0
1940-41	3.279,4	1.619,3	3.269,5	340,9	25.264,1	595,7
1941-42	3.064,6	1.487,5	1.814,7	242,3	13.556,0	612,3
1942-43	2.919,3	1.414,5	1.210,1	174,8	10.804,2	613,3
1943-44 *)	3.027,7	1.461,9	2.083,0	246,3	15.761,9	625,0
1944-45	3.187,9	1.556,2	2.083,6	205,9	17.304,4	638,4
1945-46	3.236,9	1.577,5	1.646,1	198,8		611,7
1946-47	3.167,1	1.593,6	1.767,6	190,7	17.890,0	624,6
1947-48	3.013,6	1.546,0	1.830,0	206,1	18.886,0	572,5
1948-49	2.826,1	1.472,0	1.448,1	199,3	22.806,0	554,0
1949-50	2.984,6	1.534,7	2.683,5	348,1	25.162,0	514,0
1950-51	3.053,0	1.577,0	3.235,0	399,0	24.548,0	502,0
1951-52	3.110,0	1.584,0	3.189,0	339,0	22.250,0	465,0
1952-53	3.051,0	1.476,0	3.588,0	434,0	23.148,0	420,0
1953-54	3.068,0	1.476,0	4.310,0	485,0	24.291,0	397,0
1954-55	3.151,0	1.505,0	4.852,0	539,0	24.749,0	357,0
1955-56	3.180,0	1.483,0	4.598,0	453,0	22.986,0	309,0
1956-57	3.168,0	1.448,0	4.630,0	503,0	24.704,0	282,0
1957-58	3.214,0	1.449,0	5.409,0	582,0	23.060,0	254,0
1958-59	3.273,0	1.415,0	5.347,0	562,0	26.272,0	237,0
1959-60	3.379,0	1.433,0	6.074,0	670,0	26.506,0	212,0
1960-61	3.397,0	1.438,0	6.147,0	681,0	24.484,0	171,0
1961-62	3.593,0	1.493,0	7.095,0	799,0	30.575,0	125,0
1962-63	3.504,0	1.463,0	7.181,0	801,0	29.047,0	100,0
1963-64	3.343,0	1.408,0	7.334,0	807,0	25.281,0	81,0
1964-65	3.277,0	1.370,0	8.011,0	941,0	24.982,0	64,0
1965-66	3.345,0	1.350,0	8.591,0	970,0	20.264,0	53,0
1966-67	3.374,0	1.350,0	8.120,0	904,0	20.527,0	45,0
1967-68	3.282,0	1.329,0	8.486,0	947,0	18.594,0	42,0

Kilde: Danmarks Statistik og Landbrugsrådet: Landbrugets produktion og økonomi 1946.

* (fra 1944 alene i landkommunerne).

Tabel 11 Produktionen af animalske landbrugsvarer (mill. kg)

	Sødmælk	Smør	Ost	Okse- og kalvekød	Svinekød og flæsk	Fjerkrækød	Æg
1917-18	2625	88,0		132,5	199,8		44,1
1918-19	1800	58,3		128,5	51,1		32,4
1919-20	1700	62,0		97,9	64,2		34,6
1920-21	2600	85,0		102,2	97,6		42,2
1921-22	3200	105,0		124,5	152,5		51,3
1922-23	3400	120,0	25,8	129,0	179,6		60,0
1923-24	3700	132,0		120,0	272,3		64,3
1924-25	4000	140,0		121,1	314,4		64,8
1925-26	4070	141,0		123,7	279,3		66,7
1926-27	4300	152,0		138,6	285,8		68,4
1927-28	4600	162,0		147,9	373,8		69,2
1928-29	4750	166,0		152,1	391,0		69,9
1929-30	5030	179,0	23,5	163,2	364,0		69,6
1930-31	5385	190,0	23,2	146,5	443,3		75,0
1931-32	5565	195,0	23,0	145,7	534,1		82,5
1932-33	5485	188,0	23,5	146,0	549,6		90,9
1933-34	5390	185,0	28,1	135,6	461,5		92,4
1934-35	5320	183,0	26,6	142,7	350,3		95,9
1935-36	5120	173,0	28,5	141,5	311,6		101,2
1936-37	5275	179,9	32,0	151,8	316,7		115,1
1937-38	5300	183,4	28,0	167,6	325,0		125,2
1938-39	5456	189,4	31,6	146,3	294,1		124,2
1939-40	5305	182,9	29,6	155,4	312,5		134,4
1940-41	4897	162,9	28,8	201,8	324,7		113,3
1941-42	3682	124,4	24,5	161,3	190,0		59,3
1942-43	3376	108,7	26,7	147,4	120,9		38,5
1943-44	3674	124,8	32,1	101,7	183,6		37,3
1944-45	4030	128,7	34,8	129,3	220,6		47,9
1945-46	4271	132,1	43,7	139,7	185,8		53,6
1946-47	4595	140,7	52,1	178,8	203,0		57,1
1947-48	4106	125,2	45,7	200,7	210,8		62,2
1948-49	4058	120,4	56,7	116,3	178,7		87,1
1949-50	4883	155,9	63,8	130,8	276,5	25,0	118,0
1950-51	5403	179,1	61,0	167,7	355,5	26,0	132,5
1951-52	5233	168,1	77,4	206,6	395,3	22,0	122,6
1952-53	4998	154,3	86,2	179,4	380,7	23,0	123,9
1953-54	5378	172,7	86,9	190,8	478,4	24,0	135,6
1954-55	5394	181,0	81,0	203,2	524,4	25,0	142,4
1955-56	5124	164,3	86,8	214,5	531,8	23,0	149,9
1956-57	5068	165,2	84,3	216,7	500,2	25,0	146,9
1957-58	5344	174,6	97,9	230,2	545,4	24,3	148,4
1958-59	5147	158,9	107,2	242,7	552,2	29,7	157,0
1959-60	5426	168,0	115,1	246,3	614,1	38,1	160,4
1960-61	5399	166,7	113,4	253,8	651,2	47,5	138,2
1961-62	5524	171,3	122,1	251,0	670,1	64,8	126,6
1962-63	5355	166,8	114,0	277,1	682,3	71,2	113,2
1963-64	5086	149,3	121,0	293,6	694,8	65,8	106,8
1964-65	5233	155,7	124,1	243,7	738,4	76,4	99,8
1965-66	5367	166,3	114,2	245,0	806,8	66,2	90,0
1966-67	5306	159,8	125,1	257,5	792,5	67,6	90,0
1967-68	5208	153,6	124,0	263,0	790,4	66,2	88,9

Tabel 12

Antal helårsarbejdere

	Antal helårs- arbejdere i alt	Heraf familiens arbejde i egen bedrift	Lønnet medhjælp
1922-23	489.171	167.901	321.270
1933-34	503.954	179.748	324.206
1934-35	487.828	180.092	307.736
1935-36	483.963	177.958	306.005
1936-37	480.917	180.294	300.623
1937-38	477.712	180.594	297.118
1938-39	478.654	180.029	298.625
1939-40	477.914	181.394	296.520
1940-41	473.882	180.542	293.340
1941-42	469.724	180.903	288.821
1942-43	457.988	180.993	276.995
1943-44	451.214	180.757	270.457
1944-45	441.699	180.148	261.551
1945-46	433.991	184.353	249.638
1946-47	412.161	180.617	231.544
1947-48	397.592	182.019	215.573
1948-49	401.934	191.110	210.824
1949-50	396.999	188.466	208.533
1950-51	389.648	184.651	204.997
1951-52	379.367	181.780	197.587
1952-53	372.164	179.933	192.231
1953-54	363.577	181.448	182.129
1954-55	354.307	178.441	175.866
1955-56	337.374	170.709	166.665
1956-57	330.817	171.179	159.638
1957-58	318.203	166.404	151.799
1958-59	313.556	170.257	143.299
1959-60	300.025	169.535	130.490
1960-61	283.298	165.000	118.298
1961-62	264.152	161.000	103.152
1962-63	240.616	154.000	86.616
1963-64	229.789	155.000	74.789
1964-65	214.489	149.000	65.489
1965-66	197.698	140.000	57.698
1966-67	193.563	145.000	48.563

Tabel 13

*Fordelingen af lønnet medhjælp på medhjælpergrupper
(i antal belårsarbejdere)*

	Slægtninge og børn på 14 år og derover		Fast fremmed medhjælp uden egen husstand		Fast fremmed medhjælp med egen husstand		Midlertidig medhjælp	
	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder
1922-23	54.694	44.336	120.443	58.651	18.022	8.893	10.758	5.473
1933-34	61.368	49.298	118.550	57.730	17.062	8.309	7.814	4.075
1934-35	57.668	46.133	111.947	53.873	16.370	7.879	9.028	4.838
1935-36	57.483	45.274	110.335	50.674	17.487	8.293	10.943	5.516
1936-37	56.476	43.884	109.996	47.007	17.416	8.140	12.065	5.639
1937-38	55.075	41.626	111.695	47.746	15.129	8.042	12.120	5.685
1938-39	57.423	42.741	109.277	43.451	15.561	7.855	16.129	6.188
1939-40	58.579	43.991	106.237	44.433	14.998	7.637	15.552	5.093
1940-41	58.312	42.410	106.547	45.204	14.026	7.175	15.141	4.525
1941-42	56.948	39.656	106.305	46.149	13.518	6.914	15.366	3.965
1942-43	49.611	35.654	104.174	45.027	14.405	6.855	17.582	3.687
1943-44	50.081	36.232	98.851	42.696	15.123	7.179	16.553	3.742
1944-45	47.620	35.710	92.439	40.048	16.052	6.770	18.760	4.152
1945-46	46.372	33.438	85.247	36.532	17.128	6.726	20.250	3.945
1946-47	43.416	31.152	77.034	32.506	17.724	6.566	19.327	3.819
1947-48	40.879	29.178	70.154	30.020	17.522	5.977	17.488	4.355
1948-49	39.311	26.362	69.031	29.263	17.540	5.843	18.687	4.787
1949-50	38.783	24.342	70.211	28.262	17.726	5.625	19.522	4.062
1950-51	38.058	23.560	69.474	27.607	17.985	5.164	19.779	3.370
1951-52	37.945	22.713	66.195	26.248	18.627	4.714	17.940	3.205
1952-53	36.889	21.209	64.100	25.472	18.918	4.263	18.686	2.694
1953-54	34.543	18.765	61.979	23.375	18.938	4.043	17.925	2.561
1954-55	34.416	18.771	58.360	22.334	18.718	3.900	16.968	2.399
1955-56	32.772	19.199	55.470	20.231	18.227	3.663	14.932	2.171
1956-57	30.157	16.559	54.416	20.857	17.542	3.369	14.548	2.190
1957-58	29.123	13.974	53.676	18.594	16.532	3.040	14.783	2.077
1958-59	27.339	12.514	51.862	17.230	15.662	2.818	14.019	1.855
1959-60	26.412	11.203	46.561	15.416	14.890	2.514	11.977	1.517
1960-61	24.851	10.115	40.990	13.223	15.313	1.946	10.429	1.481
1961-62	23031	8.883	33.720	10.574	15.242	1.534	8.615	1.553
1962-63	20.092	6.253	28.587	7.593	13.814	1.304	7.410	1.563
1963-64	17.530	4.916	24.570	5.705	13.242	1.036	6.347	1.443
1964-65	16.030	3.837	21.857	4.611	12.690	837	4.466	1.161
1965-66	14.285	3.141	20.184	3.384	11.370	815	3.686	833
1966-67	12.896	2.321	16.799	2.200	10.051	492	2.982	822

Tabel 14 *Bebyggede ejendomme omsat i almindelig fri handel.*

	Antal		Købsum pr. td. htk.					
	1—12 td. htk.	1/4—1 td. htk.	Jord + bygninger	1—12 td. htk. Løsøre ¹⁾	Samlet købesum	Jord + bygninger	1/4—1 td. htk. Løsøre ¹⁾	Samlet købesum
1918	5799	6589	12939	5605	18544	21868	9608	31476
1919	4263	5410	14919	6881	21800	24964	11626	36590
1920	3025	4043	14131	8193	22324	25203	13678	38881
1921	2167	3305	14097	6960	21057	25121	12410	37531
1922	2334	3683	13158	5260	18418	23687	9574	33261
1923	3142	4444	13360	5892	19252	24353	10891	35244
1924	2630	3826	14289	6961	21250	26540	12426	38966
1925	2271	3189	14862	7161	22023	27803	12760	40563
1926	2105	2900	13181	5576	18757	25553	10488	36041
1927	2566	3370	11671	4619	16290	23723	9480	33203
1928	2856	3505	11439	4519	15958	23277	9278	32555
1929	2984	3416	12133	5169	17302	23990	9909	33899
1930	2681	3258	12545	5397	17942	24442	10735	35177
1931	1926	2563	11679	4290	15969	22978	8604	31582
1932	1657	2067	10312	3082	13394	20435	6122	26557
1933	2047	2406	10226	3291	13517	20638	6741	27379
1934	1893	2493	10877	3881	14758	20738	7347	28085
1935	1936	2483	10996	4409	15405	20740	8019	28759
1936	1768	2322	10992	4570	15562	21282	8525	29807
1937	1633	2155	10909	4274	15183	21015	8164	29179
1938	1706	2188	10920	4592	15512	21367	8672	30039
1939	1854	2414	11199	5074	16273	21662	9743	31405
1940	2443	2918	11828	6464	18292	22974	12530	35504
1941	2055	2892	12666	7993	20659	24234	14371	38605
1942	2189	3171	13800	9273	23073	25759	14925	40684
1943	2000	3012	14127	10449	24576	26923	18321	45244
1944	2146	2966	15113	12515	27628	28928	22808	51736
1945	2081	2868	15460	12767	28227	30225	23434	53659
1946	3400	4486	15904	11167	27071	30805	21132	51937
1947	3867	5075	17503	11012	28515	34381	20838	55219
1948	3230	4270	19755	10638	30393	39008	21821	60829
1949	2293	3044	20662	10335	30997	39110	20641	59751
1950	2725	3642	23521	11522	35043	42881	22830	65711
1951	2033	3028	26734	11359	38093	48370	21606	69976
1952	1855	2637	29834	11148	40982	52401	22239	74640

Tabel 14 (fortsat)

Bebyggede ejendomme omsat i almindelig fri handel

	Antal		Jord + bygninger	Kobesum pr. td. htk.				
	1—12 td. htk.	1/4—1 td. htk.		1—12 td. htk. Losøre ¹⁾	Samlet kobesum	Jord + bygninger	1/4—1 td. htk. Losøre ¹⁾	Samlet kobesum
1953	1744	2439	31374	11092	42466	55454	22319	77773
1954	1901	2700	32085	10671	42756	57727	21538	79265
1955	1777	2403	32023	10073	42096	57769	21772	79541
1956	2081	2521	34417	10654	45071	65371	23480	88851
1957	1542	2189	37383	10906	48289	67878	21521	89399
1958	1908	2322	36442	10699	47141	70340	21052	91392
1959	2665	2909	40427	11298	51725	75445	22306	97751
1960	2248	2483	47184	11310	58494	83981	22154	106135
1961	1895	2056	50776	11026	61802	85656	19307	104963
	10—100 ha	5—10 ha		10—100 ha	Kobesum pr. ha		5—10 ha	
1961	2106	1370	5930	1373	7303	7192	1419	8611
1962	2573	1477	5898	1379	7277	7758	1364	9122
1963	2625	1476	6007	1401	7408	7919	1439	9358
1964	3334	1633	6760	1599	8359	9241	1650	10891
1965	2540	1335	8007	1739	9746	10525	1740	12265
1966	2587	1316	8968	—	—	12286	—	—
1967	2200	1167	10256	—	—	13699	—	—

1) Den gennemsnitlige losøreværdi er alene beregnet for de ejendomme, hvor losøre er medfulgt i handelen.

Indholdsfortegnelse

	Side:
Forord	4
I Grundlaget for Det landøkonomiske Driftsbureau	7
Regnskabsføringens udvikling	7
Centralinstitut for driftsøkonomiske undersøgelser	18
E.D.B.-teknikken i landbrugets regnskabsføring	22
Ledelse	27
Personale- og lokaleforhold	30
II Landbrugets vilkår og udvikling 1918-68	32
1. De økonomisk-politiske rammer	32
1920'erne	33
Verdenskrisen	33
2. verdenskrig 1939-45	40
Efterkrigsårene 1945-	41
2. Den tekniske og produktionsmæssige udvikling	54
Mekaniseringen	55
Landbrugsarealet og dets benyttelse	58
Godningsforbruget	59
Høstudbyttet	61
Import af korn og foderstoffer	63
Husdyrbestanden	64
Den forædlede husdyrproduktion	66
3. Befolkning, arbejdskraft og ejendomsforhold	68
Landbrugsbefolkningen	68
Arbejdskraften	70
Antal landbrugsejendomme	71

III	Regnskabsresultater 1918–68	75
	1. Regnskabsføringens omfang	75
	Driftsbureauets grundmateriale	76
	Regnskabernes statistiske bearbejdning	78
	Specielle undersøgelser	81
	2. Træk af landbrugets økonomiske og produktionsmæssige udvikling	82
	Prisforholdene	82
	Produktivitet	85
	Produktionsformer	87
	Landbrugets driftsresultat	94
	Landmandens samlede økonomi	105
IV	Økonomien i enkelte driftsgrene og driftsformer	111
	Enkelte driftsgrenes økonomi	111
	Enkelte driftsformers økonomi	120
	Sammenfatning	123
	Bilag og tabeller	127

